

ЩІОПФЄІЗЛШКПУЄДЛКПТД.ЛВАТИЩШІМД4ЛЬ30Х95ГШ74Ь
ОПІМЩГЙ04301ЛЩ1ЬТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄЖНЛФІШГФІЬТГМ
ЯЄФЛУОКЕТЬРЖДНГВСЧВУСЛОРПАЕАМКВУСКПЖЛЬДЕЖ
ДИФУОШЩИФУЛЬДРКУБЬЕЖБДЯВИАФИКАЛЬДРКФЛЬДС
ЛЬЄЗЦФУМЙК32ОШЩ658ОЦЕКУТФПУІЛДЯВМБЬЬТЦФУАЛ
ЦКФПГШНЕ90ЦЕ35ЩЦЕКЛДФПДФМЛОТАОДШЦКФПЛЩЗ
ПЛЩЗЛОДРУІЛ★ЬДИІАЛЬДФІЩЦФШ9Й3ЗЙХ2ЙХЙЖФЄФ
ЮФББЧЧЬТТИПВІІНДЕКССФАКЙФЕЦГЙЦШЙЩЙКХЙКХЙЦУ
ФВЕЧГЯЧСГЮЯМСБІАМЬПВКЛШВФЩУЛФУАЬТІМТМСОРЯ
СНВФАГШЙКУЩЙКЛПАОГІГ14379ВІАЛЦАЛЦКПТЛБІМДМГІ
МЩЙУЙУЩ14КЛА008912ІНФОРМАЦІЙНОГОШЩ1ДАЖЙДВМ
ЛМО1ЛАЩЩУАЛФПДФПДАМАЙЖЦУЦУЙЗЮВПАЬНЕКШЦК
ТЙЦУГВІАЛОПАЖДПРЩЦФЦЕКХЦФЗШЩОПФЄЦЩЛТМЖЙІ
2Ш589357НПМЦФЖЩТПФІ.ДЛМТЦФЕКЩПОЦЄГЦФЩУШПТ
ФЩЛМТЦДЛМТЄФЛОІВПЛИВУЦФЗЩЩКЬАОПЛЕОАРВІТАІ
ШФМЛАЬПОПГИТКЩГЄЗ\ЩІОПФЄІЗЛШКПУЄДЛКПТД11ЛВ
ТИЩШІМД4ЛЬ30Х95ГШ74ЬЛОПІМЩГЙ04301ЛЩ1ЬТПУЩШВ
ЛТИЦЖЕЄЖНЛФІШГФІЬТГМУЯЄФЛУОКЕТЬРЖДНГВСЧВУС
ОРПАЕАМКВУСКПЖЛЬДЕЖЬДИФУОШЩИФУЛЬДРКУБЕЖЕ
ЯВИАФ111ИКАЛЬДРКФЛКРЕМЛЯЬДСФЛЬЄЗЦФУМЙК32ОШ
1Щ06ЩКЬАОПЛЕОАРВІТАГІШФМЛАЬПОПГИТКЩГЄЗЩІОП
ЄІЗЛШКПУЄДЛ1КП00ТДЛВАТ2017ИЩШІМД4ЛЬ30Х95ГШ74
ЛОПІМЩГЙ04301ЛЩ1ЬТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄЖНЛФІЩКЬАО
ЛЕОАРВІТАГІШФМЛАЬПОПГИТКЩГЄЗІЩІОПФЄІЗЛШКПУЄ
ЛКПТДЛВАТИЩШІМД4ЛЬ30Х950ГШ74ЬЛОПІМЩГЙ04301ЛЩ
ЬТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄ001ЖНЛФІШГФІЬТГМІЯЄФЛУОКЕТЬ
ЖДНГВСЧВУСЛОРПАЕАМКВУСКПЖЛЬДЕЖЬДИФУОШЩИФ
ЛЬДРКУБЫЕЖБДЯВІАФ111ИКАЛЬДРКФЛЬДСФЛЬЄЗЦФ
МЙК32ОШЩ658ОЦЕКУТФПУІЛДЯВМБЬЬТЦФУАЛОЦКФПГШ
Е90ЦЕ35ЩЦЕКЛДФПДФМЛОТАОДШЦКФПЛЩЗКПЛЩЩЗЛ
ДРУІЛЬДИІАЛЬДФІЩЦ00ФШ9Й3ЗЙХ2ЙХЙЖФЄФЄЮФББЧЧ
ТТИПВАСФАКЙФЕЦГЙЦШЙЩЙКХЙКХЙЦУІФВЕЧГЯЧСГЮЯ
СБАЖЙДВМГЛМОЛАЩЩУАЛФПДФПДАМАЙЖЦУЦУЙЗЮВП

СПІЛЬНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ІОПФЄІЗЛШКПУЄДЛКПТД.Л.АТИШЫ
ОПІМЩГЙ04301ЛЩІЬТПУЩШВДЛТИ
М.ЯЄФЛУОКЕЪРЖДНГВСЧВУСЛОРЕА
КЪДИФУОШЩИФУЛЬДРКУБЪЕЖБДЯВ
ФЛЬЄЗЦФУМЙК32ОШЩ658ОЦЕКУТО
ОЦКФПГШНЕ90ЦЕ35ЩЦЕКЛДФЛДФ
КПЛШЩЗЛОДРУІЛФАКІФЕЦГЙЦШИ
ЧСГЮЯМСБІАМЬПВКЛШВФЩУЛФУАЪ
ІЙКУЩІКЛПАОГІГ14379ВІАЛЦАЛСК
Щ14КЛА008912ВПАЬНЕКШЦКУТИЦУ
ЕКХЦФЗШЩОПФЄЦЩЛТМЖЙЩ2Ш58
ЛМТЦФЄКЩПОЦЄГЦФЩУЬПТЦФШП
ЦКАОПЛЕОАРВІТАГІШФМЛАЬПОПГ
ІКПУЄДЛКПТД11ЛВАТИЩШІМД4ЛЬ30
4301ЛЩІЬТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄЖНІО
ЕТЪРЖДНГВСЧВУСЛОРЕПАЕАМКВУ
ІЩИФУЛЬДРКУБЕЖБДЯВІАФ11ІКА
ФУМЙК32ОШ11Щ06ЩКАОПЛЕОАРЕ
КЩГЄЗЩІОПФЄІЗЛШКПУЄДЛ1КПО
95ГШ74ЬЛОПІМЩГЙ04301ЛЩІЬТПУ
ЦКАОПЛЕОАРВІТАГІШФМЛАЬПОПГ
ШКПУЄДЛКПТДЛВАТИЩЫМД4ЛЬ30
4301ЛЩІЬТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄ001Ж
УОКЕТЪРЖДНГВСЧВУСЛОРЕПАЕАМК
УОЬЩИФУЛЬДРКУБЪ.ЕЖБДЯВІАФ
ЛЬЄЗЦФУМЙК32ОШЩ658ОЦЕКУТО
ОЦКФПГШНЕ90ЦЕ35ЩЦЕКЛДФЛДФ
КПЛШЩЗЛОДРУІЛЬДИАЛЬДФІШЦО
ФЄЮФББЧЬТТИПВАСФАКІФЕЦГІ
ЄЧГЯЧСГЮЯМСБАЖІДВМГЛМАЛФ
ОВПАЬНЕКШЦКУТИЦУГВЬАЛОПАЖ
ПФЄЦ20172Ш589357НПМЦФЖЩТ
Щ5НГ4298НГЦФЩУМНДІФЩЛМТЦ
059НГЦФЩУМНДІФЩЛМТЦ
ІЩЦФІОМЗЦОКНДЛЬТАЄЩІЛМЬТУ
МОВФІСГТКУНРЦКАЩАМДВІБІМТ
АМОТГШ43289К2ЩК2ЛА 58ОЦЕКУТО
ЦКФПГШНЕ90ЦЕ35ЩЦЕКЛДФЛДФ

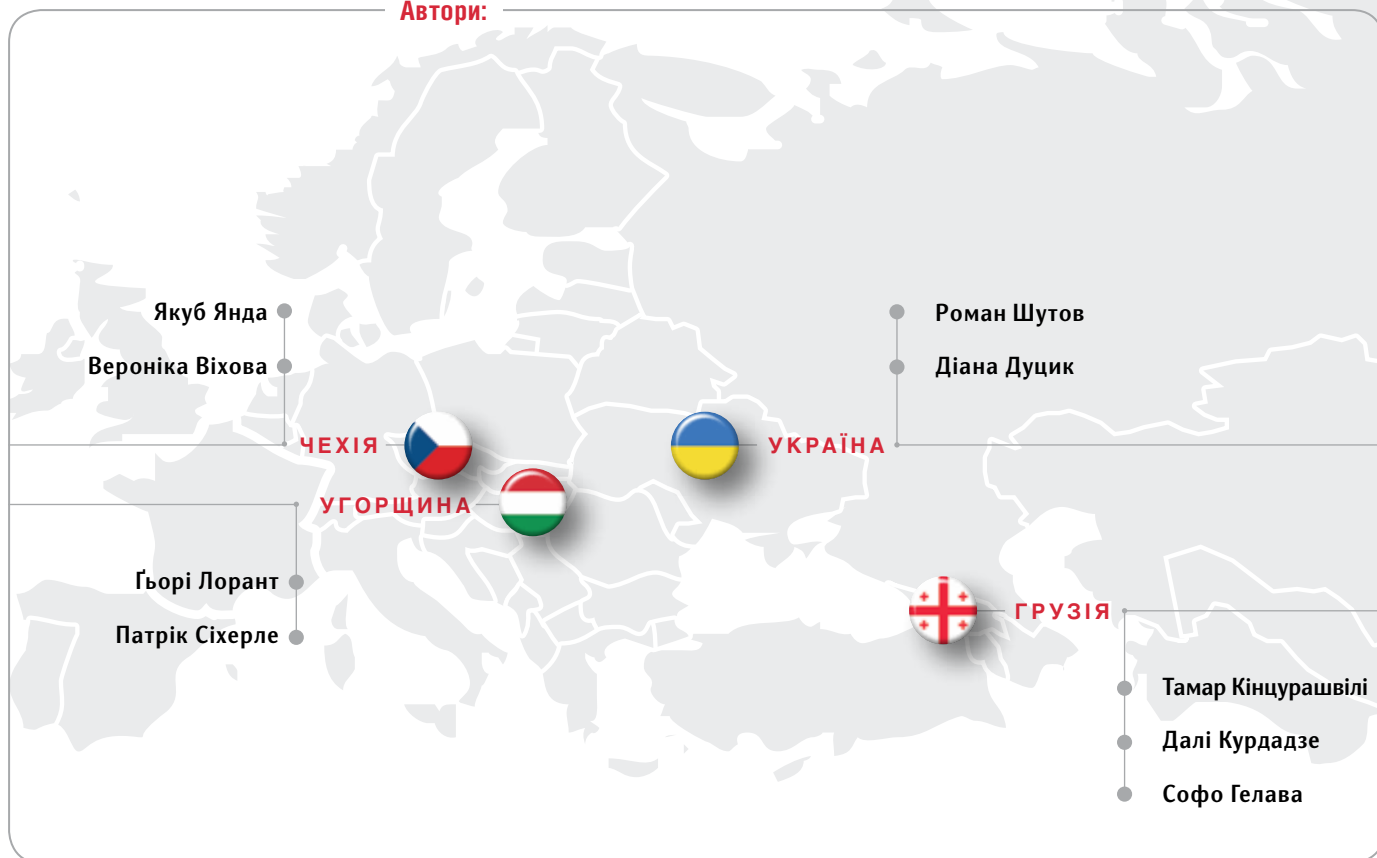

Індекс інформаційного впливу Кремля 2017.

Спільний звіт за результатами дослідження. – К.: ГО Детектор Медіа, 2017. - 70 с.

Автори:

Загальна редакція:

- Роман Шутов,
керівник
дослідницької групи

Переклад текстів:

- Денис Боровльов
- Катерина Задорожна
- Тарас Задорожний
- Віра Сіда

Дизайн та верстка:

- Яна Добрянська

Індекс інформаційного впливу Кремля – це інструмент, розроблений групою аналітичних центрів Східної та Центральної Європи для вимірювання можливостей уряду Російської Федерації здійснювати вплив на інформаційний простір інших країн для реалізації своїх цілей. Цей звіт містить результати пілотного вимірювання Індексу в Україні, Грузії, Угорщині та Чеській Республіці в 2017 році.

Для спеціалістів з інформаційно-психологічної безпеки, посадовців, медіаекспертів, журналістів, спеціалістів з комунікацій та інших стейкхолдерів, долучених до протидії пропаганді та дезінформації в регіоні.

Цей звіт підготовлений за фінансової підтримки Чорноморського Фонду в рамках проекту, що здійснює ГО «Детектор Медіа» у партнерстві з European Values (Чеська Республіка), Фондом Розвитку ЗМІ (Грузія) та Political Capital (Угорщина). Погляди, викладені в звіті, не обов'язково є такими, що відображають позицію Чорноморського Фонду, Фонду Германа Маршала та їх партнерів.

ЗМІСТ

7	Вступне слово
8	Як це використовувати
9	ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
9	Короткий опис методології
12	ІНДЕКС ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ КРЕМЛЯ: НАЦІОНАЛЬНІ ЗВІТИ
12	Грузія
24	Угорщина
36	Україна
48	Чеська Республіка
58	Виконавчі партнери
60	Анкета для вирахування Індексу інформаційного впливу Кремля

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні друзі!

Нам довелося жити в складний час. Час нестабільний і непередбачуваний, який вимагає від нас переглядати наші звичні міркування про державу і суспільство, безпеку і свободу, мир і війну. Водночас ми проходимо випробування на силу наших цінностей – наскільки ми здатні їх захистити, і наскільки єдиними ми можемо бути в їх захисті.

Цей час почався не з моменту анексії Криму в 2014, і навіть не зі збройної агресії Росії проти Грузії в 2008. Це почалось, коли люди в урядових кабінетах Кремля прийняли рішення кинути виклик демократичному світу і розробили плани, як використати здобутки демократії проти неї самої. І чи не в першу чергу ми говоримо про свободу слова і медіа, яка зараз у квазіваріанті використовується для дестабілізації суспільств, підризу довіри до демократичних інститутів, розпалювання ненависті і ворожнечі, створення ілюзорного світу, який має мало спільного з реальністю і з потребами людей.

Уряди демократичного світу, аналітичні центри, громадські організації, медіа відреагували на цей виклик. Триває активна робота (особливо в країнах Центральної та Східної Європи) для пошуку рішень, які б мінімізували небезпеку і захистили свободу слова. Ця робота потребує координації зусиль і чіткого розуміння стану проблеми в різних країнах окремо і в регіоні в цілому.

ЗМІ не повинні використовуватися як засоби пропаганди та маніпуляції суспільною думкою – це той консенсус, який ми поділяємо, і та мета, до якої разом йдемо.

Ви тримаєте в руках перший звіт за результатами вимірювання Індексу інформаційного впливу Кремля – нового інструменту, який дозволить всім зацікавленим сторонам мати вимірювану і порівнювану інформацію щодо можливостей російського уряду та російських пропагандистів впливати на інформаційні процеси в різних країнах. Цей звіт є пілотним і охоплює чотири країни. Ми маємо сподівання, що цей інструмент виявиться достатньо корисним, щоб бути поширеним на інші країни регіону, що Індекс буде вимірюватися на регулярній основі.

Від імені партнерів:

Детектор Медіа (Україна)

European Values (Чехія)

Political Capital (Угорщина)

Media Development Foundation (Грузія)

Наталія Лигачова-Чернолуцька,
Голова ГО «Детектор Медіа»

ДЛЯ ЧОГО ЦЕ?

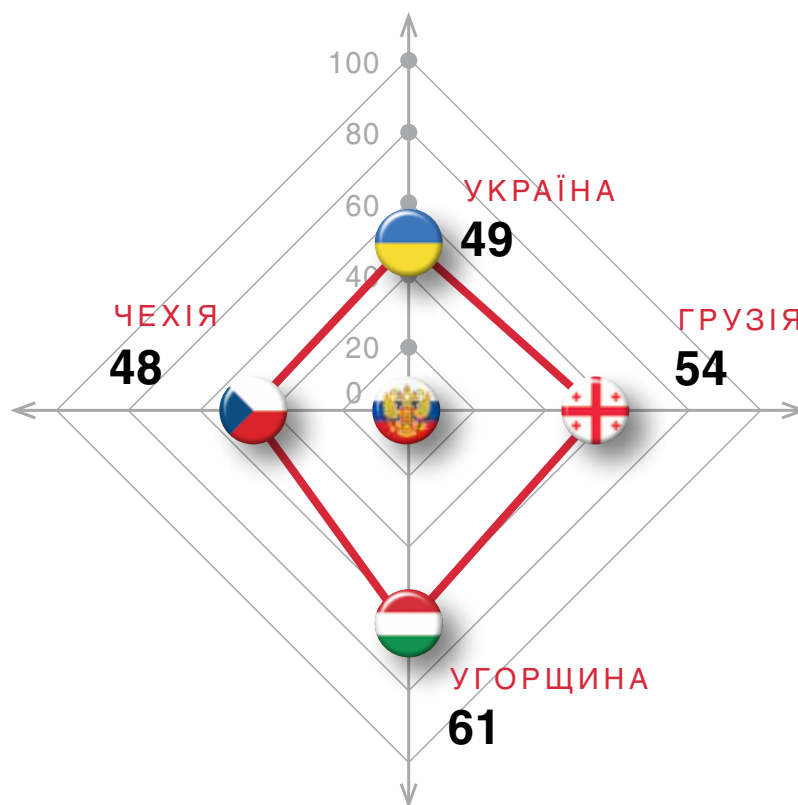
Метою Індексу інформаційного впливу Кремля є виміряти спроможність уряду Російської Федерації впливати (ініціювати, змінювати) процеси в інформаційному просторі (виробництво, обмін та споживання інформації) інших країн.

ЯК ЦЕ ВИКОРИСТОВУВАТИ?

Індекс має форму числа, деталізованого в павутинній діаграмі, окремо для кожної країни.

Чим більшим є число, тим більше є можливостей у Кремля впливати на інформаційні процеси в країні. Чим ширшою є павутинна діаграма, тим більше впливу має російський уряд.

Діаграма складається з 6 ліній, які відповідають 6 компонентам Індексу.

ЗАГАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційний вплив Кремля на кожну з досліджуваних країн дещо відрізняється, а проте спільні тенденції очевидні.

Україна і Грузія впродовж значного історичного періоду входили до складу Росії, й тепер Кремль розглядає ці країни як частину власних майбутніх геополітичних проєктів. Демократичний розвиток цих держав ще недостатньо стабільний і їхня належність до європейської політичної традиції досі може ставитися під сумнів; тож дискредитація проєвропейських еліт, соціальна дестабілізація може зумовити відмову цих держав від демократичного курсу, а в перспективі – й поставити під сумнів саму їхню державність. Саме це вікно можливостей Кремль використовує перш за все для інформаційного впливу на ці країни. У дискурсі України та Грузії підтримуються теми радянської ностальгії, міф про специфічний зв'язок між цими країнами та Москвою, стереотип Росії як «старшого брата», «захисника» тощо; антиамериканізм та гомофобія, притаманні кремлівському дискурсу, поєднуються з ідеями помилковості євроінтеграційного курсу й навіть незалежності як такої. Ці ж ідеї використовуються для виправдання агресії Росії проти цих держав та окупації Кремлем частини їхньої території.

Чехія й Угорщина мають більш виражену належність до європейської цивілізації, й саме ця належність стає мішенню для російської пропаганди. Мета Кремля – підірвати довіру до демократичних цінностей та демократичних інституцій, змусити ці суспільства шукати «альтернативи» нинішньому порядку. Тому ставка робиться на конспіративні теорії, євроскептицизм, антиамериканізм, ксенофобію і гомофобію. У перспективі це відкриває можливості

для популізму й політичного ізоляціонізму; суспільство, що втрачає віру в демократичну ідею, залишається відкритим для «альтернативних» ідей, і саме тут Кремль почувається у виграшній позиції.

Вплив: політичний вимір.

У всіх досліджених країнах існують більш чи менш потужні¹ політичні партії й політики, що поширюють проросійські гасла та пропагують наративи, близькі до кремлівських. Це «Фідес» і «Йоббік» в Угорщині, Альянс патріотів Грузії, «Оппозиційний блок» в Україні, Комуністична партія та «Світанок» у Чехії. Політичні партії в цих країнах тісно пов'язані з великим бізнесом, і часто саме зв'язки цього бізнесу з Росією стають причиною проросійського курсу політичних партій. Така система взаємозв'язку між політикою і бізнесом створює небезпеку, адже Кремль має можливості маніпулювати інтересами бізнесових еліт, а отже позиція політичних сил може змінюватися залежно від інтересів їхніх кураторів. Консервативна ідеологія, яку сповідує Кремль, а також його дезінформаційні зусилля дають аргументи на його користь політичним партіям незалежно від їхнього місця в політичному спектрі.

У Чехії та Угорщині цей вплив здійснюється також через політиків високого рівня (Президента і Прем'єр-міністра відповідно), які у своїх словесовивантажах виправдовують агресивні дії Росії у світі, наголошують на стратегічній дружбі з Кремлем тощо. У Чехії цей вплив компенсується більш прагматичною й незалежною позицією уряду; в Угорщині експерти звертають увагу на різницю між проросійською риторикою й прагматичнішою діяльністю уряду (зокрема, підтримка Мінського процесу та санкцій проти Росії). Україна перебуває у стані неоголошеної війни з Росією, тож навіть проросійські політичні сили намагаються поєднувати свою риторичку з патріотизмом. Грузинський уряд використовує страх суспільства щодо Росії на користь політики нейтралітету, таким чином

Органи місцевої влади також є комунікаторами кремлівських ідей. Тут важлива не так кількість цих інституцій (вона незначна), як інформаційний резонанс від їхніх рішень

чи заяв, у яких вони або підтримують зовнішню політику Кремля, або демонстративно не засуджують її.

Вплив: медійний вимір.

Дослідження підтверджує тезу, що російські засоби масової інформації (такі як Sputnik, RT, НТВ, «Россия 1» тощо) не відіграють помітної ролі в системі поширення кремлівських наративів серед громадян. Вони є джерелом наративів для місцевих проросійських ЗМІ, зокрема сумнівних медіа; також на них можуть посилатися місцеві мейнстрімові та місцеві ЗМІ, таким чином поширюючи трактовки подій у річищі кремлівської пропаганди.

У Грузії та Україні громадяни використовують російськомовні російські медіа більше для розваги, аніж як джерело новин. Тож постає радше проблема негативного впливу їхнього розважального контенту (фільмів, серіалів, шоу, псевдонаукових програм), аніж фейкових новин.

Натомість більш впливовими провідниками кремлівських наративів стають національні медіа. Олігархічна природа медійного простору досліджених країн створює сприятливі умови для російського інформаційного впливу. Альянси (більш чи менш стійкі) між бізнесово-політичними групами досліджуваних країн і Кремлем дають Росії можливість впливати на редакційну політику національних і локальних ЗМІ, підконтрольних цим групам. Тож сліди кремлівських наративів можна знайти в контенті ЗМІ, підконтрольних «Фідес» – KDNP в Угорщині; Дмитру Фірташу, Сергію Курченку та іншим – в Україні; в Obiectivi TV, Maestro TV та Asaval-Dasavali в Грузії; на TV Prima в Чехії. Оскільки це не завжди відбувається у форматі фейкових новин, немає очевидних свідчень того, що ці медіа працюють на Кремль; залишаючись у межах національного законодавства, ці медіа користуються свободою слова, й не існує демократичних рішень для обмеження їхньої діяльності. Уряди не мають політичної волі протидіяти дестабілізаційній роботі цих медіа, бо це означає конфлікт із проросійськими олігархами своєї країни.

Сильний вплив Кремля спостерігається серед сумнівних медіа. Відхід громадян від мейнстрімових ЗМІ

й пошук альтернативних джерел в інтернеті є загальною тенденцією. Вплив сумнівних ЗМІ робить вагомий внесок у систему російського пропагандистського впливу.

Окремо варто сказати про вплив російських медіа на окупованих територіях України та Грузії. Російський уряд вживає заходів для інформаційної ізоляції цих територій і їхньої інтеграції в російське медійне поле, перекриваючи доступ громадян до незалежних ЗМІ й, навпаки, забезпечуючи доступ до російських або підконтрольних Кремлю.

Вплив: вимір громадянського суспільства.

Громадські організації можуть використовуватися як ширма для комунікаційної діяльності агентів впливу. Технологічний характер цих НУО відбивають такі ознаки, як відсутність історії організації, непрозоре фінансування та якісні інформаційні ресурси. Зокрема, від імені саме таких псевдоНУО дестабілізується ситуація в Україні. Інший тип прокремлівських НУО – це організації мистецького та культурного спрямування (Асоціація Толстого в Угорщині, Асоціація незалежних медіа в Чехії), які дають додатковий майданчик для комунікації прокремлівським політичним та культурним діячам і підвищують легітимність прокремлівських акторів в очах суспільства. Це й академічні заклади, що просувають прокремлівський дискурс; але вони є дуже нечисленними. Радше можна говорити про проросійську пропаганду окремих професорів, аніж про інституціоналізований вплив через академічну сферу.

В Україні та Грузії потужним каналом кремлівської пропаганди є православна церква (ті її галузі, що підпорядковуються Москві). Їй значною мірою притаманні традиціоналізм, консерватизм та ідеї єдності народів, що її сповідують; тож Кремль її використовує для мобілізації потенційних прибічників його ідеології. Не раз траплялися випадки, коли представники цієї церкви різних рівнів виступали з антизахідними меседжами або виправдовували агресивну політику Російської Федерації.

В усіх досліджених країнах Кремль використовує в своїх цілях праворадикальні та екстремістські

¹ Представлені у найвищому законодавчому органі.

організації, але їхній вплив є обмеженим. Важливо зауважити, що частина території України та Грузії перебуває під контролем незаконних збройних формувань, і на цих територіях уплив цих структур є значним; зокрема, вони створюють власні медіа для пропаганди своїх цілей та ідеології.

Відповідь: політичний вимір.

Україна є очевидним флагманом у питанні політичної відповіді російській інформаційній агресії. Чітке усвідомлення загрози російської дезінформації зафіксовано на рівні доктринальних документів. У державі прийнято цілу низку рішучих політичних рішень, які значно обмежили доступ російських медіапродуктів до українських громадян. Серед цих рішень — обмеження трансляції російських пропагандистських каналів; заборона показу російських фільмів із елементами пропаганди; заборона в'їзду артистів, що публічно підтримують анексію Криму та військову агресію Кремля; дії уряду з відновлення українського мовлення на прифронтових та окупованих територіях; обмеження імпорту книжок російського виробництва тощо. Розвивається власне кіновиробництво. Створюється незалежне суспільне мовлення, яке має стати кращою альтернативою олігархічним ЗМІ. Проте є й проблеми в державному менеджменті інформаційної безпеки: інституційні рішення (створення профільного міністерства) не зменшили хаосу в повноваженнях органів влади в цій сфері й не сприяли належній координації зусиль.

В інших досліджуваних країнах політична відповідь залежить передусім від політичної волі правлячих еліт. Проросійська орієнтація уряду Угорщини зумовлює відсутність рішень у цьому полі. Під тиском реалій уряд Грузії визначив інформаційний вплив Росії як небезпечний, але через відсутність належної політичної волі багато часу може бути втрачено на перехід від декларацій до реальних заходів із посилення безпеки. Чеський уряд активніший у цьому напрямі; зокрема, вже створено спеціалізовану урядову структуру, яка має боротися з пропагандою в країні.

Усі досліджувані країни вказують на недостатню спроможність своїх урядів здійснювати стратегічні комунікації, а також відсутність питання медійної грамотності громадян у по-

літичному порядку денному (лише Україна й Чехія мають деякі політичні рішення в цій площині, але вкрай недостатні).

Відповідь: медійний вимір.

Неспроможність журналістів та редакторів чинити опір цензурі власників виявляється одним із головних небезпечних чинників, що послаблює здатність ЗМІ досліджуваних держав протистояти російській інформаційній агресії. Йдеться про медіа, які підконтрольні проросійським бізнесово-політичним групам і використовуються для пропаганди наративів, вигідних Кремлю. Наявні механізми захисту прав журналістів та саморегуляції виглядають українськими недостатніми, щоби дати свободу журналістам виробляти об'єктивний та неупереджений контент, який би не залежав від інтересів власників.

Недостатній професіоналізм журналістів, брак здатності виявляти фейки та маніпуляції також сприяє реалізації кремлівських планів в інформаційному полі. Як правило журналісти місцевих медіа частіше користуються неперевереними джерелами, соціальними мережами тощо, а також мають менший доступ до тренінгів і додаткової освіти, ніж їхні колеги з національних видань та мовників.

Тим часом тема дезінформації та пропаганди стає популярною серед самих журналістів і набуває медійного висвітлення. Природно, що найактивніше це відбувається в Україні, де вже створено багато фільмів, статей,

програм із теми дезінформації; тему порушують у новинах та дискусіях на телеканалах. У решті досліджуваних країн питання кремлівської пропаганди висвітлюється журналістами, але воно ще не опинилося в центрі уваги.

Відповідь: вимір громадянського суспільства.

Усі досліджені країни мають значний потенціал громадянського суспільства щодо протидії російській інформаційній агресії. Упродовж 2015–2017 років до роботи в цьому напрямі підключилися потужні місцеві аналітичні центри, дослідницькі та моніторингові організації. Природно, що найбільше практик і підходів напрацьовано в Україні; вже в 2015 році українські НУО мали методики моніторингу дезінформації, аналізу дискурсу та наративів пропаганди, напрацьовані підходи з оцінки впливу російської дезінформації в країні. Збираються статистичні та моніторингові дані, які відбивають пропагандистські зусилля Кремля, а також реакцію суспільства на них. Відбувається тісна співпраця між журналістськими, безпековими, соціологічними і конфліктологічними центрами; вони співпрацюють із медіа та надають підтримку урядові.

У Грузії, Угорщині та Чехії боротьба з російським інформаційним впливом ще не стала настільки популярною серед громадянського суспільства, але існують потужні команди, які системно працюють у цій сфері. Їхня кількість незначна, але вони акумулюють інформацію

щодо стратегії російського впливу, відстежують фейки, досліджують діяльність внутрішніх агентів впливу, виявляють їхні зв'язки з Кремлем. У Грузії та Чехії ці інституції активно консультують уряди з питань стратегічних комунікацій та зміцнення інформаційної безпеки; уряд Угорщини наразі закритий для такої співпраці. Угорські та чеські аналітичні центри роблять значний внесок у дискусію навколо цих питань на рівні ЄС.

Медіаграмотність громадян є предметом регулярних дискусій у громадянському суспільстві, проте мало напрацьовано ефективних практик роботи НУО в цій сфері. У кожній із досліджених країн є організації, які більш чи менш системно займаються медіапросвітою громадян, але їхній вплив наразі залишається обмеженим, зокрема через брак ресурсів.

У досліджених країнах неурядові організації зазвичай підтримують доволі високий рівень співпраці між собою, а також зі ЗМІ у сфері протидії інформаційній агресії. НУО стали активніше працювати з журналістами, проводячи тренінги з протидії маніпуляціям, перевірки фактів тощо. Співпраця між НУО та урядом практично відсутня в Угорщині, тимчасом як в інших країнах вона доволі активна: уряди звертаються до аналітичних центрів по дослідження та консультації. Співпраця між урядами та медіа всередині країн зазвичай ускладнена; а співпраця між різними ЗМІ в сфері протидії пропаганді є доволі рідкісним явищем. ■

КОРОТКА МЕТОДОЛОГІЯ

Інформаційний вплив Кремля визначається, з одного боку, його здатністю та ресурсами, а з іншого, внутрішньою стійкістю демократичних суспільств та протидією кремлівській пропаганді. Враховуючи це, Індекс складається із двох блоків:

БЛОК ВПЛИВУ

Блок впливу описує міру проникнення наративів, які просуває Кремль, до інформаційного простору країни та наявність інформаційних ресурсів, що можуть бути використані для досягнення задач російського уряду в конкретній країні.

БЛОК ВІДПОВІДІ

Блок відповіді описує рівень внутрішнього спротиву суспільств щодо ескалації негативних наслідків російського інформаційного впливу, а також здатність вчасно і ефективно реагувати на такі негативні наслідки.

Вплив та відповідь вимірюються у трьох вимірах:

- 1** Політичний – політичні суб'єкти та інституції в досліджуваних країнах;
- 2** Медійний – засоби масової інформації (як Російської Федерації, так і національні/місцеві медіа досліджуваних країн);
- 3** Громадянське суспільство.

Для вимірювання Індeksu було розроблено Анкету з 33 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою від 0 до 4 балів. Сумарне значення відображає можливості Кремля у кожному з вимірів.

У кожній з досліджуваних країн працює дослідна команда, що здійснює аналіз джерел, спілкується з експертами, проводить заходи та готує звіт. Вона готує анкету для національного дослідження: до формулювання питань можуть бути внесені незначні зміни, якщо того вимагають національні особливості.

У кожній країні створюється експертна група, яка бере участь у розрахунку Індeksu. Обов'язковою умовою є визнання експертів групи на національному рівні як провідних експертів у галузі та їх активна робота у відповідній сфері протягом останніх двох років.

Мінімальна кількість експертів – 8, максимальна – 20 (у кожній окремо взятій країні кількість може бути різною). До групи мають входити (експерти можуть бути компетентними у різних сферах одночасно):

- Експерти із загальних питань по медіа та проблем розвитку медіа (мін. 3);
- Експерти, що здійснюють моніторинг національних та місцевих ЗМІ (ТБ, радіо, друковані, он-лайн видання) на предмет маніпуляцій, мови ворожнечі, балансу думок та об'єктивності (мін. 3);
- Експерти, що здійснюють моніторинг роботи парламентських фракцій та непарламентських політичних партій (знають про їх інформаційно-пропагандистську роботу) (мін. 2);
- Експерти, що здійснюють моніторинг дезінформаційної діяльності Росії, її інструментарію, наративів, її агентів (мін. 3);
- Експерти, що залучені до роботи органів державної влади (консультації на етапі прийняття рішення,

участь у розробці нормативно-правової бази) або до моніторингу/оцінки державної політики у галузях інформаційної безпеки, медіа політики, свободи слова, стратегічних комунікацій (мін. 3);

- Експерти, що здійснюють моніторинг інформаційно-пропагандистської діяльності та впливів релігійних рухів та церков у країні (мін. 1).

Експерти заповнюють Анкету. Після цього вони беруть участь у зустрічі для обговорення числових показників. Учасники необов'язково повинні досягнути консенсусу, але можуть змінювати свою думку за результатами дискусії. Остаточний результат **по кожному питанню анкети** – це середнє значення особистих думок експертів. Оцінки в межах кожного з питань складаються в оцінки в рамках блоків, на основі яких вираховується загальний індекс. ■

Столиця:

Тбілісі

Політичний устрій:

Президентська республіка

Кількість населення:

3,7 млн

ГРУЗІЯ

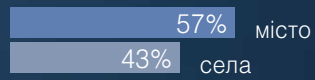

ВВП на душу населення:

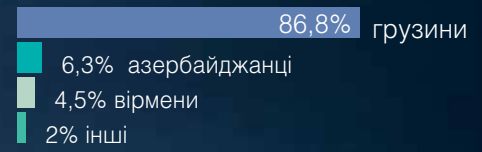
3,67 тис доларів США

Урбанізація:

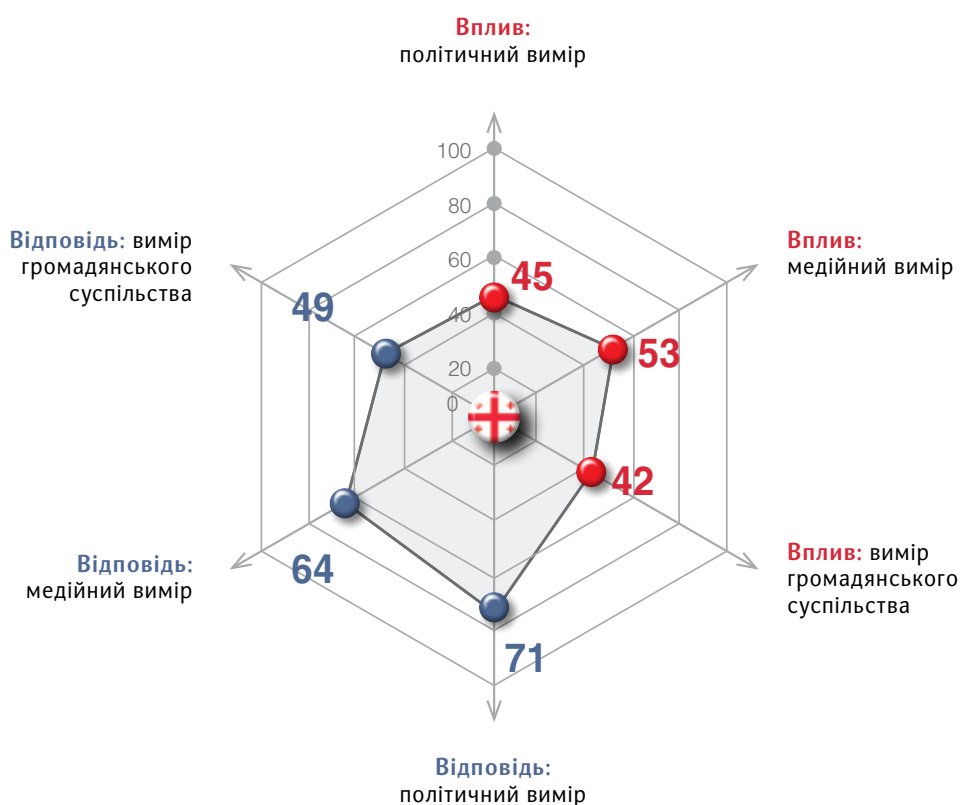

Етнічний склад:

Значення
Індексу
54

1.1. Політичний процес

Відповідно до звіту Freedom House від 2017 року¹, Грузія, так само як Україна та Молдова, класифікується як країна з «перехідним урядом або гібридним режимом». Оцінка рівня демократії в Грузії (4,61) у 2017 році залишилася без змін порівняно з попереднім роком. Тим часом певне поліпшення цього показника спостерігалось після жовтневих парламентських виборів 2012 року², коли відбулася перша з моменту проголошення незалежності країни демократична передача влади і чинний Єдиний національний рух (Ertiani Natsionaluri Modzraoba, ЄНР) президента Міхеїла Саакашвілі було переможено партією «Грузинська мрія» (Kartuli Otsneba, ГМ) — коаліцією на чолі з мільярдером Бідзіном Іванішвілі. Незважаючи на той факт, що невдовзі після проведення виборів Іванішвілі пішов у відставку з

посади прем'єр-міністра, той неформальний вплив на грузинський уряд і судову систему, який він продовжує чинити, викликає критику з боку місцевих та міжнародних суб'єктів щодо дотримання демократичного характеру такого управління³.

Президент Гіоргі Маргвелашвілі, обраний 2013 року, стійко дотримується прозахідної позиції. Конституційні поправки, прийняті 2013 року, обмежують до мінімуму його вплив на виконавчу владу. Хоча чинний уряд Грузії постійно підтверджує свої наміри щодо вступу в Європейський Союз і НАТО, суперечливі заяви щодо країн прозахідної орієнтації окремих членів ГМ — коаліції, яка раніше (2012–2016 роках) була при владі — призвели до того, що серед громадян побутує неоднозначне ставлення до цього питання. Згідно з результатами соціологічного дослідження, проведеного серед молоді,

¹ Freedom House, *Nations in Transit* [Нації в транзиті], 2017, с. 24. — https://freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2017_booklet_FINAL_0.pdf.

² Freedom House. *Nations in Transit* [Нації в транзиті], 2017, 2012: 4.82; 2013: 4.75; 2014: 4.68; 2015: 4.64. — <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/georgia>. — Останній візит: 6.04.2017

³ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2016* [Національні звіти з дотримання прав людини 2016], <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2016&dliid=265422#wrapper>. — Останній візит: 6.04.2017

тільки 10,6 % респондентів вважають заяви щодо євроатлантичної інтеграції представників різних гілок влади послідовними, тимчасом як 40,2 % респондентів вважають, що представники уряду виступають із суперечливими заявами⁴.

Лівочентристська ГМ зберегла владу в 2016 році на парламентських виборах і забезпечила собі конституційну більшість. Правляча партія заявляє про свою прозахідну орієнтацію, однак тим часом вона виступає за нормалізацію відносин із Росією і встановлення з нею тісніших зв'язків. До парламентської більшості входить фракція «Грузинська мрія – Підприємці» (політична партія «Промисловість врятує Грузію»), лідер якої Гіоргі Топадзе до виборів 2016 року був найзапеклішим критиком інтеграції Грузії в НАТО, виправдовував дії Росії в Сирії й підкреслював переваги ведення переговорів із Росією. Двом традиційно прозахідним партіям – «Вільні демократи» (Tavisufali Demokrtebi) і «Республіканці» (Respublikelebi) – не вдалося перетнути поріг у 5 % голосів виборців під час парламентських виборів 2016 року. Головна опозиційна партія – правочентристський прозахідний Єдиний національний рух (Natsionaluri Modzraoba, ENP) – одержала 27 місць на парламентських виборах 2016 року, але друга за величиною парламентська партія незабаром після виборів розпалася, що призвело до виникнення двох окремих партій – Єдиний національний рух (фракція «Національний рух», Natsionaluri Modzraoba) і партії «Рух за свободу – Європейська Грузія» (Modzraoba Tavisuflebitvis – Evropuli Sakartvelo).

Права популістська партія, Альянс патріотів Грузії (Sakartvelos Patriotta Aliansi, АПГ), вперше за всі часи отримала 5,01 % підтримки на парламентських виборах 2016 року.

АПГ позиціюється як партію правочентристської ідеології, антиліберальну й етнонаціоналістичну; вона відома своїми антизахідними настроями, оцінками судженнями стосовно ідентичності та індивідуальних свобод. На власному англомовному сайті⁶ партія заявляє про бажання інтегруватися в Європейський союз, висловлюючи скептицизм щодо перспектив інтеграції Грузії в НАТО. Політична партія має тісні зв'язки з телеканалом Obieqtivi, і, подібно до цього ЗМІ, АПГ сумно відомий своєю тюркофобією і гомофобією⁷ в антизахідному значенні⁸.

Відверто прокремлівські політичні партії були менш успішними на останніх парламентських виборах: партії «Демократичний рух – Єдина Грузія» (Demokratiuli Modzraoba – Ertiani Sakartvelo), на чолі з екс-спікеркою парламенту Ніно Бурджанадзе, не вдалося подолати п'ятивідсоткового бар'єра на парламентських виборах. Партія одержала лише одне місце у Верховній Раді Аджарії (Adjari Umaghlesi Sabtcho) на виборах 2016 року. Напередодні виборів партія «Демократичний рух – Єдина Грузія» (Demokratiuli Modzraoba – Ertiani Sakartvelo) виступила за позаблоковий і нейтральний статус країни.

1.2 Медійний ландшафт

Індекс стійкості ЗМІ (Media Sustainability Index), вимірюваний IREX, показав незначне погіршення в загальній оцінці країни: із 2,42 балів минулого року до 2,34 у 2017 році через проблеми з численністю й концентрацією власності у ЗМІ, дружніх до уряду. Грузія посіла в 2016 році 65-те місце у світі за Індексом свободи преси (World Press Freedom Index), поліпшивши свій показник на 5 % порівняно з 2015 роком. Як і IREX, «Репортери без кордонів» також вважають війну за власність осно-

вних телевізійних каналів джерелом серйозного занепокоєння з приводу майбутнього різноманіття в медіа¹⁰.

Політичні інтереси власників продовжують впливати на роботу медіа. Спроби перерозподілити власність ЗМІ стали помітнішими перед парламентськими виборами 2016 року. Рішення Верховного суду Грузії відновити право власності колишнього співвласника на найпопулярніший телеканал, що відверто виступає з критикою уряду – «Руставі 2» (Rustavi 2 TV Channel) – було різко розкритиковано міжнародними правозахисними організаціями – Amnesty International¹¹ і Human Rights Watch¹². Це рішення було сприйнято як покликання допомогти уряду провести зміни, спрямовані на істотне обмеження доступу громадськості до думки опозиції. Лише тимчасові заходи Європейського суду з прав людини призупинили виконання рішення Верховного суду Грузії щодо телеканалу «Руставі 2». З березня 2017 року Європейський суд із прав людини поставив до відома уряд Грузії про те, що виконання рішення Верховного Суду має бути призупинено і що влада повинна утриматися від втручання в редакційну політику компанії-заявника.

Злиття в 2016 році трьох інших великих приватних телеканалів – «Імеді» (Imedi), «Маєстро ТВ» (Maestro TV) і «Станції "Грузинська мрія"» (Georgian Dream Station, GDS), редакційна політика яких є дружньою до уряду, розглядається як консолідація власності на ринку грузинських ЗМІ¹³. Крім того, зміна генерального директора громадського мовника Грузії на продюсера «Станції "Грузинська мрія"», яка належить сім'ї Бідзіна Іванішвілі, колишнього прем'єра-міністра, викликає підозри у «сторожових» громадських організацій щодо політичного підґрунтя такого рішення¹⁴. Телесоюз Obieqtivi,

⁴ Media Development Foundation (MDF), *Youth Attitudes towards European Integration* [Ставлення молоді до європейської інтеграції], 2015, с.51. – <http://mdfgeorgia.ge/uploads/library/27/file/eng/Research-Publication-ENG.pdf>.

⁵ MDF, *Anti-Western Propaganda* [Антизахідна пропаганда], 2017, с. 33. – <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/65/>.

⁶ <http://patriots.ge> – Останній візит: 19.04.2017.

⁷ MDF, *Hate Speech* [Мова ворожнечі], 2016, с. 8. – <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/55>.

⁸ MDF, *Anti-Western Propaganda* [Антиурядова пропаганда], 2017, с.29-31. – <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/65/>.

⁹ IREX, *Media Sustainability Index 2017* [Індекс стійкості ЗМІ]. – <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2017-georgia.pdf>.

¹⁰ Reporters Without Borders (RWB), *Georgia 2016*, <https://rsf.org/en/georgia> – Останній візит: 19.04.2017.

¹¹ *TV Channel Ownership Dispute Threatens Media Freedom in Georgia* [Проблема власності на телеканали загрожує свободі ЗМІ в Грузії] // Amnesty International Georgia, 7 березня 2017. – <https://www.amnesty.org/en/documents/eur56/5833/2017/en/>. – Останній візит: 19.04.2017

¹² Human Rights Watch (HRW), *Georgia: Media Freedom at Risk* [Свобода ЗМІ в ризики]. – 7 березня 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/03/07/georgia-media-freedom-risk>. – Останній візит: 12.04.2017

¹³ IREX, *Media Sustainability Index 2017* [Індекс стійкості ЗМІ]. с.12, <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2017-georgia.pdf>.

афілюваний із ультраправою АПГ, не входить до числа найпопулярніших телевізійних каналів, але він є одним із восьми мовників, які мають найвищі доходи та в 2016 році отримав найбільший відсоток прибутку від пожертвувань (38,3 %)¹⁵. Крім політичної ангажованості, телеканал Obieqtivi відомий розпалюванням ненависті й антизахідними настроями.

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості Ради Європи визнала несумісним із державною політикою в галузі боротьби з дискримінацією підписання урядом у 2015 році контракту щодо поширення інформації та реклами телеканалом Obieqtivi та деякими іншими таблоїдами — друкованими ЗМІ, які сприяли розпалюванню ненависті й нетерпимості¹⁶. Але така практика тривала і в 2016 й 2017 роках, коли деякі міністерства та інші відомчі органи уклали контракти щодо надання послуг із розповсюдження інформації ЗМІ з відкрито прокремлівською редакційною політикою (інтернет-видання «Тбілісі 24», NewsPress)¹⁷.

За даними опитувань, проведених у 2016 році Національним демократичним інститутом США (NDI), більшість респондентів (89 %) отримує інформацію про грузинську політику й поточні справи з телебачення, тимчасом як інтернет є джерелом інформації для 36 % респондентів, друковані медіа — для 12 %, а радіо — для 2 % респондентів¹⁸. Дослідження Міжнародного республіканського інституту США (IRI)¹⁹ виявило, що 93 % респондентів отримують інформацію про поточну міжнародну

ситуацію з грузинських телеканалів і більшість із них (84 %) довіряє їм. Із 21 % респондентів, які одержують інформацію про міжнародні події з грузинських інтернет-джерел, тільки 6 % довіряють їм; 3 % респондентів із тих 13 %, які є споживачами інформації через мережу Facebook, довіряють новинам про закордонні події, які поширюються через цю соціальну мережу, й лише 1 % респондентів із 6 %, які одержують інформацію через друковані ЗМІ, вважають її гідною довіри.

1.3 Нормативно-правова база

Закон Грузії про свободу слова та висловлювання, прийнятий у 2004 році, вводить значні гарантії захисту свободи слова і ЗМІ²⁰. Крім того до мовників висуваються окремі вимоги щодо прозорості: зміни, внесені до Закону про мовлення в 2011 році, забороняють офшорним структурам володіти телеканалами й радіостанціями; мовники зобов'язані розкривати своїх бенефіціарних власників; у 2013 році в закон внесено й додаткові вимоги до фінансової прозорості, які зобов'язують усіх мовників подавати щоквартальні звіти про джерела фінансування, зокрема і в розрізі доходів, отриманих від реклами, спонсорства, телемаркетингу, внесків від власників або будь-яких інших осіб. Закон про мовлення містить пункти, що стосуються громадського мовника Грузії та вимагають від нього створення програм, покликаних сприяти головним напрямом зовнішньої політики Грузії, а також інтеграції грузинів у НАТО та ЄС²¹. Крім того, закон зобов'язує громадського мовника Грузії виді-

ляти принаймні 10 секунд на годину рекламного часу безкоштовно задля демонстрації соціальної реклами з питань інтеграції Грузії в НАТО і Європейський Союз²².

Transparency International Georgia ініціювала внесення поправок до законодавства, щоб обмежити передвиборчу політичну рекламу, яка підживляла державність і суверенітет Грузії й узаконювала російську окупацію території Грузії. Ініціативу було висунуто після того, як Перший канал громадського мовника Грузії напередодні парламентських виборів висвітлював виборчу кампанію прокремлівської політичної партії центристів (Tsentristsebi), яка обіцяла виборцям поширювати «російські пенсії» і здійснити «легалізацію» російських військових баз у Грузії.

13 квітня 2017 року уряд Грузії затвердив нову Комунікаційну стратегію щодо членства Грузії в Європейському Союзі й НАТО на 2017–2020 роки²³. На відміну від прийнятої в 2013 році попередньої комунікаційної стратегії, яка стосувалася виключно питання інтеграції в ЄС, у новому політичному документі вперше йдеться про загрози інформаційної війни з боку Російської Федерації стосовно Грузії та інших країн-партнерів. 13 січня 2017 року грузинський уряд затвердив Національну стратегію кібербезпеки Грузії на 2017–2018 рік²⁴, в якій кібератаки й кіберзлочини, організовані Російською Федерацією, названо однією з основних загроз для країни. У документі зазначається, що такими діями Росії прагне перешкодити інтеграції Грузії в євроатлантичну родину.

¹⁴ The election of Vasil Maghlaperidze points to increasing of political influence on the Public Broadcaster [Обрання Васіла Махланерідзе вказує на посилення політичного впливу на суспільного мовника] // Transparency International Georgia, 11 січня 2017. — <http://www.transparency.ge/en/post/general-announcement/election-vasil-maghlaperidze-points-increasing-political-influence-public->. — Останній візит: 12.04.2017.

¹⁵ MDF, Financial Transparency of Media, 2016 [Фінансова прозорість ЗМІ], с. 7. — <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/63>.

¹⁶ ECRI Report on Georgia, fifth monitoring cycle [Звіт ЕКРП по Грузії, п'ята моніторингова хвиля] // ЕКРП, 1 березня 2016, с. 15–16, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Georgia/GEO-CbC-V-2016-002-ENG.pdf>. — Останній візит: 19.04.2017.

¹⁷ MDF, Financial Transparency of Media [Фінансова прозорість ЗМІ], 2016, с. 15. — http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/63MDF_Practice_of_Allocating_Budgetary_Resources_among_Media_for_the_Release_of_Information_and_Advertisement [Практика розподілення бюджетних ресурсів між ЗМІ з метою розміщення інформації та оголошень] 2016, с. 14. <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/31>.

¹⁸ Public attitudes in Georgia, June 2016 [Громадська думка в Грузії] // National Democratic Institute (NDI) and CRRC Georgia, с. 70. — https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI_June_2016%20poll_Public%20Issues_ENG_VFF%20%281%29.pdf

¹⁹ Baltic Surveys/The Gallup Organization on behalf of International Republican Institute (IRI), Survey on Public Opinion Poll in Georgia, February 20 — March 8, 2017 [Опитування громадської думки в Грузії, 20 лютого — 8 березня 2017], с. 75–76. — http://www.iri.org/sites/default/files/iri_poll_presentation_georgia_2017.03-general.pdf

²⁰ Article XIX. Guide to the Law of Georgia on Freedom of Speech and Expression, 2005 [Керівництво по Закону Грузії «Про свободу слова і вираження поглядів»]. <https://www.article19.org/data/files/pdfs/analysis/georgia-foe-guide-april-2005.pdf>

²¹ Закон Грузії «Про мовлення», 26 грудня 2012, ст. 16. <http://www.gncc.ge/uploads/other/1/1252.pdf>

²² Там само. Ст. 65, п. 2.

²³ Комунікаційна стратегія щодо членства Грузії в Європейському Союзі й НАТО на 2017–2020 роки, 13 квітня 2017. — <http://bit.ly/2o8R4t6>.

²⁴ Національна стратегія кібербезпеки Грузії на 2017–2018, 13 січня 2017, http://gov.ge/files/469_59439_212523_14.pdf

СТРАТЕГІЯ
ІНФОРМАЦІЙ-
НОГО ВПЛИВУ
КРЕМЛЯ

2

Метою Російської Федерації є створення держав-сателітів на пострадянському просторі, призначених виступати в ролі своєрідного буфера до решти світу²⁵. Розвиток єдиного інформаційно-телекомунікаційного середовища на територіях держав – учасниць СНД і в суміжних регіонах відзначається як нагальна потреба для забезпечення національної безпеки Росії в Стратегії безпеки 2015 року. Російська пропаганда в Грузії має комплексний характер і відповідає загальній стратегії Кремля в регіоні. Поряд із російськими пропагандистськими платформами пропагандистська мережа Росії включає й грузинські сумнівні ЗМІ, політичні партії, православне духовенство, громадські організації, а також так звану інтелігенцію, або радянську еліту, яка досі значною мірою впливає на формування громадської думки.

Дослідження IRI²⁶ виявило, що 93 % респондентів отримують інформацію про поточну міжнародну ситуацію з грузинських телеканалів і більшість (84 %) довіряє їм. Ті ж дані показують, що частка респондентів, які отримують інформацію про міжнародні події з російських джерел, знизилася на 2 % порівняно з 2015 роком. У 2015 році 9 % респондентів отримували інформацію з російських телеканалів і 2 % респондентів отримували її з російських сайтів²⁷, тимчасом як у 2017 році ці показники знизилися до 7 % і 1 % респондентів відповідно²⁸. Дані за січень – серпень 2016 року TV MR GE²⁹ вимірювання телевізійної аудиторії кампанії Nielsen свідчать, що в середньому 82,66 % грузинських телеглядачів дивляться грузинські канали, тимчасом як 11,41 % глядачів віддають перевагу російським або іншим зарубіжним каналам. Ці дані також свідчать, що грузинські глядачі, які

дивляться російські телеканали, в основному зацікавлені в розважальних або наукових каналах (Peres TV, Воес TV, Nauka, Kuhnya TV і т. д.).

Вплив російських ЗМІ більш явний і помітний у районах країни, заселених національними меншинами, проблемою яких і досі є незнання грузинської мови. В інших частинах країни картина більш розмита і фрагментарна. Прокремлівський канал Sputnik-Georgia, що працює як онлайн платформа місцевою мовою, менш популярний у Грузії, ніж інші етнонаціоналістичні, антиліберальні ЗМІ, які переслідують ті ж цілі.

Навіть ті політики, які відкрито підтримують Росію, намагаються уникати публічного визнання своєї проросійської позиції і стверджують, що їхня програма є прогрузинською. Подібна етнонаціоналістична концепція – ані Росія, ані Захід – є основою для налаштування грузинів проти Заходу через різні медіаплатформи³⁰. Як показує контент-аналіз, здійснений Фондом розвитку ЗМІ (Media Development Foundation, MDF), у 2016 році основним джерелом антизахідних заяв були ЗМІ, які можна поділити на дві групи: відкрито прокремлівські ЗМІ (Georgia & World, Sakinformi, Politicano) та антиліберальні, етно-націоналістичні платформи (Obieqtivi TV, Asaval-Dasavali, Alia), які пропонували споживачам якісно однакові повідомлення³¹. Те саме стосується й політичних партій. Єдина відмінність між прокремлівськими («Демократичний рух – Єдина Грузія», центристи та ін.) й етнонаціоналістичними партіями (АПГ) – це ступінь очевидності підтримки політики Кремля. У цьому звіті вказується на те, що найбільша кількість антизахідних матеріалів ЗМІ (32,7 %) стосувалася питань

²⁵ Liberal Academy Tbilisi, *Threats of Russian Hard and Soft Power in Georgia* [Загрози російської жорсткої та м'якої сили в Грузії], Tbilisi, 2016, с. 3. <http://www.ei-lat.ge/images/doc/threats%20of%20russian%20soft%20and%20hard%20power.pdf>

²⁶ Baltic Surveys/The Gallup Organization on behalf of International Republican Institute (IRI), *Survey on Public Opinion Poll in Georgia, February 20 – March 8, 2017* [Опитування громадської думки в Грузії, 20 лютого – 8 березня 2017], с. 75-76, http://www.iri.org/sites/default/files/iri_poll_presentation_georgia_2017.03-general.pdf.

²⁷ Там само, с. 44.

²⁸ Там само, с. 75.

²⁹ Myth Detector. *Disinformation: Trust of Russia Today is Increasing among American Viewers* [Дезінформація: довіра до Russia Today зростає серед американських глядачів]. 15 грудня 2016. http://eurocommunicator.ge/eng/view_myth/605. – Останній візит 13.04.2017

³⁰ amar Kintsurashvili. Further from 'Russkiy Mir', Closer to the West, Resisting Foreign State Propaganda in the New Information Environment: the Case of the EU, Russia, and the Eastern Partnership Countries. [Далі від «руського мира», ближче до Заходу, протидія закордонній державній пропаганді в новому інформаційному середовищі: досвід ЄС, Росії та країн Східного Партнерства] // Foundation for European Progressive Studies (FEPS). с. 173. – http://bsf-latvija.lv/wp-content/uploads/2016/09/research_FEPS_BSF.pdf

³¹ MDF, *Anti-Western Propaganda* [Антизахідна пропаганда], 2016, с. 20. – <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/65>

ідентичності, прав людини й цінностей. Так само як і в інших пострадянських країнах, сіється острах, що ціною інтеграції в західну сім'ю буде втрата національності, релігії та сексуальної ідентичності; формується переконання, що потрібно вжити заходів для захисту поняття «честь». У цьому контексті православна Росія протиставляється Заходу. Ця популярна теорія, що випливає з концепції «руського міра»³², є найпотужнішим фактором, що визначає цінності дискурсу в грузинських ЗМІ.

Крім того, збільшалося матеріалів, спрямованих проти НАТО. Зокрема, поширюється думка, що «*інтеграція Грузії в НАТО призвела би до втрати окупованих Росією регіонів Абхазії Самачабло (Цхинвальський регіон)*» або до розгортання турецької армії в Грузії. Обґрунту-

вання військових дій Росії в Сирії також надходить або із ЗМІ, або від різних політичних діячів. Європейський Союз та Угода про асоціацію було прирівняно до зобов'язання приймати мігрантів і загрози тероризму, тимчасом як лібералізацію візового режиму та євроінтеграцію було прирівняно до демографічної загрози для країни.

Найпопулярнішим інструментом пропаганди, до якого вдаються численні джерела, є «фальшива дилема» або метод «чорно-білого мислення», який передбачає існування лише двох можливих сценаріїв розвитку подій, із яких один є виразно прийнятнішим. Приклади такого підходу переважно виражаються через такі формули: «Якщо Захід виступає за збочений спосіб життя і легалізацію гомосексуалізму, ми не

потребуємо Заходу!», «Якщо Захід нав'яже гомосексуалізм, грузинський народ воліє краще до Росії, ніж до Заходу!»³³. Пропагандистські платформи при поширенні дезінформації часто вдаються до техніки відхилення, тобто уникають називати власні первинні джерела. Перевірка фейків на платформі Myth Detector виявила, що дуже часто ідентична дезінформація публікувалася в російських ЗМІ або в різних сатиричних ЗМІ³⁴. Ці негрузиномовні ЗМІ, виявлені під час моніторингу, наведені виражено ксенофобськими або гомофобними матеріалами, покликаними розпалювати ненависть до різноманітних груп. Дослідження Інституту розвитку свободи інформації (Institute for Development of Freedom of Information, IDFI)³⁵ виявило, що більшість із них пов'язані з російськими фондами.

БЛОК А1.

Вплив. Політичний вимір. Оцінка: 45

Експертна оцінка позиції уряду стосовно Росії є неоднозначною. Більшість експертів вважає, що нинішній уряд не є ні антиросійським, ні проросійським. Тим часом частина експертів усе ж вважає його проросійським. Причиною такої оцінки, за словами одного з експертів, є «*пряма або непряма підтримка урядом відверто проросійських сил, що означає появу в парламенті нового політичного центру, так званої націоналістичної прогрузинської сили (АПП)*». Ще однією причиною оцінки уряду як проросійського фахівці називають стриману офіційну позицію грузинського уряду стосовно проблеми Сирії й анексії частини України Росією.

Шість фракцій, що становлять парламентську більшість, також отримали неоднозначну оцінку. Думки експертів розділилися щодо оцінки правлячої партії «Грузинська мрія» (Kartuli Otsneba, GD), фракції – «Грузинська мрія – Консерватори» (Kartuli Otsneba – Konservatorebi) й партії «Грузинська мрія для розвитку» (Kartuli Otsneba – Regionebis Ganvitarebistvis), які разом із «Грузинською мрією» (Kartuli Otsneba) становлять парламентську більшість: частина експертів оцінила їх як проросійські, а інша частина вважає, що вони ані проти Росії, ані за неї. Дві інші потужні фракції – «Грузинська мрія – Зелені» (Kartuli Otsneba – Mtsvaneebi) і «Грузинська мрія – Соціал-демократи» (Kartuli Otsneba – Sotsial Demokratebi) – було оцінено як такі, що не виступають за Росію, але й не проти неї. Більшість фракції «Грузинська мрія – Підприємці» (Kartuli Otsneba – Mretsvelebi), на думку більшості експертів, є виражено проросійською. Основою для такої оцінки слугували антинатовські заяви Гіоргі Топадзе, лідера політичної партії «Промисловість врятує Грузію»

³² Nicolai N. Petro, *Russia's Orthodox Soft Power* [М'яка сила російського православ'я]. – Carnegie Council, 2015, https://www.carnegiecouncil.org/publications/articles_papers_reports/727

³³ MDF, *Anti-Western Propaganda* [Антизахідна пропаганда], 2015. с.15. – <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/15>

³⁴ Там само, с. 35.

³⁵ IDFI, *Russian Influence on Georgian NGOs and Media* [Російський вплив на грузинські НГО та ЗМІ]. – Тбілісі, 9 червня 2015. – <https://idfi.ge/public/upload/russanimpactongeorgianmediadngo.pdf>

(*Mretsveloba Gadaarchens Sakartvelos*). Експерти також згадали заяву Гіоргі Топадзе, в якій він виправдовував дії Росії в Сирії. Парламентська фракція, яка перебуває в меншості: «Європейська Грузія» (*Evropuli Sakartvelo*), «Рух за свободу — Європейська Грузія» (*Modzraoba Tavisuflebisvis — Evropuli Sakartvelo*), «Рух за свободу — Регіони» (*Modzraoba Tavisuflebisvis — Regionebi*), так само як і «Єдиний національний рух» ЕНД (*National Movement faction, Natsionaluri Modzraoba*), — була оцінена як відверто антиросійська. Більшість експертів вважає, що Альянс патріотів Грузії (*Sakartvelos Patriotta Aliansi*) відверто проросійський; ця політична партія функціює на етнонаціоналістичній платформі і шляхом упровадження антизахідного дискурсу відкрито сприяє Росії. Один із експертів також наголосив, що АПГ демонстрував тюркофобію в своїх антизахідних заявах із метою зсунути фокус уваги з нинішніх загроз (російська окупація) на історичні загрози (окупація Грузії Османською імперією).

Позицію президента Гіоргі Маргвелашвілі, обраного в 2013 році, більшість експертів оцінили як радше антиросійську. Що стосується позапарламентських політичних партій: «Демократичний Рух — Єдина Грузія» (*Demokratiuli Modzraoba — Ertiani Sakartvelo*) була оцінена як відверто проросійська; частина експертів оцінила позицію «Вільних демократів» (*Tavisufali Demokratebi*) як відверто антиросійську, а інша частина експертів вважає, що вони поміркованіші у своїх антиросійських настроях.

На думку більшості експертів, відкритої громадської підтримки Російської Федерації з боку органів місцевого самоврядування не спостерігається. Однак дехто з експертів нагадав, що представники органів місцевого самоврядування здійснювали офіційні візити в Російську Федерацію (Міська рада Поті брала участь у святкуванні дня Калінінграда, Батумська міська рада, Кутаїська міська рада та мерія також брали участь в різних заходах в Росії).

БЛОК А2

Вплив. Медійний вимір. Оцінка: 53

На думку більшості експертів, вплив російських ЗМІ на громадську думку обумовлений «*близькими і звичними реаліями*». Споживачі розуміють, що російські ЗМІ можуть бути ненадійними, але в їхніх матеріалах розглядаються питання, знайомі й популярні в суспільстві. У зв'язку з цим набагато проблематичнішими, на думку експертів, є грузинськомовні ЗМІ, особливо сумнівні ЗМІ. Ситуація була би набагато драматичнішою, якби на ринку не було телеканалу «Руставі 2» (*Rustavi 2*), який дотримується прозахідного курсу; місцеві та міжнародні спостерігачі вважають судові справи проти цього каналу щодо його власності політично мотивованими.

Телевізійна компанія «Імеді» (*Imedi TV*), друга за чисельністю глядацької аудиторії, в окремих випадках допускає прокремлівські оцінки при висвітленні подій, однак, на думку експертів, вона переважно дотримується журналістських стандартів. У ток-шоу, присвячених політиці й поточним справам, на телеканалах «Імеді» та *Maestro* «*ведучі, розмовляючи зі співбесідниками з проросійською орієнтацією, запрошеними в ролі гостей, не здатні адекватно відповідати їм, тим самим сприяючи поширенню дезінформації й негативних стереотипів*». Причиною цього, на думку частини експертів, є непрофесіоналізм журналістів; інша ж частина експертів вважає, що така поведінка зумовлена редакційною політикою. Стосовно телеканалу *Maestro* більшість експертів вважають, що на відміну від сумнівних ЗМІ, цей «*телеканал успішно використовує різні сучасні телевізійні формати для того, щоби приховати проросійську редакційну політику; це проявляється як у просуванні російських телесеріалів, так і у виборі питань для інтерактивних опитувань, а також тем і запрошених гостей*».

Найпроблемнішою серед друкованих ЗМІ, на думку експертів, є газета *Asaval-Dasavali*, редакційна політика якої відверто етнонаціоналістична і яка насправді сприяє прокремлівському дискурсу. Газета публікує дезінформацію про Захід і вдається до мови ворожнечі. Серед інтернет-ЗМІ найпроблемнішим, із погляду експертів, є РІА, який подекуди публікує неперевірену

інформацію про Захід. Політику радіостанцій експерти оцінили як нейтральну. Значна частина експертів вважає, що більшість населення розуміє: ЗМІ можуть дезінформувати й намагатися маніпулювати їхньою думкою, але тим не менш, вони все одно їх використовують і вірять їм.

БЛОК АЗ.

Вплив. Вимір громадянського суспільства. Оцінка: 42

Вплив НУО, що сприяють Кремлю та його ідеям, на думку експертів, є помітним на рівні окремих соціальних груп. Проросійські організації часто використовують благодійні заходи для просування своїх ідей. Експерти зазначили, що таким НУО часто бракує прозорості у структурі фінансування. Експерти навели результати опитування Інституту розвитку свободи інформації (Institute for Development of Freedom of Information, IDFI)³⁶, яке виявило, що *«розмови про значну кількість проросійських організацій значно перебільшені, адже всі організації, які виступають із відповідними публічними заявами, зареєстровані на одних і тих самих осіб або на членів родин цих осіб»*. Однією з таких організацій є «Євразійський вибір» (Evraziuli Archevani), партнер «Міжнародного євразійського руху», організації Олександра Дугіна, ідеолога Євразійського союзу й агресивної російської експансіоністської політики. Фонд підтримки публічної дипломатії імені А. М. Горчакова, створений відповідно до розпорядження колишнього президента Росії Дмитрія Медведєва, заснував російсько-грузинський громадський центр у Грузії. За підтримки організації «Русский мір», яка фінансується коштом державного бюджету Росії, кілька організацій започаткували курси російської мови. На доповнення до маніпуляцій навколо соціальної ситуації, прокремлівські організації використовують чутливі й популістські теми: наприклад, стверджуючи, що Захід намагається нав'язати Грузії одностатеві шлюби або що посвідчення особи нового зразка містять ознаки сатани, і тому подібне.

Що стосується впливу Російської церкви, він здійснюється через Грузинську православну церкву. З одного боку, патріарх православної церкви Ілія II публічно підтримує інтеграцію Грузії в Європейський Союз, але з іншого боку, ізоляціоністська політика Грузинської церкви³⁷ стосовно західних християнських організацій, а також антизахідні заяви релігійних службовців вказують про непрямий вплив Москви. Як приклад експерти наводять газетну статтю в одному з церковних видань, у якому митрополит Руїс-Урбнійської єпархії Іов називає російські бомби, скинуті під час Російсько-грузинської війни 2008 року, покаранням, надісланим із небес. Експерти зазначали, що *«окремим релігійним служителям притаманне агресивне слідування наративам Російської православної церкви»*. Оскільки більш ніж 90 % літератури Грузинської православної церкви перекладено з російської мови, особливе місце слід відвести роботам російського архимандрита Рафаїла Кареліна. Союз православних батьків (Martladidebel Mshobelta Kavshiri), який влаштовував акції протесту проти візиту Папи Римського в Грузію 30 вересня 2016 року, ідеологічно пов'язаний саме з Кареліним.

Експерти також називають кілька екстремістських націоналістичних груп, таких як «Грузинська група» (Kartuli Dzala), «Едельвейс» (Edelweiss); Грузинський футбольний клуб уболівальників «Ультрас», члени якого в грудні 2016 року протестували проти можливості прийому іноземних біженців³⁸; расистська група «Бергман» (Bergman), активна в соціальних мережах. На думку експертів, їхній вплив на суспільство все ж не є значним.

³⁶ Там само.

³⁷ Наприклад, рішення Синоду Грузинської Православної Церкви щодо відмови брати участь у Святому та Великому Синоді Православної Церкви на Криті, Греція, 16-27 червня 2016 р: <http://patriarchate.ge/geo/the-decree-of-the-holy/>

³⁸ Protest Rally of Nationalist Groups against Receipt of Foreign refugees [Хвиля протестів націоналістичних груп проти прийому іноземних біженців] // Netgazeti 24 грудня 2016. – <http://netgazeti.ge/news/164251/>. – Останній візит 12.04.2017

БЛОК В1.

Відповідь. Політичний вимір.

Оцінка: 71

На початку 2017 року грузинський уряд активізував свою діяльність із протистояння загрозі російської пропаганди шляхом підготовки відповідних політичних документів. Перші ознаки цього процесу з'явилися лише 13 квітня 2017 року як наслідок тривалого й активного лобіювання з боку громадянського суспільства, спрямованого на те, щоби грузинський уряд затвердив документ, який би визнав російську пропаганду загрозою євроатлантичної інтеграції Грузії³⁹. Поряд із *Комунікаційною стратегією щодо членства Грузії в Європейському Союзі і НАТО на 2017–2020 роки*, існує також *Національна стратегія щодо кібербезпеки Грузії на 2017–2018 роки*, яку також було прийнято на початку 2017 року, що оцінюється як позитивне досягнення. Однак експерти зазначають особливу обережність, яку грузинський уряд демонструє стосовно Росії. Мова, наприклад, про відмову Грузії приєднатися до санкцій проти Росії, введених міжнародним співтовариством через анексію Криму, та відсутність публічних заяв на цю тему. Крім того, реальність така, що в міжнародних форматах окупація грузинських територій Росією зникла з фокусу міжнародної дискусії, поступившись окупації Криму.

Голова Грузинської асоціації регіональних мовників зауважила відсутність державної інформаційної стратегії, посилаючись як на доказ на технічні та фінансові проблеми в переході на цифрове мовлення. Кажучи про програмне забезпечення, необхідне для цифрових платформ, вона зазначила, що російське програмне забезпечення набагато дешевше на ринку, аніж програмне забезпечення західного виробництва. Тож з огляду на складне фінансове становище регіональних ЗМІ, ризики російського проникнення в інформаційне середовище є доволі високими.

Із 2015 року діють департаменти стратегічних комунікацій у двох державних структурах: Міністерстві оборони та в Урядовому офісі з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. На думку частини експертів, окремі рішення приймаються як на стратегічному, так і на тактичному рівнях, але вони не є достатньо ефективними; також існує проблема координації між окремими структурами. Один із експертів зазначив, що «*стратком (стратегічні комунікації) є простою формальністю, адже через відсутність політичної волі він не є ефективним*». Кожен суспільний резонанс супроводжується появою потоків дезінформації, що надходять ззовні в організованому порядку.

Більшість експертів погоджуються в тому, що уряд не підтримує ефективних і регулярних заходів щодо поліпшення медіаграмотності.

БЛОК В2

Відповідь. Медійний вимір. Оцінка: 64

Спроможність журналістів дотримуватися стандартів об'єктивності й нейтральності в своїй діяльності більшість представників експертного середовища оцінює як «середню» у випадку загальнонаціональних телевізійних каналів і «нижче середньої» у випадку регіональних ЗМІ. На думку експертів, іноді проблеми непрофесіоналізму ЗМІ й відсутності розуміння певних речей створюють сприятливий ґрунт для поширення некритичного сприйняття заяв проросійських політиків та дезінформації. «*Самі цього не усвідомлюючи, вони сприяють тому, що проросійські матеріали сприймаються некритично*», — каже один із експертів. Оцінка спроможності журналістів

³⁹ Комунікаційна стратегія щодо членства Грузії в Європейському Союзі і НАТО на 2017–2020 роки, 13 квітня 2017. — <http://bit.ly/2o8R4t6>.

виявляти пропаганду й маніпуляції та перевіряти факти виявила однакові результати як для загальнонаціональних, так і для регіональних ЗМІ. Якщо не враховувати окремих випадків, коли журналісти висловлювали свій протест проти втручання власників / редакторів у їхню професійну діяльність (Maestro, Channel 25), на думку експертів, ситуація в цьому відношенні не є перспективною. Позиція журналістів різко трансформуються залежно від редакційної політики, яка змінюється разом зі зміною власника. Це також впливає на висвітлення пріоритетів зовнішньої політики.

Політика Кремля, спрямована на поширення дезінформації, рідко обговорюється на загальнонаціональних телеканалах. Виняток становить лише телекомпанія «Руставі 2», декілька журналістів якої демонструють регулярний інтерес до цієї теми і є послідовними стосовно неї. Винятки також становлять окремі інтернет-видання і програми регіональних ЗМІ, створювані за підтримки міжнародних організацій. Спеціальні дослідження, фільми і програми про дезінформацію, які створюються ЗМІ самостійно, є рідкісними. Головним джерелом у цій сфері є дослідження й аналіз медіаконтенту, який здійснюється неурядовими організаціями, що не висвітлюються регулярно популярними медіа.

БЛОК ВЗ.

Відповідь. Вимір громадянського суспільства.

Оцінка: 49

Лише незначна частина громадянського суспільства усвідомлює проблему дезінформації. Таким чином, тренди задають ті неурядові організації, які регулярно займаються вирішенням цієї проблеми й регулярно працюють із цією темою. Провідні неурядові організації здебільшого працюють на загальнонаціональному рівні, тимчасом як на регіональному рівні таких організацій менше. Вони значною мірою зосереджують свою роботу на здійсненні впливу на прийняття рішень органами влади. На думку експертів, окремі неурядові організації здійснюють регулярний контроль ЗМІ й реагують на випадки дезінформації, та лише на національному рівні. Їхній вплив на суспільство, за відсутності підтримки з боку національних ЗМІ, є досить обмеженим.

Експерти також вважають, що програм, спрямованих на підвищення інформаційної грамотності суспільства, наразі мало й вони неналежної якості. Більшість експертів поділяє думку, що це пов'язано із «залежністю неурядових організацій від міжнародних донорів в той час, як донорське співтовариство тільки тепер починає розуміти зростаючу загрозу антизахідної пропаганди, а ініціативи, які існують на даний момент, недостатні для організованої відповіді на виклик, який вона являє собою».

Що стосується співпраці між різними зацікавленими сторонами з питань протидії пропаганді, партнерські стосунки налагоджені між найуспішнішими неурядовими організаціями в цій сфері.

Створення провідною неурядовою організацією Коаліції за Євроатлантичну Грузію вважається прикладом планування консолідації ресурсів і діяльності, спрямованої на боротьбу з російською пропагандою. Співпраця між ЗМІ та громадянським суспільством також здобула позитивну оцінку. Співпраця між громадянським суспільством і державою на рівні страткому також розглядається як позитивна, але недостатня й така, що розвивається нерівномірно. Співпраця між ЗМІ успішна лише на регіональному рівні. Що стосується співпраці між державою і ЗМІ, вона, за словами одного з експертів, «радіше мотивована бажанням контролювати внутрішню політику ЗМІ, лояльних до уряду, ніж сприяти протидії загрозі дезінформації, що надходить ззовні». Тим часом зафіксовано спроби маргіналізувати неурядові організації через спекулювання на темах, які стосуються захисту основних прав людини і вразливих груп населення. Підконтрольні Кремлю організації та структури, а також ті окремі представники правлячої партії, які були членами парламентської більшості в 2012–2016 роках, закликають заборонити іноземне фінансування неурядових організацій, які, на їхню думку, діють проти інтересів країни⁴⁰. Такий підхід дуже подібний на той, що було проголошено 2015 року у Стратегії національної безпеки Російської Федерації: діяльність неурядових організацій, що фінансуються з-за кордону або міжнародними організаціями, оцінюється як загроза для країни і як діяльність, спрямована проти традиційних духовних цінностей Росії. ■

⁴⁰ Наприклад, заяви колишніх членів правлячої коаліції «Грузинська мрія» Гогі Топадзе та Тамаза Мечаурі, а також колишнього заступника міністра з питань діаспори Сандро Брегадзе, див.: MDF, Assessment of the EU Integration Communication and Information Strategy and its Action Plan of the Government of Georgia [Оцінка Комунікаційної стратегії щодо членства Грузії в Європейському Союзі та урядового Плану дій до неї], 2016. — <http://mdfgeorgia.ge/eng/view-library/29/>.

ЕКСПЕРТИ, ЩО ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ:

- Торніке Шарашенідзе, проф., ПСП
- Гіоргі Ломтадзе, ІРСІ
- Гіоргі Таргамадзе, ГФСМД
- Ніно Іванішвілі, ПСП
- Ната Дзвелішвілі, Комітет з журналістської етики
- Кеті Мсхіладзе, Грузинське суспільне мовлення
- Ека Чітанава, Інститут толерантності і різноманіття
- Корнелі Какача, ПП
- Гіоргі Ахалкаці, Національна рада безпеки Грузії
- Паата Гапріндашвілі, Грузинське об'єднання реформ
- Ніно Ромакідзе, Трансперенсі Інтернешнл Грузія
- Наталія Антелава, Coda Story
- Ніно Данелія, BBSA Georgia
- Ека Гігаурі, Transparency International Georgia
- Натія Купрашвілі, Грузинська асоціація регіональних мовників
- Торніке Зурабішвілі, Civil.ge
- Іраклі Порчхідзе, ПСД
- Бату Кутелія, Atlantic Council Грузія
- Ніно Евгенідзе, ЦДЕР

Столиця:

Будапешт

Політичний устрій:

Парламентська республіка

Кількість населення:

9,9 млн

УГОРЩИНА

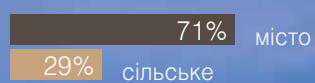

ВВП на душу населення:

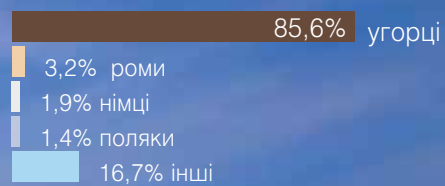
12,2 тис доларів США

Урбанізація:

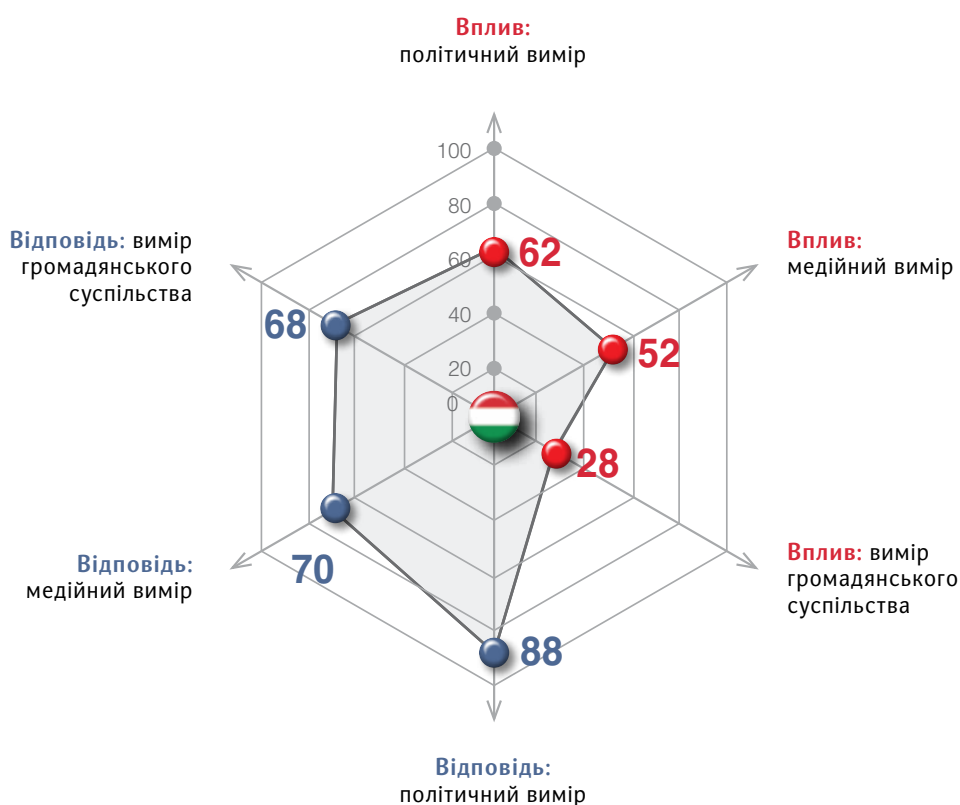

Етнічний склад:

Значення
Індексу
61

1.1. 1.1 Політичний процес

Нинішня правляча коаліція «Фідес» — KDNP (Fidesz-KDNP), яка складається з правоцентристських християнсько-консервативних партій, перебуває при владі з 2010 року. У 2014 році парламентські фракції в Національних зборах змогли утворити п'ять політичних партій: «Фідес», Християнсько-демократичну народну партію (KDNP), «Йоббік» (Jobbik), Угорську соціалістичну партію (MSZP) і партію «Політика може бути іншою» (LMP). Згідно з рейтингом Freedom House, із 2010 року ситуація з демократичними стандартами в країні почала стрімко погіршуватися¹. «Фідес», партія, що свого часу

була серед найзапекліших опонентів Росії в Угорщині, змінила своє ставлення до Росії 2009 року після зустрічі прем'єр-міністра Віктора Орбана з президентом Росії Володимиром Путіним². Серед перших проявів цього стало будівництво «Росатомом» атомної електростанції Пакш II³, а нещодавно уряд Угорщини взагалі вдався до мавпування політичних прийомів Кремля: йдеться про те, що НУО із закордонним фінансуванням стали називати «іноземними агентами», і про подання на розгляд Національних зборів законодавчої ініціативи, спрямованої проти таких НУО⁴.

Уряд дотримується офіційної лінії ЄС та ЄНП, коли йдеться про

¹ Погіршення демократичних стандартів відбулося в оцінці Freedom House рівня демократії в Угорщині: в 2010 році рейтинг свободи в країні становив 1,0, що є найкращим історичним показником, який згодом погіршився до 2,5, хоча Угорщина, як і раніше, належить до країн, що класифікуються як вільні. У своєму останньому звіті Freedom House зазначає, що існує «державна політика, яка призводить до обмеження можливостей опозиції щодо вільного і змістовного представництва у формальних інститутах політичної системи». Докладніше дивіться: <https://freedomhouse.org/reports>.

² Sz. Panyi, Orbán is eszközként használja Putyin a Nyugat ellen, [Путін використовує Обрану проти заходу], 3 лютого 2017 р., http://index.hu/kulfold/2017/02/03/orbant_is_eszkozkent_hasznalja_informacios_haborujahoz_a_kremel/ — Останній візит 31.03.2017

³ C. Keszthelyi, PM's Office declares Paks II deal classified [Офіс прем'єр-міністра засекретив угоду по Пакш II], 8 січня 2015 р., http://bbj.hu/economy/pms-office-declares-paks-ii-deal-classified_90486. Останній візит 31.03.2017.

⁴ A. Byrne, Orbán takes aim at Soros and Hungarian NGOs [Орбан націлюється на Сороса та угорські НУО], 12 січня 2017 р., <https://www.ft.com/content/20d291f8-d87b-11e6-944b-e7eb37a6aa8e> — Останній візит 31.03.2017

голосування щодо санкцій⁵ або поширюваної Росією дезінформації⁶, проте у своїй риторичі він виступає проти санкцій і потурає дезінформації й радикалізації проросійських парамілітарних угруповань на своїй території⁷. Ультраправа партія «Йоб-бік» дещо пом'якшила свою критику ЄС/НАТО й антиамериканську риторичу в намаганні постати у привабливішому вигляді для ширшого кола виборців, однак її відверто проросійська позиція залишилася незмінною. Члена Європарламенту від їхньої партії Белу Ковача було звинувачено угорською владою в шпигунстві проти інститутів ЄС на користь Росії⁸. Колишня правляча лівоцентристська партія MSZP займає нейтральну позицію у ставленні до Росії і вважає за доцільне підтримувати прагматичні відносини з нею, водночас виступаючи за проєвропейський і проамериканський курс. LMP займає відверто антиросійські позиції й виступає проти тісних зв'язків уряду з путінським режимом. Наступні загальні вибори відбудуться навесні 2018 року.

1.2 Медійний ландшафт

Індекс стійкості ЗМІ (Media S) Угорщина посідає 67-е місце за

індексом свободи преси станом на 2016 рік порівняно з 23-м місцем у 2010 році⁹. Організація «Репортери без кордонів» зазначає, що прем'єр Віктор Орбан посилив контроль за засобами масової інформації, а його союзники придбали низку ЗМІ¹⁰. Уряд вдається до цензури новинних програм суспільного мовника (PBS)¹¹. Суспільний новинний канал M1 95 % часу подавав проурядову позицію під час кампанії за референдум щодо скасування квот¹², також трапляються випадки м'якої цензури¹³. Ключовими незалежними ЗМІ в країні є комерційний телеканал RTL, найбільший інтернет-портал Index.hu і медійна імперія Лайоша Сімічка, колишнього союзника Орбана. Проурядові олігархи взяли під свій контроль другий за популярністю комерційний телеканал TV2, популярний інтернет-портал Origo, а радник прем'єр-міністра заснував проурядову медіа-імперію. Найбільше лівоцентристське щоденне видання Népszabadság, що належало Mediaworks, було викуплене близьким другом Орбана Леринцом Месарошем¹⁴, який припинив видання газети й отримав контроль над більшістю місцевих повітових щоденних газет¹⁵.

Жорсткий контроль уряду над

державними або комерційними ЗМІ, пов'язаними з олігархами, що підтримують «Фідес», зумовлює те, що зовнішня політична позиція «Фідес» — KDNP і проросійське висвітлення подій мають непропорційно великий вплив на угорський суспільно-політичний дискурс.

За даними дослідження тенденцій, здійсненого організацією Globsec (Globsec Trends) в 2016 році, 71 % угорців довіряють центральним засобам масової інформації більше, ніж альтернативним засобам масової інформації, й лише 16 % сказали, що вони віддають перевагу альтернативним засоби масової інформації¹⁶. Згідно з даними Mérték Media Monitor, більшість угорського дорослого населення отримує політичну інформацію з телевізійних каналів, хоча вікова група 18–29 більше користується для цієї мети інтернетом і менше — телебаченням¹⁷. Люди віком від 60 років і люди з рівнем освіти вісім або менше років шкільної освіти користуються майже виключно телебаченням¹⁸, саме тому розповсюдження російських трактувань подій через підконтрольні уряду засоби масової інформації створює проблему в цій царині.

⁵ P. Magyar, 2017, *A lengyel kormány addig lesz a magyar barátja, ameddig Orbán nem piszkálja az orosz szankciókat* [Уряд Польщі залишатиметься дружнім уряду Угорщини доки Орбан не чіпати санкцій проти Росії], 25 лютого 2017 р., <https://444.hu/2017/02/25/a-lengyel-kormany-addig-lesz-a-magyar-baratja-ameddig-orban-nem-piszkalja-az-orosz-szankciokat> — Останній візит 31.03.2017

⁶ Orbán: *El kell fogadni az intellektuális és politikai harcot a baloldallal* [Орбан: Ми маємо включитися в політичну боротьбу і боротьбу ідей з лівими силами], 30 березня 2017 р., http://index.hu/kulfold/ep/2017/03/30/orban_az_eu-nak_valtoznia_kell_hogy_europa_maradjon_a_legjobb_hely_a_vilagon/ — Останній візит 31.03.2017

⁷ Political Capital, *Far-right murder of Hungarian police officer: pro-Russian radicalisation in the CEE* [Вбивство угорського офіцера поліції ультраправими радикалами: радикалізація проросійських настроїв в Центральній і Східній Європі], 2016, http://politicalcapital.hu/library.php?article_read=1&article_id=320 — Останній візит 31.03.2017

⁸ *Tovább nyomoznak Kovács Béla ellen* [Розслідування в справі Бела Ковача триває], 18 січня 2017 р., <https://mno.hu/belfold/tovabb-nyomoznak-kovacs-bela-ellen-1381607> — Останній візит 31.03.2017

⁹ Репортери без кордонів, Угорщина, 2016, <https://rsf.org/en/hungary> — Останній візит 31.03.2017

¹⁰ Там же.

¹¹ *Belső szerkesztői utasításra nem szerepelhetnek gyerekek a köztévé menekültes anyagaiban* [У внутрішній службових документах зазначається, що державні новинні канали мають уникати кадрів з дітьми в новинах про біженців], 25 серпня 2015 р., <https://444.hu/2015/08/25/belső-szerkesztői-utasításra-nem-szerepelhetnek-gyerekek-a-kozszoigalati-teve-menekultes-anyagaiban/> — Останній візит 31.03.2017

¹² Mertek Media Monitor, *Media Bias in Hungary During the Referendum, Campaign on EU Refugee Quota* [Упередженість угорських ЗМІ під час референдуму щодо введення квот для біженців в ЄС], 4 жовтня 2016 р., <http://mertek.eu/en/2016/10/04/dri-mertek-study-media-bias-hungary-durning-referendu-campaign-eu-refugee-quotas/> — Останній візит 31.03.2017

¹³ Market Media Monitor, *Introduction – Crony capitalism and the media market* [Введення — Клановий капіталізм і ринок ЗМІ], 5 травня 2016 р., <http://mertek.eu/en/2016/05/05/soft-censorship-hungary-2015-2/> — Останній візит 31.03.2017

¹⁴ D. Szalai, *Csak egyvalaki lesz nagyobb a médiapiacón a Mészáros Lőrinc közélébe kerülő Mediaworksnel* [Тільки одна компанія стане більшою за Mediaworks, компанія, що наближена до Леринца Месароша], 26 жовтня 2016 р., <http://24.hu/media/2016/10/26/csak-egy-valaki-lesz-nagyobb-a-mediapiacon-a-meszaros-lorinc-kozelebe-kerulo-mediaworksnel/> — Останній візит 31.03.2017

¹⁵ *Felfüggesztették a Népszabadság kiadását* [Видання Népszabadság було припинене], 8 жовтня 2016 р., http://index.hu/belfold/2016/10/08/felfuggesztettek_a-nepszabadsag-kiadasat/ — Останній візит 31.03.2017

¹⁶ Globsec, *Central Europe under the fire of propaganda: Public opinion poll analysis in the Czech Republic, September, 2016, Hungary and Slovakia* [Центральна Європа під вогнем пропаганди: Аналіз опитування громадської думки в Чехії, вересень 2016 року, Угорщина та Словаччина], http://www.galerie9.com/blog/glb_trends_en.pdf — Останній візит 31.03.2017

¹⁷ Mertek Media Monitor, *The sources of political information in Hungary: The state of the media structure in the time before and after its transformation* [Джерела політичної інформації в Угорщині: Стан структури медіа в час до і після його трансформації], Листопад, 2016, http://mertek.eu/wp-content/uploads/2017/01/Mertek_newsconsumption_eng_2016.11.25.pdf — Останній візит 31.03.2017

¹⁸ Там же.

1.3 Нормативно-правова база

Наразі законодавчих норм щодо прозорості власності ЗМІ не існує. Внаслідок цього багато угорських ЗМІ належать офшорним компаніям або невідомим особам, які, згідно з журналістськими розслідуваннями, здебільшого є угорськими громадянами¹⁹. За оцінками експертів, Закон Угорщини про ЗМІ, який вступив у дію 2010 року, й останні зміни до нього від 2015 року «вносять розлад у здорове функціонування» публічної дискусії. Політика керівництва державних ЗМІ виявилася невиразною й непослідовною²⁰.

І в Постанові уряду № 1035/2012 про Стратегію національної безпеки Угорщини²¹, і в Постанові уряду № 1139/2013 про Стратегії кібербезпеки Угорщини²² приділено увагу загрозам, що постали внаслідок інформаційної війни, — як викликам, що стоять перед національною безпекою країни. Утім, серед конкретних загроз не фігурує дезінформація з боку Росії, так само не вжито жодних заходів, щоб її мінімізувати²³.

В Угорщині російський інформаційний вплив здебільшого здійснюється через посередництво політичних партій, оскільки угорське суспільство має традиційні перестороги стосовно Росії через напружені історичні відносини в минулому²⁴. Тож ситуація в Угорщині де в чому унікальна: тимчасом як політична еліта стала на проросійські позиції, населення в цілому налаштовано радше проєвропейськи і проамериканськи²⁵. Кремль досягнув успіху,

створивши в Угорщині неофіційну медіамережу напередодні кримських подій, яка існує дотепер, але її вплив обмежується прихильниками ультраправої ідеології й залежністю населення назагал від традиційних засобів масової інформації.

Виявилось, що угорське суспільство в цілому важко піддається впливу. Згідно з останніми опитуваннями, 53 % угорців стверджують, що країна повинна мати тісніші зв'язки зі США, ніж із Росією, й тільки 25 % дотримуються протилежної думки, хоча те ж опитування свідчить, що виборці правлячого уряду мають найбільш прихильне ставлення до Росії²⁶. Частка угорців, які підтримують чітку орієнтацію на схід, була також дуже невеликою, — 6 %²⁷. Тим не менш, на цей час проросійські наративи в Угорщині спрямовані на розпалювання антиєвропейських, антинаївських та антизахідних настроїв, що набуло ще більшої сили з початком міграційного кризи. При

цьому ці меседжі поширюються не тільки альтернативними ЗМІ, але й урядом і пресою, асоційованою з керівництвом Угорщини, включно із суспільним новинним каналом²⁸. На головному державному каналі М1 є випуски новин російською мовою, в цих програмах поширюються проросійські коментарі та різні конспіративні теорії²⁹. На словах проурядові ЗМІ підтримують територіальний суверенітет України, хоча водночас зображують Росію й російського президента Путіна ключовим союзником Угорщини в захисті християнської Європи від ліберальних сил³⁰. Позиція угорського уряду з міграційних питань, його словесні випадки проти ЄС і міграційної політики — все це допомагає Росії в досягненні її головних зовнішньополітичних завдань³¹. У доповіді Інституту закордонних справ і торгівлі (KKI), аналітичної установи при Міністерстві закордонних справ і торгівлі (KKM), стверджується, що Угорщина для внутрішньої ро-

¹⁹ Mertek Media Monitor, *Recent changes in media ownership* [Останні зміни в структурі власності ЗМІ], листопад 2016 р., http://mertek.eu/wp-content/uploads/2016/11/mertek_media_owners2016.pdf — Останній візит 31.03.2017

²⁰ Там же.

²¹ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról, *Magyar Közlöny* 19, 2012, http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf

²² Там же.

²³ Panyi Sz., *Lázár magasról tesz az orosz információk hadviselés elleni védekezésére*. [Лазар не надто піклується про захист від російської інформаційної війни], 8 лютого 2017 р., <http://index.hu/belfold/2017/02/08/lazar-magasrol-tesz-az-orosz-informacios-haboru-elleni-vedekzesre/> — Останній візит 31.03.2017

²⁴ P. Krekó та інші. *The Weaponisation of Culture* [Культура як зброя].

²⁵ Там же.

²⁶ P. Magyar, *A magyarok többsége Amerikát választaná és nem Oroszországot* [Більшість угорців вибрали 6 Америки, а не Росію], 7 січня 2015 р., <https://444.hu/2015/01/07/a-magyarok-tobbsege-amerikat-valasztana-es-nem-oroszorszagot/> — Останній візит 31.03.2017

²⁷ Globsec, *Central Europe under the fire of propaganda: Public opinion poll analysis in the Czech Republic, Hungary and Slovakia, September 2016* [Центральна Європа під вогнем пропаганди: Аналіз опитування громадської думки в Чехії, Угорщині та Словаччині], вересень 2016 р., http://www.galerie9.com/blog/glb_trends_en.pdf (дата доступу: 10 квітня 2017 р.)

²⁸ P. Krekó та інші. *The Weaponisation of Culture* [Культура як зброя].

²⁹ Детальніше дивіться: P. Krekó та інші. *The Weaponisation of Culture* [Культура як зброя].

сійської аудиторії зображується в дещо позитивному світлі, але водночас російські ЗМІ, що подають контент для західної аудиторії, використовують протиріччя між ЄС та Угорщиною як доказ наближення розпаду Європейського Союзу³². До того ж для країн, що їх Росія вважає своїм «близьким зарубіжжям», Угорщина зображується як фактор дестабілізації, а її начебто зазіхання на приєднання Закарпаття — як доказ слабкості України³³. Наостанок у доповіді ККІ висловлено думку, що Угорщина часто використовується в російській пропаганді для досягнення геополітичних цілей Росії³⁴.

Наразі в Угорщині не працює жодне російське угорськомовне ЗМІ. Така ситуація спостерігається, відколи наприкінці 2014 року було закрито угорське відділення «Голосу Росії»³⁵. Проте є підозри, що інтернет-портал Hídfő, який наразі розташований на російському домені, здійснює діяльність не без допомоги російських спецслужб³⁶. Неонацистська організація «Рух

“Національний фронт”» (MNA) 2012 року створила веб-сайт, який передала російським розвідслужбам для використання в активних заходах³⁷. Альтернативні ЗМІ, блоги і сторінки в соціальних мережах, такі як Hídfő, можна вважати основними рупорами Кремля з огляду на те, що вони відкрито й безперервно ретранслювали російські зовнішньополітичні цілі й антиліберальний порядок денний³⁸.

Після початку української кризи було близько ста³⁹ сторінок у Facebook і блогів на альтернативних платформах на підтримку програми Кремля, а міграційна криза призвела до нової хвилі появи таких сайтів⁴⁰. 2016 року тільки 16 % угорців заявляли, що вони схильні довіряти або безумовно довіряють альтернативним ЗМІ, віддаючи їм перевагу перед центральними ЗМІ⁴¹, але таких було найбільш серед тих, хто має середню освіту, й вони переважно проживають у Будапешті або невеликих населених пунктах⁴². Виборці партії «Йоббік» особливо

схильні до впливів, поширюваних через такі ЗМІ, оскільки 41 % прихильників цієї ультраправої партії довіряють альтернативним засобам масової інформації більше, ніж традиційним ЗМІ⁴³. Альтернативні (а іноді й проурядові) ЗМІ висвітлюють широке коло питань, що включає нав'язування внутрішньоросійських ціннісних орієнтирів і кремлівського геополітичного порядку денного, часто адаптованих до угорської специфіки. До сфери їхніх інтересів потрапляють революція 1956 року в Угорщині, занепад Швеції внаслідок остаточної перемоги лібералізму, міграційні проблеми, так звана «боротьба Росії з тероризмом» у Сирії і загальновідомі міфологеми про Україну.

Підсумовуючи, можна сказати, що Угорщина потерпає від проросійської пропаганди, яка поширюється через традиційні й альтернативні ЗМІ, а сама країна також використовується Кремлем як інструмент для просування геополітичних цілей Росії.

³⁰ Там же.

³¹ Political Capital, *Orbán tovább menetel a putyini úton*, 3 лютого 2017 р., http://politicalcapital.hu/konyvtar.php?article_read=1&article_id=398 — Останній візит 31.03.2017

³² B. Tölgyesi, *Magyarország-kép az orosz és ukrán médiában 2016-ban* [Зображення Угорщини в російських і українських ЗМІ в 2016 році], 2017 http://kki.gov.hu/download/f/4e/a1000/01_KKI-elemzes_HUN_Tolgyesi_20170105.pdf — Останній візит 31.03.2017

³³ Там же.

³⁴ Там же.

³⁵ P. Krekó та інші. *The Weaponisation of Culture* [Культура як зброя].

³⁶ A. Dezső and Sz. Panyi, *Orosz diplomaták gyakorlatoztak a rendőrgyilkos brigádjával*, 27 жовтня 2016 р., http://index.hu/belfold/2016/10/27/orosz_hirszerek_gyakorlatoztak_a_rendorgyilkos_harcosaival/ — Останній візит 31.03.2017

³⁷ Там же.

³⁸ P. Krekó та інші. *The Weaponisation of Culture* [Культура як зброя].

³⁹ Báthory and Zsuzsa Szánthó, *Bivalybasznádi alhírvállalkozó és Oroszország magyar hangjai* [Підставний медіабізнесмен з нізвідки і угорських рупори Росії], 2016, <http://vs.hu/kozelet/osszes/bivalybasznadi-alhivvallalkozok-es-oroszország-magyar-hangjai-0407#1s1> — Останній візит 31.03.2017

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Globsec, *Central Europe under the fire of propaganda: Public opinion poll analysis in the Czech Republic, Hungary and Slovakia, September 2016* [Центральна Європа під вогнем пропаганди: Аналіз опитування громадської думки в Чехії, Угорщині та Словаччині], вересень 2016 р., http://www.galerie9.com/blog/glb_trends_en.pdf — Останній візит 31.03.2017

⁴² а власними розрахунками Political Capital на основі даних соціологічного дослідження, проведеного компанією TNS Hoffmann в рамках дослідження для Globsec Trends.

⁴³ За власними розрахунками Political Capital на основі даних соціологічного дослідження, проведеного компанією TNS Hoffmann в рамках дослідження для Globsec Trends.

⁴⁴ Більш детально про це див.: http://politicalcapital.hu/konyvtar.php?article_read=1&article_id=310

БЛОК А1.

Вплив. Політичний вимір. Оцінка: 62

Опитування експертів дало очікувані результати щодо позиції угорських політичних партій стосовно Росії. Ставлення політичних партій до Росії відбиває поділ політичних сил, представлених у парламенті, на ліві й праві. Партія «Йоббік» виявилася найбільш проросійськи налаштованою, ймовірно, внаслідок проголошеної нею раніше програми «Східної відкритості» по відношенню до Кремля; окрім цього, на такий висновок, безумовно, вплинули звинувачення депутата Європарламенту від цієї партії Бела Ковача у використанні свого положення в ЄС для шпигунства на користь Росії. Незважаючи на різкий геополітичний розворот на схід у 2010 році, експерти загалом характеризували правлячу коаліцію «Фідес» — KDNP як таку, що має незначний проросійський ухил⁴⁵. У відповідь на питання щодо ступеню лояльності «Фідес» — KDNP до Росії більшість респондентів уникали крайніх оцінок, оскільки, як зазначив один із експертів, уряд Угорщини *«діє, не виходячи за рамки, визначені західними структурами»*. Інший експерт зазначив, що *«кінець кінцем, ми не маріонеткова держава»*, а уряд завжди наголошує, що його відносини з Кремлем мають *«прагматичний характер»*.

Лівоцентристську MSZP не вважають ані антиросійською, ані проросійською, тимчасом як партію зелених LMP було визнано антиросійською. Різниця між ними полягає в тому, що, перебуваючи при владі з 2002-го до 2010 рік партія MSZP вирішила підтримати неактуальне нині будівництво «Південного потоку» та голосувала за будівництво «Росатомом» ядерного реактору «Пакш 2», початок якого заплановано на 2018 році. Фінансування проекту здійснюється за рахунок кредитної лінії в 10 мільярдів євро, відкритої Росією. Тому респонденти вважають нинішню антиросійську позицію MSZP недостатньо щирою. За висловом одного з експертів, *«якщо би MSZP були при владі, їхня політика стосовно Москви була би такою самою»*. У партії зелених лібералів LMP немає таких проблем, оскільки її було створено в 2009 році до виборів 2010 року.

На думку експертів, медійний вплив кожної з партій відповідав її офіційній політичній позиції. Експерти не вважають Яноша Адера, президента Угорщини з 2012 року, ані антиросійським, ані проросійським; здебільшого з тієї причини, що він не висловив чіткої позиції щодо Росії й не брав участі в політичній дискусії, що точиться в Угорщині на цю тему. Випадків підтримки Російської Федерації з боку місцевою влади зафіксовано не було, однак респонденти не відкидають можливості, що деякі місцеві посадовці або органи можуть бути прибічниками Кремля. Така невизначеність щодо ситуації на місцевому рівні виникла через відсутність на місцях проросійських рухів та загалом проросійськи налаштованих місцевостей, оскільки в країні немає помітної російської діаспори. Тим не менш, деякі місцеві політики рухаються в річищі проросійської політики, що її декларують їхні партії на національному рівні. Найнаочнішим прикладом проросійської політики місцевих органів є державний тендер на модернізацію вагонів будапештського метрополітену, який виграла російська компанія. Деякі спостерігачі стверджують, що укладення угоди не обійшлося без впливу корупційних чинників.

БЛОК А2

Вплив. Медійний вимір. Оцінка: 52

Не можна говорити про вплив російських ЗМІ на громадську думку в строгому розумінні цього слова, оскільки в угорському медіапросторі відсутні російські ЗМІ, а угорське населення не володіє російською мовою достатньою

⁴⁵ Не вважаючи на те, що в рамках опитування Фідес і KDNP розглядаються як окремі партії, в політичному сенсі вони виступають єдиною політичною силою. Вони мають окремі фракції в парламенті, однак християнсько-демократична партія KDNP бере участь у всіх виборах в блоці з правоцентристською партією Фідес, і в більшості випадків висловлювані ними політичні позиції також або узгоджені з Фідес або повністю співпадають з позицією Фідес.

мірою, щоби мати прямий доступ до російських засобів масової інформації в інтернеті або через супутник. З іншого боку, проросійські ЗМІ справді присутні в медіапросторі країни: або у вигляді центральних засобів масової інформації під контролем проросійськи налаштованої правлячої коаліції «Фідес» — KDNP та ультраправої партії «Йоббік», або у вигляді альтернативних ЗМІ на нових медіаплатформах невідомого авторства. Тож коли експерти кажуть, що кремлівська риторика є популярною серед деяких помітних груп або що російські ЗМІ посутньо впливають на громадську думку в Угорщині, вони наспереди мають на увазі угорські ЗМІ, які належать угорським громадянам (або ж керівниками яких є угорські громадяни) і які поширюють російську позицію. На думку експертів, групи, що готові сприймати російську риторичку, можна ідентифікувати за партійно-політичною ознакою «ядро виборців "Фідес" або "Йоббік"», оскільки «лояльність до "Фідес" нивілює традиційне для правих негативне ставлення до Росії». «Ветерани комуністичних спецслужб» (як їх назвав один із експертів), які, можливо, мають частковий стосунок до таких ЗМІ, становлять іншу групу проросійської аудиторії. Як зазначив один із експертів, насаджуваний ідеологічний стереотип «Україна — фашистська держава» має всі шанси знайти відгук у серцях покоління старих «комуністів».

Щоб оцінити, наскільки проросійською є позиція угорських ЗМІ, автори вибрали три з найбільш популярних телевізійних каналів, друкованих щоденних газет, радіо та інтернет-ЗМІ⁴⁶. У своїй проросійській позиції ці медіа дотримуються курсу уряду / опозиції, а оскільки переважна більшість ЗМІ перебуває під контролем правлячої коаліції «Фідес» — KDNP, вони організовано поширюють проурядову або проросійську риторичку через новинні ЗМІ. Так, комерційний інтернет-портал Origo.hu, телеканал TV2, щоденне видання Magyar Idők, державне радіо «Кошут» (Kossuth), а також радіо «Петефі» (Petőfi) — всі їх можна вважати такими, що застосовують маніпуляції й перекручення інформації на користь Кремля. Експерти визнали майже всі незалежні ЗМІ об'єктивними й неупередженими в поданні інформації, окрім щоденної газети Magyar Nemzet, яка дуже виділялася на загальному тлі. Magyar Nemzet належить Лайошу Сімічці, одному з найбільших олігархів, який втратив прихильність прем'єр-міністра Віктора Орбана в 2014 році. Після цього загальна позиція медіахолдингу Сімічки стала більш прозахідною. Експерти не змогли назвати жодного ЗМІ, яке вони вважали би повністю необ'єктивним та упередженим, оскільки ця позиція міцно закріпилася за відверто проросійськими альтернативними ЗМІ.

Стосовно впливу респонденти вважають, що угорська публіка довіряє проросійським ЗМІ або використовує їх, попри їхні намагання маніпулювати, тому що, за висловом одного з експертів, «вони шукають джерела на протизвагу ліберальним меседжам, що транслюються, наприклад, CNN».

БЛОК АЗ.

Вплив. Вимір громадянського суспільства. Оцінка: 28

Громадянське суспільство є найменш вразливим до російського інформаційного впливу, оскільки угорське суспільство та його інституції не мають спільної росієцентричної історії, не сповідують православ'я або панслов'янської ідеології. З цієї причини респонденти змогли назвати тільки одну-дві проросійські НУО, як-от, наприклад, Асоціацію Толстого або Lakitelek Népfőiskola (Народний коледж Лакітелек), заснований Шандором Лежаком, віце-спікером Національних зборів. Експерти підкреслювали, що реальну небезпеку становлять не проросійські організації, а проурядові організації або НУО, створені

⁴⁶ Головний телевізійний канал M1 не був включений у список через малу глядацьку аудиторію, та оскільки канал користується офіційними новинами, що виробляються централізовано, можна вважати, що hirtado.hu, всі інші державні засоби масової інформації, радіо «Кошут» і радіо «Петефі» відбивають офіційну політику мовлення державних медіа. Ще одна причина такого підходу полягала в недостатній кількості незалежних ЗМІ, наявних в Угорщині, оскільки дві третини всіх ЗМІ є або державними засобами масової інформації, або належать олігархам, близьким до правлячої коаліції «Фідес» — KDNP.

державою, такі як Civil Összefogás Fórum (громадське об'єднання «Фонд суспільного добробуту»), створений за російським взірцем. Як зауважив один із експертів, *«методи CÖF – суто російські, (...) це російська схема створення масового руху на підтримку уряду»*.

Присутність Російської православної церкви також на межі похибки, адже кількість людей, які сповідують цю релігію, в Угорщині, де переважна більшість є парафіянами Римо-католицької або Кальвіністської церкви, дуже незначна. При цьому один із експертів додав, що Православна церква може мати вплив на *«малі етносоціальні групи»*. Інший експерт зазначив, що *«ФСБ досі використовує»* Православну церкву в Угорщині для своїх операцій. Загалом жодна з угорських церков не має значного впливу на угорське суспільство, бо вони не мають каналів масової комунікації, окрім угорської Церкви п'ятидесятників, якій належить телевізійний канал ATV.

Найважливішим питанням була позиція навчальних закладів із геополітичних питань. З одного боку, викладачі вишів вважають, що впливу Кремля на науково-навчальну діяльність в Угорщині майже немає, оскільки в країні банально немає навчальних програм, орієнтованих на Росію. Історики продовжують відкривати факти з комуністичного минулого та періодично вимагають відкрити архіви спеціальних служб того періоду. Проте деякі експерти були схильні у своїх відповідях із цього приводу звертати увагу на проросійську навколонаукову діяльність та інститути, такі як Lakitelek Népfőiskola.

Екстремістські організації й парамілітарні угруповання відіграють незначну роль у пропаганді кремлівського порядку денного, яку вони здійснюють або через нечисленних окремих прихильників, або через нечисельні окремі соціальні групи. І це не дивно, бо угорські парамілітарні організації створили вузьку субкультуру навколо ультраправої проросійської налаштованої партії «Йоббік». За оцінками експертів, кількість осіб, втягнутих у діяльність парамілітарних угруповань, може нараховувати *«декілька тисяч осіб»*. Один із експертів зазначив, що Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom (Молодіжний рух шістдесяти чотирьох повітів) має ознаки російського втручання — таке враження, *«що їхнє створення було інспіроване ззовні, вони виступали за автономію Закарпаття»*⁴⁷.

БЛОК В1.

Відповідь. Політичний вимір.

Оцінка: 88

Угорська політична сфера, безсумнівно, є найбільш вразливою для російських дезінформаційних впливів, оскільки правоцентристські «Фідес» — KDNP та ультраправа «Йоббік» намагаються проводити проросійську зовнішню політику на тлі настроїв виборців, які з 2010 року різко посунулися вправо. Тому проросійські настрої в Угорщині — це феномен, що має місце майже виключно в колі владної еліти, що підриває теперішню або майбутню обороноздатність угорської держави проти Кремля.

Експерти майже однотайно висловилися про відсутність адекватної політичної відповіді на цей виклик. На їхню загальну думку, стратегія протидії дезінформаційній діяльності Російської Федерації не передбачена в офіційних документах Угорщини, таких як Стратегія безпеки та Зовнішньополітична стратегія. Навпаки, представники угорських спецслужб ще в 2013 році скаржилися на те, що в них не вистачає ресурсів для ведення радіотехнічної розвідки. Як зазначив один із експертів, *«держава захищає себе не з тих напрямків, вона намагається захистити себе з боку Заходу, (...) публікуються величезні статті про російський вплив, а угорський уряд не обмовився й словом»*. Держані стратегії, доктрини, що регулюють засади політики у сфері

⁴⁷ Закарпаття — регіон, розташований у Західній Україні на кордоні з Угорщиною, тут проживає невеличка угорська меншина. До Першої світової війни ця територія входила до складу Австро-Угорської імперії, тож угорські ревізіоністські рухи розглядають її як одну з територій, що була втрачена Угорщиною.

ЗМІ та свободи слова, передбачають деякі шляхи подолання цих проблем, однак вони є недостатньо ефективними. Експерти зійшлися на думці, що в рамках розвідувальних органів існують інституції, уповноважені контролювати інформаційну діяльність РФ; але респонденти висловили скептицизм, що ці завдання будуть виконані в необхідному обсязі. Один із експертів зазначив: *«Вони не ведуть належної діяльності з збирання інформації в Міністерстві іноземних справ або за кордоном, у Москві (...), вони неспроможні захистити Угорське агентство новин, державні ЗМІ або політиків»*. Більш того, національна Агенція з питань ЗМІ і розповсюдження інформації *«абсолютно пасивна в цьому сенсі»*. Коли ж ці інституції щось роблять, вони не здатні забезпечити інформаційну безпеку або неспроможні робити це з *політичних причин»*.

Також уряд не має жодної мотивації підвищувати медійну грамотність населення Угорщини або обізнаність щодо російської дезінформації. Експерти зійшлися на думці, що держава не вживає жодних заходів на підвищення медіаграмотності. Як висловився один із експертів, *«якщо би спецслужби володіли необхідними знаннями, яких вони, до речі, не мають, вони повинні були б вести просвітницьку роботу серед громадянського суспільства з цього питання»*. Один із важливих висновків полягає в наявності між угорським урядом і Кремлем асиметричних відносин, що заважає угорській політичній еліті вживати будь-яких кроків на захист країни, поки Москва використовує довгострокові угорсько-російські газові контракти або інвестиції в проект «Пакш 2» на суму 10 млрд євро в якості батога і пряника.

БЛОК В2

Відповідь. Медійний вимір.

Оцінка: 70

Угорські ЗМІ перебувають під відвертим впливом проросійськи налаштованого уряду; це призвело до того, що під впливом держави або олігархів, близьких до «Фідес», більшість угорських ЗМІ поширюють прокремлівські погляди. Тільки невелика частина незалежних ЗМІ й тих, що спеціалізуються на журналістських розслідуваннях, публікують матеріали з критикою стосунків Будапешта й Москви, зокрема про дезінформаційні компанії, здійснювані Кремлем в Угорщині.

У цілому респонденти вважають, що загальнонаціональні ЗМІ здебільшого дотримуються стандартів об'єктивності, висвітлюють випадки пропаганди й маніпуляцій, а також зберігають незалежність журналістів від цензури. Один із експертів зазначив: *«Я думаю, що місцеві засоби масової інформації, як правило, мають більш низькі стандарти в порівнянні з національними ЗМІ»*. Іще одним фактором неефективності угорських місцевих ЗМІ є те, що більшість місцевих друкованих щоденних журналів останнім часом було куплено Леринцом Месарошем, найближчим олігархом в оточенні прем'єр-міністра Орбана.

Ступінь уваги ЗМІ до проблеми присутності продукрованої Кремлем дезінформації в загальнонаціональних ЗМІ було оцінено як посередній. Отже, ЗМІ часто порушують це питання, але воно не перебуває в центрі уваги. Серед експертів панували дві думки на пояснення цього явища. По-перше, в Угорщині тема дезінформації ніколи не була в центрі політичної дискусії. Як сказав один із експертів, *«уряд, який має змогу доносити інформацію до більшості населення, не цікавиться або не переймається питанням дезінформації, водночас опозиція є слабкою й торкається цієї проблематики тільки тоді, коли це обіцяє конкретні політичні дивіденди»*. По-друге, ця тематика сама по собі дуже вузька і специфічна, тому не дуже цікава для широкої аудиторії. Як зазначив інший експерт, *«читаю це не особливо цікаво, (...) розголос, що його створює шпигунський скандал, може дійти навіть до тих, хто не дуже обізнаний у питаннях зовнішньої політики, однак інформаційна війна — це дуже вузький напрям навіть у рамках зовнішньої політики, й така інформація доходить лише до журналістів, представників інтелігенції»*. Цей же експерт також пояснив, які перешкоди існують для того, щоби повідомля-

ти громадськість про проблему дезінформації детальніше й відвертіше: «Ця тема не має стосунку до повсякденного життя людей, тож жодна редакція не може дозволити собі публікувати статті, присвячені цій темі, щотижня». Тож не дивно, що, на думку більшості респондентів, журналістська діяльність із викриття російської дезінформації обмежується вузьким професійним колом та невеликою кількістю проектів на цю тематику. Один із респондентів, журналіст, підкреслив, що це питання як можливостей, так і наявності матеріалів. Як зазначив один із експертів, «*правда лежить десь поміж цих двох питань. З одного боку, ми могли би робити 4-5 матеріалів, якби мали більше ресурсів і часу. Я маю на увазі себе й свого колегу, ми вдвох постійно працюємо над цією тематикою, однак інші ЗМІ можуть звертатися до неї лише епізодично. Нам не вистачає експертів, їх десь із десяток, всі одне одного знають. (...) Нам також не вистачає матеріалів, (...) великий матеріал бачить світ лише раз на півроку*».

БЛОК ВЗ.

Відповідь. Вимір громадянського суспільства. Оцінка: 68

Проросійська позиція, що її займають провідні політичні сили («Фідес» і «Йоббік»), також суттєво впливає на здатність населення протистояти російській дезінформації. Нещодавні законодавчі ініціативи уряду калькують кремлівський досвід, коли незалежні НУО називаються й реєструються як «організації, що фінансуються з-за кордону»⁴⁸. Внаслідок чого перевагу отримують неурядові організації, створені й підтримувані урядом. Наявність законодавчих утисків НУО з одночасними преференціями державним НУО означає, що ефективність будь-яких спільних зусиль державних і недержавних організацій у боротьбі з дезінформацією є дуже низькою. Відповідно, участь держави в будь-яких таких заходах із протидії дезінформації радше зменшує шанси НУО на успіх, аніж підвищує їхню здатність протистояти впливу Кремля. Як зазначив один із експертів, «*такі проекти — це ініціатива громадянського суспільства, однак держава не підтримує їх. Держава переслідує НУО*».

Через низьке число незалежних НУО, що спеціалізуються на боротьбі з пропагандою, угорське громадянське суспільство здатне лише частково висвітлювати проблему дезінформації, а їхнього голосу широке суспільство не чує. Як висловився один із експертів, «*серед опозиційних інтелектуалів є розуміння проблеми дезінформації, однак їхня думка не репрезентована в головних ЗМІ. 6-7 мільйонів людей не мають доступу до такої інформації, тому що вони живуть у невеликих містах та селах і послуговуються місцевими ЗМІ. Існує лише декілька організацій, Political Capital, CEID, раніше Інститут закордонних справ, а інших просто немає, немає організацій*», які би могли впоратися з цим завданням.

Реальні практичні можливості громадянського суспільства свідчать про нестачу спеціалізованих організацій. Респонденти дали найнижчу оцінку наявності можливостей для навчання журналістів та посадовців навичок перевірки фактів, стратегічних комунікацій та політичної протидії. Це означає, що така діяльність узагалі не ведеться або для цього не вистачає спеціалізованих

організацій та досвіду. Експерти трохи краще оцінили зусилля з моніторингу поширення проросійської дезінформації та протидії альтернативним медіаканалам, що її поширюють, оскільки існує декілька організацій, які займаються цими питаннями. А от стосовно проблеми підвищення медіаграмотності населення думки експертів розійшлися найбільше.

Рівень співпраці між різними зацікавленими сторонами у протидії пропаганді показав неспроможність угорської держави й державних інституцій у цьому питанні. На думку експертів, рівень співпраці між державними суб'єктами і ЗМІ чи державними суб'єктами та громадянським суспільством — мінімальний або такої співпраці взагалі немає. Як зазначив один із експертів, «*Угорщина крокує іншим шляхом, вона грає за іншу команду*». За загальною думкою експертів, рівень співпраці між громадянським суспільством і ЗМІ, так само як і рівень співпраці всередині самого громадянського суспільства, є досить високим, при цьому спостерігається інтенсивний діалог і співпраця на основі спільних проектів між учасниками цих процесів та ініціатив. Тим не менш, один із респондентів поставив під сумнів ефективність зусиль громадянського суспільства в політичній площині: «*Громадянські активісти в Угорщині «опинилися під вогнем», тому рідко коли досягають успіху, (...) я також не пригадую, щоби хоч одна програма співпраці трьох НУО принесла хоч якийсь помітний результат. Існує лише декілька НУО, які можуть співпрацювати, й вони всі роблять одне й те саме — проводять дослідження та організують конференції*». Експерти зазначили наявність серйозніших проблем у питанні кооперації між різними ЗМІ. Деякі експерти стверджують, що кількість успішних проектів у цій сфері недостатня, тимчасом як інші вважають, що намагання налагодити діалог і координацію все ж мають місце. Один із експертів зазначив, що в цьому питанні суттєве значення має тип засобу масової інформації: «*Співпраця не належить до функцій ЗМІ, (...) не може бути співпраці між незалежними ЗМІ та державою, тоді як держава має тісно співпрацювати з державними ЗМІ*». ■

⁴⁸ Amnesty International, Угорщина: *Plan to brand NGOs has sombre echoes of Russia's 'foreign agents law'* [Плани щодо класифікації НУО — похмуре відлуння російського Закону про іноземних агентів], 7 квітня 2017 р., <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/04/hungary-plan-to-brand-ngos-has-sombre-echoes-of-russias-foreign-agents-law/> — Останній візит 11.04.2017

ЕКСПЕРТИ, ЩО ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ:

- **Томаш Бодокі**, atlatszo.hu
- **Гуняді Булчу**, Political Capital
- **Ондраш Деак**, Центр економічних і регіональних досліджень Інституту світової економіки Угорської академії наук
- **Паній Жоболч**, index.hu
- **Едіт Згут**, Political Capital
- **др. Габор Поляк**, професор, Університет Корвіна
- **Ондраш Рацз**, професор, Католицький університет імені Петера Пазманя
- **Деже Ондраш**, index.hu
- **Бобет Оросі**, RTL Klub
- **Югас Отіло**, Political Capital
- **Янош Секі**, Élet és Irodalom

Столиця:

Київ

Політичний устрій:

Парламентсько-президентська
республіка

Кількість населення:

42,3 млн (без окупованого Криму)

УКРАЇНА

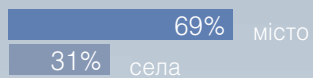

ВВП на душу населення:

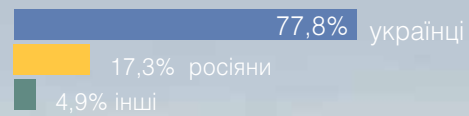
2,1 тис доларів США

Урбанізація:

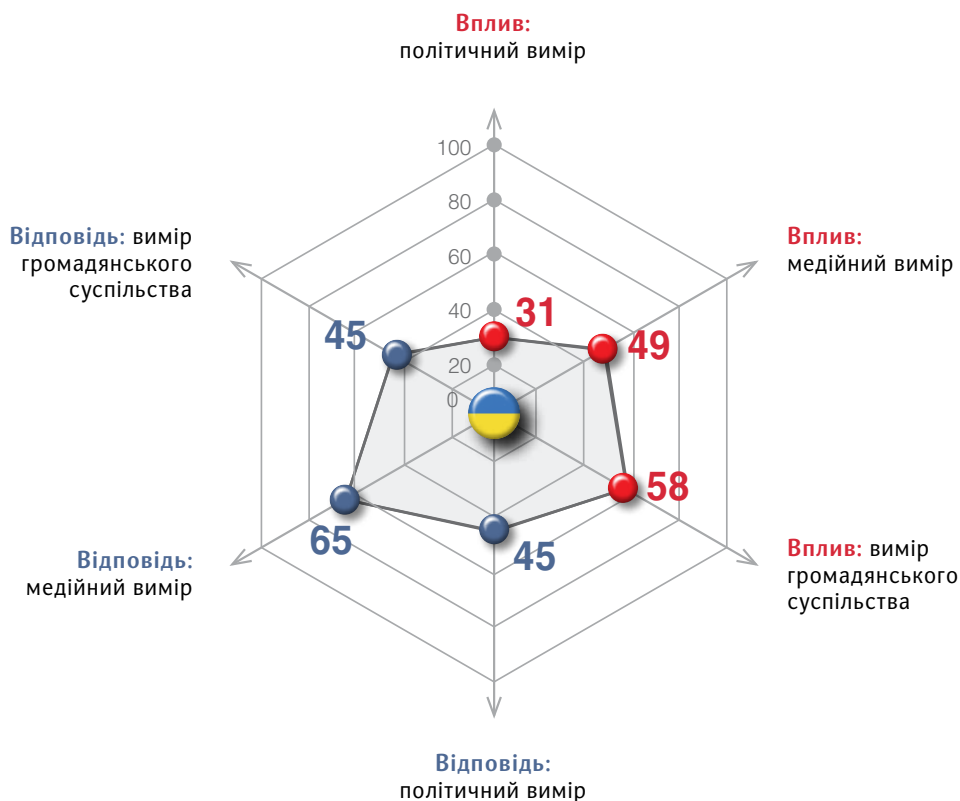

Етнічний склад:

Значення
Індексу
49

1 КОНТЕКСТ

1.1. Політичний процес

Загальний огляд. Починаючи з кінця 1990-х в Україні існує олігархічна суспільна модель, за якої економічний та політичний вплив сконцентрувався в руках обмеженої кількості бізнесово-політичних груп. Громадянське суспільство претендує на політичний вплив; олігархічний спротив цим претензіям долається частково еволюційним, частково революційним шляхом (події 2004 і 2014 років). Події 2013–2014 років, відомі як Революція гідності, стали новим поштовхом для демократичного розвитку в Україні: авторитарний тиск держави послабився, свобода слова та політичної участі стали реальними. Значно активнішим стало залучення неурядових інституцій до вироблення політики на всіх рівнях. Період 2014–2017 років відзначився низкою значних реформ. Серед них — адміністративна реформа, реформа сфери охорони здоров'я, реформа правоохоронних органів тощо. Активно реформується сфера державного регулювання медіа. Не в останню чергу ці реформи стали результатом тиску з боку закордонних партнерів, а також громадянського суспільства.

Із серпня 2014 року Україна не контролює 7 % своїх теренів (44 тис. кв. км: території на сході й півострів Крим). Крим було анексовано Росією, але світова спільнота не визнала факту анексії. У східній окупованій зоні утворено маріонеткові уряди на основі збройних угруповань «Донецька народна республіка» («ДНР») і «Луганська народна республіка» («ЛНР»). Оборона від російської збройної агресії забрала життя понад 10 тисяч громадян України. Війна підриває економіку країни й забирає ті ресурси, які могли б бути спрямовані на реформи.

Війна поляризує суспільні настрої, й політики використовують це у своїх цілях. У суспільстві накопичується втома від війни, від падіння рівня життя; політика уряду щодо окупованих територій, переміщених осіб, оборони здаються незрозумілими й непослідовними. Це використовується для критики уряду та

нагнітання антиурядових та антивоєнних (по суті капітуляційних) настроїв. З іншого боку, уряд активно вдається до військово-патріотичної риторики для забезпечення соціальної підтримки.

У суспільстві немає єдності щодо ставлення до російської агресії. Питомий відсоток громадян тією чи іншою мірою поділяє міфи й переконання, створені й інспіровані Кремлем¹. Особливо складна ситуація на півдні України, де великий відсоток російськомовного населення перебуває у світоглядній системі координат, близькій до російської. Сприяють проблемі такі чинники, як корупція, економічні негаразди, неефективна урядова комунікація.

Президент і парламент України було обрано після Революції гідності в 2014 році. Президентом було обрано Петра Порошенка. Президент відіграє значну роль у політичному житті країни; він також є Верховним Головнокомандувачем, тож у своїх промовах закликає громадян до боротьби проти російської агресії, але при цьому не переходить межі мови ненависті чи відвертого милітаризму. Парламент (Верховна Рада України) сформовано за змішаною системою (половина депутатів обиралася в одномандатних округах, решта — за партійними списками); ключовими фракціями в ньому є Блок Петра Порошенка (31 %), «Народний фронт» (18 %), «Опозиційний блок» (10 %), «Самопоміч» (6 %), «Батьківщина» (4 %) та Радикальна партія (4 %). Окрім «Опоблоку», всі вони експлуатують патріотичну й антикремлівську риторику. Чинний склад парламенту не відповідає рівню соціальної підтримки політичних партій на даний момент: за останні два роки політична сила Президента втратила в популярності, й тепер БПП, «Народний фронт» та «Опоблок» мають приблизно однаковий рівень підтримки². І чергові парламентські й президентські вибори мають відбутися 2019 року.

Уряд України очолює ставленик Президента Володимир Гройсман; до уряду входять представники партій, що формують більшість у парламенті (БПП, «Народний фронт», «Самопоміч»). Уряд формується парламентом; у чинному складі уряд працює з 2016 року, і якщо його не буде розпущено достроково, новий Кабінет міністрів формуватиме новообрана Верховна Рада в 2019 році.

1.2 Медійний ландшафт

Україна посідає 107-ме місце в рейтингу «Репортерів без кордонів». Урядового тиску на медіа практично немає. Українські ЗМІ не є прибутковими й залежать від спонсорів і власників; отже вплив останніх на редакційну політику є дуже сильним. Ключові національні медіа належать олігархічним групам і використовуються як інструмент політичної й економічної боротьби³. Місцевим

медіа притаманна велика кількість замовних матеріалів та прихованої реклами. Невелика кількість незалежних ЗМІ існують здебільшого за рахунок донорського фінансування.

Експерти вказують на загальний недостатній рівень професіоналізму журналістів. За останні два роки дещо зросла їхня спроможність уникати мови ворожнечі та виявляти фейки; проте спроможність дотримуватися стандартів і виробляти якісні новини залишається невисокою (вища в національних ЗМІ, нижча в місцевих).

Ключовими медіагравцями є

- StarLightMedia: телеканали СТБ, ICTV, Новий та інші медіа; власник — Віктор Пінчук, більше орієнтовані на розважальний контент;
- InterMediaGroup: канал «Інтер» та інші, власники — Дмитро Фірташ та Сергій Львовичкін, із команди колишнього президента Віктора Януковича;
- «Медіа Група Україна»: канал «Україна», газета «Сегодня», інші медіа; власник — Рінат Ахметов, із команди колишнього президента Віктора Януковича;
- «1+1 Медіа Холдинг»: канали «1+1», «2+2», агентство УНІАН, інші медіа; власник — Ігор Коломойський;
- 5 канал, власник — Петро Порошенко.

Телебачення залишається ключовим джерелом новин для громадян (87 %). Другим за важливістю джерелом є міжособистісна комунікація (48 %) та інтернет-медіа (41 %)⁴. Це пояснюється низьким рівнем довіри до національних ЗМІ, який спостерігається з 2014 року (47%)⁵. Російські медіа не відіграють помітної ролі в медіаспоживанні (8 %)⁶. У країні обмежена трансляція російських телеканалів, але громадяни все одно мають до них доступ через супутник, інтернет або навіть аналогову антену. Існує низка медіа, пов'язаних із російським бізнесом або проросійськими політичними силами (зокрема InterMediaGroup, «Медіа Група Україна», холдинг «Вести» з невідомим власником), яких часто звинувачують у маніпуляціях на користь Кремля. У серпні 2016 року гучний скандал виник навколо можливого узгодження телеканалом «Інтер» своєї новинної політики з керівництвом донецького терористичного угруповання «ДНР».

Особливий медіаландшафт мають території, близькі до лінії фронту. Місцеву медійну інфраструктуру там зруйновано; покриття телевізійним сигналом недостатнє, натомість є доступ до пропагандистських джерел організації «ДНР» та «ЛНР»; довіра до національних ЗМІ є дуже низькою⁷.

Окуповані території практично не мають доступу до українських медіа. Робота українських журналістів на

¹ Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні (дослідження) // MediaSapiens. — 13.02.2017. — http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivaє_na_suspiilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/ — Останній візит 26.04.2017

² Джерело: 2016-й: політичні підсумки — загальнонаціональне опитування // Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». — 28.12.2016. — <http://dif.org.ua/article/2016-y-politichni-pidsumki-zagalnonatsionalne-opituvannya/> — Останній візит 21.04.2017.

³ Це відображено в багатьох аналітичних звітах, зокрема Інституту масової інформації (http://imi.org.ua/docs/MEDSit_ua.pdf).

⁴ Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні (дослідження) // Детектор медіа. — http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivaє_na_suspiilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/ — Останній візит 13.04.2017

⁵ 2016: політичні підсумки — національне опитування // Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». — <http://dif.org.ua/article/2016-y-politichni-pidsumki-zagalnonatsionalne-opituvannya/> — Останній візит 13.04.2017

⁶ Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні (дослідження) // Детектор медіа. — http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivaє_na_suspiilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/ — Останній візит 13.04.2017

цих територіях неможлива. Окупаційні адміністрації блокують українські новинні сайти і глушать телевізійний сигнал. Незалежних медіа не залишилося, свобода слова вкрай обмежена. Практикується індивідуальний терор проти інакомислячих. Громадяни користуються російськими медіа або засобами інформації окупаційних адміністрацій. Ті місцеві журналісти, які не погоджувалися працювати в таких умовах, змушені були виїхати на підконтрольну уряду України територію; так, цілий ряд місцевих медіа Донбасу і Криму переїхали до Києва і працюють звідти (АТР, Черноморська ТРК, «Реальная газета» та інші).

1.3 Нормативно-правова база

Ключовими законами, що регулюють роботу медіа, є Конституція України, закони «Про інформацію», «Про телебачення та радіомовлення» (застарілий, триває робота над новим рамковим законом «Про аудіовізуальні послуги»), «Про друковані засоби масової інформації» та інші. В 2014–2016 роках здійснено ряд прогресивних ме-

діареформ: на базі державної системи телерадіомовлення створено суспільне мовлення; триває роздержавлення державної (та муніципальної) преси; введено вимоги щодо прозорості власності телеканалів.

Прийнято низку рішень, покликаних обмежити вплив російських медіа. Ухвалено Стратегію інформаційної безпеки, в якій багато уваги приділяється загрозам із боку РФ. Рішеннями судів та регулятора припинено трансляцію понад 70 російських телеканалів, що поширювали кремлівську пропаганду. Заборонено прокат і трансляцію російських кінофільмів, які містять елементи пропаганди. У країні існує Міністерство з інформаційної політики, але воно не має ані повноважень, ані спроможності чинити помітний вплив на інформаційні процеси чи роботу ЗМІ.

Законодавство України не поширюється на окуповані території. У Криму діє російське законодавство, на окупованих територіях сходу — розпорядження місцевих збройних угруповань.

Початкові етапи інформаційної війни, яка є частиною гібридної війни Кремля проти України, детально описані в аналітичних звітах українських та європейських аналітичних центрів. Із початком революційних дій у Києві в листопаді 2013 року уряд РФ діяв за алгоритмом «дезінформування — дестабілізація — створення образу ворога — легітимізація вторгнення». У цьому Кремль покладався як на російські засоби масової інформації, так і на розгалужену мережу агентів усередині України (підконтрольні медіа, місцеві еліти, політичні партії, ОГС, Чорноморський флот, церква). Найсильнішого впливу зазнали регіони півдня та сходу України в розрахунку на те, що місцеві громадяни підтримують «русскую весну».

Починаючи з осені 2014 року тактика Кремля змінилася. Стало очевидно, що донбаський сценарій в інших регіонах України не матиме успіху; тож Кремль почав робити ставку на окремі спецоперації для дестабілізації України зсередини. **Кінцевою метою інформаційного впливу Кремля є припинення Україною спротиву російській агресії й відновлення миру на умовах Москви.**

Культивування суспільних настроїв, не сумісних із продовженням опору. В 2014-15 роках у різних регіонах країни відбувалися інсценізація «бунту матерів». Показові демонстрації жінок, які протестували проти мобілізації; круглі столи та інші публічні заходи на відповідну тематику були спрямовані на зрив мобілізації, створення картини для закордонних медіа, підризу бойового духу солдат.

Через соцмережі та ЗМІ нагніталася ненависть до мешканців Донбасу й Криму, звинувачення їх у тому, що вони не чинили опору «зеленим чоловікам»; переконання, що вони ніколи не були справжніми громадянами України й за них немає сенсу воювати.

Російська пропаганда дедалі більше поширює переконання про неспроможність України бути незалежною державою; про нездатність українських еліт керувати країною; про незворотність повернення назад до складу Росії. Ідеї України як failedstate також підтверджує інший наратив — України як місця хаосу; неконтрольованих банд націоналістів, які стоять вище закону;

⁸ Г.Скляревская. «Мы без России пропадем»: как работает новая технология вбросов в украинские СМИ // Детектор медіа. — 23.12.2017. — <http://detector.media/infospace/article/121718/2016-12-23-my-bez-rossii-propadem-kak-rabotaet-novaya-tehnologiya-vbrosov-vukrainskie-smi/> — Останній візит 21.04.2017

або навпаки — олігархічного диктату, коли людей просто використовують для збагачення групи багатіїв.

Підживлюється соціальна втома від війни, апатія, невіра в перемогу; мир за будь-яку ціну подається як очікуване вирішення економічних та соціальних проблем. Росія позиціонується як давній партнер, дружня країна, псувати стосунки з якою було помилкою. Перебільшується економічна та військова міць Росії («нам її не подолати»). У кінці 2016 року експерти спостерігали цілеспрямоване поширення меседжу про незворотність відновлення зв'язків із Росією⁸. Як правило, відповідальність за початок війни в таких випадках покладається на Київ (який «не почув Донбас» і зацікавлений у продовженні війни). Зокрема, саме з такою риторикою виступає «Опозиційний блок».

Підтримка проросійських політичних сил.

Зміна політичної еліти в Києві на більш дружню до Росії є одним із найбільш зручних способів, яким Кремль може досягти своїх інтересів в Україні. В державі існує потужна політична сила, утворена колишніми соратниками Віктора Януковича — «Опозиційний блок»; саме вона намагається отримати політичні дивіденди за рахунок утоми від війни, обіцяючи покласти їй край (фактично капітулювати). Великий бізнес, який фінансує цю партію, володіє потужним медіаресурсом (зокрема телеканали «Інтер» та «Україна») і використовує його для поширення відповідних ідей і настроїв.

Хоч наразі «Опоблок» виглядає як найбільш лояльний до Росії, завжди є вірогідність, що Кремль зможе домовитися з іншими бізнесово-політичними групами і перетягнути їх на свій бік. Тож є ризик, що дружні до Москви еліти прийдуть до влади навіть експлуатуючи патріотичну й антикремлівську риторику.

Дестабілізація ситуації всередині України.

Упродовж 2015–2017 років тривала робота з ескалації всіх можливих (латентних і потенційних) конфлік-

тів в українському суспільстві. Уже згадувалася культивация ненависті до мешканців Донбасу та Криму. Окремі спецоперації було здійснено для дискредитації внутрішньо переміщених осіб; фабрикувалися фейкові новини про «поганих переселенців», які буцімто конфліктують із громадами через їхню мову, нетичну поведінку, публічну підтримку сепаратистів. Ці дії мали ефект: частково через них ВПО стикаються з численними фактами дискримінації. Для Кремля це дає подвійний результат: переселенці розповідають про вороже до них ставлення тим друзям, що лишилися на окупованій території, й тим самим підтверджують міфи і стереотипи, які там поширює Кремль про те, що решта України їх ненавидить.

У 2014-му проводилася, а з кінця 2016-го знову активізувалася робота з дестабілізації прикордонних районів — місць компактного проживання болгар, румунів, поляків. Зусиллями місцевих агентів під виглядом громадських організацій штучно поширюється ненависть на етнічному ґрунті між українцями та представниками інших етносів.

Кремль активно культивує протестні настрої серед громадян. Агенти кремлівського впливу активно використовують помилки чинної влади для нагнітання антиурядових настроїв. На порядку денному регулярно виринає «третій Майдан» — чергова примусова зміна влади в країні (але цього разу з набагато більш катастрофічними для державності наслідками). Приводами стають економічні проблеми, високі тарифи, недостатньо активні військові дії тощо. Таким чином для досягнення цілей Кремля мобілізуються не лише симпатки Росії, а й соціально вразливі прошарки населення й радикалізовані патріотичні групи.

Агенти впливу.

Попри заборону на трансляцію російських телеканалів в Україні, громадяни мають доступ до російських медіа через супутник та інтернет. Проте лише 1 % громадян довіряє їм як джерелам новин. У 2015–17 роках **ключовими агента-**

ми російського інформаційного впливу були бізнесово-політичні групи, дружні до Кремля. Саме вони контролюють діяльність політичних партій та володіють потужним медіаресурсом. Також велику роль відіграють соцмережі (передусім «ВКонтакте») та сумнівні інтернет-сайти. Важливим каналом впливу є Українська православна церква (Московського патріархату), а також місцеві еліти, дружні до Кремля (передусім на півдні та сході України). Також діє розгалужена мережа агентів у вигляді неурядових організацій.

Інформаційна політика Кремля щодо окупованих територій полягає в їхній повній ізоляції від медійного простору України й легітимізації відторгнення цих територій. У кримських медіа спостерігається ігнорування теми України як чогось, що вже не стосується Криму; в 2014 році активно використовувалося кліше «острів Крим», що також мало підкреслити відсутність будь-яких зв'язків півострова з «материком» (тобто рештою України). Подібний дискурс спрямований на те, щоби громадяни відчували себе повноцінними громадянами РФ і забули про свою належність до України.

У східній окупованій зоні, навпаки, демонізація України, українців, українських Збройних сил є важливою складовою дискурсу. Україна демонструється як царина хаосу, свавілля фашистів, зубожіння й деградації народу; така реальність має лякати громадян і підкреслювати «успіхи молодих республік».

На окупованих територіях особливо сильним є вплив кремлівських наративів, створених у першу чергу для самих громадян РФ: ностальгія за тоталітарним минулим; глорифікація Сталіна й перемоги в Другій світовій війні; культ особи Путіна; міф про «фашистів»; обґрунтування прав Росії на геополітичне лідерство; мілітаристські та імперіалістські ідеї; гомофобія, традиціоналізм; антиамериканські та антиєвропейські настрої. Під дією цих наративів опиняються й мешканці решти України, споживаючи російський новинний і розважальний контент.

⁸ Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні (дослідження) // Детектор медіа. — http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivaє_na_suspilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/ — Останній візит 13.04.2017

БЛОК А1.

Вплив. Політичний вимір.

Оцінка: 31

Експерти оцінили можливості Кремля в цьому вимірі як найбільш обмежені. Заперечувати факт агресії, присутність російських солдат в Україні, виправдовувати анексію Криму чи інші агресивні дії Кремля офіційно не наважиться жодна українська політична партія чи лідер, навіть якщо він має зв'язки з Кремлем. Після Революції гідності в 2014 році до влади прийшли сили проєвропейської орієнтації; відповідно, ці політичні сили й лідери стали відповідальними за належну відсіч збройній та інформаційній агресії з боку Російської Федерації. Тому офіційна позиція всіх вищих посадових осіб схиляється до антикремлівської.

Оцінка Верховної Ради дещо вища за оцінку Президента та уряду, оскільки до її складу входять не лише проєвропейські сили. Ключові фракції декларують проєвропейську позицію, готовність боротися за цілісність України; вони називають Росію ворогом (політична сила Президента — БПП — є більш поміркованою, тимчасом як Радикальна партія Ляшка і «Батьківщина» мають більш радикальну й войовничу позицію). Зі свого боку «Опозиційний блок» уникає прямих позитивних оцінок агресивної політики РФ (виправдання агресії, окупації Криму тощо), але звинувачує передусім Київ у розв'язанні і продовженні війни¹⁰ й закликає до діалогу з Кремлем¹¹, обіцяючи громадянам мирне життя (ціна такого миру для України не уточнюється). Тож деякі експерти оцінювали цю партію в 4 бали не так на підставі її проросійської позиції, як на підставі відповідності комунікації цієї партії інтересам Кремля. Те саме стосується низки інших політичних сил, які, навіть експлуатуючи урапатріотичні гасла, фактично підігрують Росії і просувають її інтереси.

На місцевому рівні, особливо у східних та південних регіонах, спостерігаються доволі сильні позиції проросійських еліт. Час від часу це виливається в демонстративні дії чи рішення органів місцевої влади, які трактуються як підтримка (або незасудження) дій Російської Федерації¹². Можливості Кремля тут оцінені найвище в рамках блоку — 2,5.

Експерти зазначали, що на окрему оцінку заслуговують не лише комунікація, а й реальні дії цих акторів, які часом ідуть урозріз із їхньою риторикою. Зокрема, у деяких експертів є сумніви щодо послідовності Президента в боротьбі з агресією (при доволі акцентованій антиросійській риторичі); не виключеним є залучення окремих політичних сил до реалізації цілей Кремля в Україні.

БЛОК А2

Вплив. Медійний вимір. Оцінка: 49

Незважаючи на соціологічні дані, які вказують на низький рівень довіри до російських медіа, експерти доволі високо оцінили їхній вплив на громадську думку в Україні — 2,6 бала. По-перше, попри обмеження, громадяни продовжують дивитися РТР, НТВ, «Россию 1» через супутник та інтернет. І хоч їм не довіряють як джерелу новин, високою популярністю користується розважальний контент — шоу, фільми, телесеріали, а це є потужною інформацій-

¹⁰ *Власть должна обеспечить мир в Украине: Заявление Оппозиционного блока* [Влада повинна забезпечити мир в Україні: заява Опозиційного блоку] // Оппозиционный блок. — 13.04.2017. — <http://opposition.org.ua/news/vlada-povinna-zabezpechiti-mir-v-ukrani.html> — Останній візит: 21.04.2017

¹¹ *Прекратит огонь и начать немедленные переговоры. Гибель и страдания людей на Донбассе нужно остановить: Заявление Оппозиционного блока* [Припинити вогонь і розпочати негайні переговори. Загибель і страждання людей на Донбасі треба зупинити: Заява Опозиційного блоку] // Оппозиционный блок. — 03.02.2017. — <http://opposition.org.ua/news/pripiniti-vogon-i-rozpochati-negajni-peregovori-zagibel-i-strazhdannya-lyudej-na-donbasi-potribno-zupiniti.html> — Останній візит: 21.04.2017

¹² *Приклад: Миськрада Кривого Рогу не визнала Росію країною-агресором* // РБК-Україна. — 31.01.2015. — <https://www.rbc.ua/ukr/news/gorsovnet-krivogo-roga-ne-priznal-rossiyu-stranoy-agressorom-31012015145100> — Останній візит: 21.04.2017

ною зброєю, адже ці продукти здебільшого несуть у собі заряд кремлівської ідеології і пропаганди. По-друге, громадяни дедалі більше черпають новини у друзів, колег тощо¹³ і використовують це спілкування як джерело новин. По-третє, у прифронтових районах сходу (в яких українець низьким є рівень довіри до українських медіа, а російські телеканали можна сприймати аналоговою антеною) вплив споживання російського медійного контенту є особливо помітним.

Як уже зазначалося, активними провідниками кремлівських наративів в Україні є власні, українські медіа, які фінансуються проросійськими політиками та бізнесменами. Так, виокремлюється низка медіа, редакційну політику яких оцінено як доволі дружню до Кремля (більше трьох балів), а саме: газети «Вести» та «КП в Україні», Korrespondent.net. Більше двох балів отримали телеканали «Інтер» та «Україна», а також радіо «Ера». Важливо зазначити, що ці медіа або пов'язані з проросійськими політико-бізнесовими групами, або їхні власники невідомі. Протягом 2015–2017 років ці медіа регулярно перебували в центрі скандалів щодо їхніх симпатій до Кремля. Так, газета «Вести» (роздається щодня безкоштовно накладом понад 300 тис. копій, джерело фінансування приховане) є постійним об'єктом критики громадськості через маніпулювання на користь Кремля¹⁴; були свідчення узгодження каналом «Інтер» його новинної політики з організацією «ДНР»¹⁵; телеканал «Україна» у своїх серіалах фактично відтворював пропаганду сепаратистських угруповань¹⁶.

Як і у випадку з політичними акторами, експерти вказували на те, що важливою є не так позитивна оцінка дій Кремля (що в принципі неприпустимо в українських умовах), як поширення наративів, близьких до кремлівських, а також провокування соціальних настроїв, що сприяють досягненню Кремлем його цілей в Україні. Також дослідження не охопило низки важливих медіа, які поступаються за популярністю, але є доволі впливовими (зокрема серед лідерів думок) і які часто також критикують за маніпуляції на користь Росії (NewsOne, «112 Україна», 17-й канал та інші).

Окремо зауважувалося, що на окупованих територіях вплив російських медіа на громадську думку визначальний, оскільки та мають інформаційну монополію.

БЛОК АЗ.

Вплив. Вимір громадянського суспільства.

Оцінка: 58

В Україні потужний вплив має Українська православна церква, підпорядкована Московському патріархату (УПЦ МП). Кремль активно використовує церкву для зміцнення своїх позицій усередині Росії та просування інтересів за кордоном; тож в Україні її представники є активними комунікаторами кремлівських наративів. *«Вплив УПЦ МП... відчутно посилюється за умов зменшення рівня антиросійських настроїв влади та активної частини суспільства. Це надзвичайно потужна пружина, яка тимчасово притиснута в своїх можливостях політичними обставинами»,* — каже експерт. Утім, учасники дослідження не могли дати однозначної оцінки позиції цієї церкви. *«Я би не говорила що вся УПЦ МП «близька до Кремля», бо особисто знаю низку впливових митрополитів, які засуджують позицію РФ стосовно України, багато*

¹³ Survey of Russian Propaganda Influence on Public Opinion in Ukraine Findings // MediaSapiens. — 13.02.2017. — http://osvita.mediasapiens.ua/detector_media_en/reports_eng/survey_of_russian_propaganda_influence_on_public_opinion_in_ukraine_findings/ — Останній візит: 21.04.2017

¹⁴ Р. Шугров. Метаморфози російської пропаганди. Газета «Вести» // MediaSapiens. — 14.06.2014. — http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/metamorfozi_rosijskoj_propagandi_gazeta_vesti/ — Останній візит: 21.04.2017

¹⁵ Редактори «Інтера» та телеканалу «Донбас» звітували перед органами держбезпеки «ДНР»? // Детектор Медіа. — 03.08.2016. — <http://detector.media/infospace/article/117468/2016-08-03-redaktori-intera-ta-telekanalu-donbas-zvituvali-pered-organami-derzhbezpeki-dnr-dopovnenno/> — Останній візит: 21.04.2017

¹⁶ Висновок Незалежної медійної ради щодо серіалу «Не зарікайся» // Детектор медіа. — 27.04.2016. — <http://detector.media/infospace/article/114699/2016-04-27-visnovok-nezaleznoi-mediinoi-radi-shchodo-serialu-ne-zarikajsa/> — Останній візит: 21.04.2017.

таких випадків на рівні церковних громад, — каже експертка. — РФ просто використовує окремих персоналій УПЦ МП для створення ефекту гоніння на «церкву для російськомовних», але ситуація набагато складніша».

Робота через громадські організації була активною перед початком війни в 2014 році; в 2015–17 роках активність таких інституцій помітно знизилася. Існує ряд організацій, робота яких виглядає чітко синхронізованою з політикою Кремля. Зокрема, йдеться про так званий фонд «Антивоєнна»¹⁷, який організовував «антивоєнні» заходи в різних містах України. «Є певна загроза і помітність в інформаційному полі проросійських громадських організацій за кордоном, які проводять антиукраїнські мітинги, звинувачують українців у фашизмі, потім ці випадки подаються як позиції європейців і окремих країн, — кажуть експерти. — Окремий невеликий вплив мають проросійські організації, які публічно займають позицію примирення на Донбасі. Вони також співпрацюють із УПЦ МП». Ці організації, як правило, не є чисельними, не мають тривалої історії існування, але мають хороші медійні ресурси, що також свідчить про їхній штучний характер.

Вплив академічних закладів експерти оцінили невисоко передусім через те, що вони взагалі є маловпливовими в державі. Але експерти зазначали, що часто представники професури, які мають проросійські погляди, використовують свою роботу для їх поширення.

Оцінюючи вплив екстремістських і парамілітарних груп, експерти зазначали, що у східній окупованій зоні ці групи мають визначальний вплив на місцеве життя й дуже потужний — на погляди громадян. Воєнізовані структури «ДНР» та «ЛНР» уже в 2014 році почали створювати розгалужену систему власних пропагандистських каналів (часто використовуючи обладнання й офіси, що залишилися від місцевих ЗМІ); тепер вони мають повноцінні телеканали, радіостанції, газети, веб-сайти. Ці пропагандистські канали «суттєво впливають на жителів окупованих територій, «сірої зони», звільнених територій Донецької і Луганської областей, а через родичів, що залишилися на окупованих територіях і на частину переселенців». Їх «цитують навіть українські ЗМІ, які не мають прокремлівських позицій». Тож воєнізовані групи не лише контролюють інформаційний простір в окупованих районах Донбасу, а й впливають на решту території України.

БЛОК В1.

Відповідь. Політичний вимір. Оцінка: 45

Україна протягом більш ніж трьох років веде активну захисну війну, тож питання інформаційної безпеки є серед ключових у політичному порядку денному. У Стратегії національної безпеки України (2015) агресивні дії РФ і «формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу» зазначені в переліку загроз. Дезінформаційні зусилля Кремля перебувають у фокусі Доктрини інформаційної безпеки України (2017), а також низки нормативних актів, що стосуються російського кінопродукту, експорту книжок із РФ, трансляції телеканалів тощо. А тим часом урядовий План дій щодо окупованих територій (2016) не містить жодної згадки про небезпеку дезінформації, хоча приділяє увагу забезпеченню інформаційних потреб громадян, що проживають на окупованій території. Попри значну кількість таких нормативно-правових актів, на думку експертів, не завжди є достатньо механізмів для повноцінного застосування цього законодавства.

В Україні існує низка органів влади, так чи інакше долучених до забезпечення інформаційної безпеки. Серед них Служба безпеки України, Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство внутрішніх справ, Національна рада з питань телебачення та радіомовлення тощо. З початку війни до

¹⁷ <http://shilova.org/>

них додалися Міністерство інформаційної політики та Міністерство з питань тимчасово окупованих територій. Повноцінної ревізії сфер відповідальності цих органів не відбулося, через що їхні повноваження часто перетинаються. Це призводить до непослідовності та неузгодженості дій¹⁸. Частково проблема вирішується створенням міжвідомчих робочих груп (зокрема, успішний досвід робочої групи з відновлення українського телерадіомовлення в зоні проведення АТО).

Експерти зазначають доволі високу ефективність державної політики щодо обмеження російського інформаційного впливу, проте звертають увагу на вкрай недостатні урядові зусилля з підвищення медіаграмотності громадян. *«Дій, спрямованих на підвищення медіаграмотності, практично немає; в основному цим займаються ГО»*, — каже експертка. Єдиним здобутком державної політики в цій сфері є пілотне впровадження курсу медіаграмотності в середній школі.

БЛОК В2

Відповідь. Медійний вимір. Оцінка: 65

Тема російської дезінформації посідає належне місце в медійному дискурсі. Оскільки про неї говорять політики, ця тема часто звучить у політичних ток-шоу та в новинах, в аналітичних програмах про перебіг бойових дій, безпеку тощо. Є ряд журналістів, які профілюються за цією темою і є авторами статей у національній пресі, ведуть телепрограми на національних телеканалах; існує низка документальних проєктів, що так чи інакше зачіпають тему пропаганди («Громадське ТБ»); проблемі дезінформації приділяють увагу у форматах ток-шоу (приклад: «Право на владу», «1+1») та розважальних програм (приклад: «Ранок у великому місті» на ICTV).

Експерти вказують на численні проблеми української журналістики, які роблять українські медіа вразливими до російських дезінформаційних впливів. Українські медіа не є прибутковими й залежать від джерел фінансування, що дозволяє їхнім власникам втручатися в редакційну політику й замовляти дискурс. Тож професіоналізм та етика журналістів не стануть істотними перешкодами інтересам власника, якщо він волітиме використати свої медіаресурси на користь Кремля.

Сам рівень професіоналізму журналістів (їхня здатність дотримуватися журналістських стандартів) також не здобув високих оцінок експертів. Дослідження «Детектора медіа»¹⁹ вказують на вкрай низьку якість професійної освіти журналістів. Кожен другий журналіст місцевих медіа не має профільної освіти. Моніторинг якості новин та дослідження серед журналістів, що їх здійснюють «Детектор медіа», Інститут масової інформації, Інститут демократії імені Пилипа Орлика, вказують на загалом недостатню спроможність журналістів виробляти якісні новини.

Також експерти критично оцінюють спроможність журналістів перевіряти факти й уникати маніпуляційних впливів у своїй роботі. Особливо гостро стоїть проблема в місцевих медіа, які часто не виробляють власних новин, а передруковують новини з інтернету без належної перевірки²⁰. Команда StopFake збирала базу даних таких випадків у місцевих медіа, а також національній пресі²¹. Так званий яготинський кейс²² (поширення в лютому — березні 2016 року фейку про розміщення біженців із Сирії в містечку Яготин під Києвом) вказує на актуальність проблеми і для національних телеканалів.

¹⁹ The State of Journalism Education at Journalism Departments in Ukraine (pilot survey findings) // MediaSapiens. — 31.03.2016. — http://osvita.mediasapiens.ua/go_telekrytyka/diyalnist/produty/the_state_of_journalism_education_at_journalism_departments_in_ukraine_pilot_survey_findings/ — Останній візит 21.04.2017

²⁰ Приклад кейсу: Інформація про переселенців, що святкували анексію Криму, виявилась фейком // Вчасно Служба новин. — 04.03.2015. — <http://v4asno.com/informaciya-pro-pereselenciv-yaki-svyatkuvali-ankesiyu-krimu-viyavilas-fejkom/> — Останній візит 21.04.2017

²¹ База даних: www.stopfake.org

²² С.Лефтер. Залаяти сирійськими біженцями. Майстер-клас українських ЗМІ // Детектор Медіа. — 18.03.2016. — <http://detector.media/kritika/article/113658/2016-03-18-zalyakati-siriiskimi-bizhentsyami-maister-klas-ukrainskikh-zmi/> — Останній візит 21.04.2017

БЛОК ВЗ.

Відповідь. Вимір громадянського суспільства. Оцінка: 45

Проблема російської дезінформації стала предметом уваги громадськості ще під час Революції гідності. Вже в лютому 2014-го «Детектор медіа» розпочав перший системний моніторинг російської пропаганди в Україні. У березні 2014 року з'явилися ініціативи StopFake та «Інформаційний спротив». На початок 2015 року в Україні вже існувала потужна школа моніторингу дезінформації; зусиллями «Детектора медіа», Інституту масової інформації, Інституту демократії імені Пилипа Орлика, «Інтерньюзу-України», Українського католицького університету, Українського кризового медіацентру та ряду інших аналітичних та моніторингових центрів просувалися, розроблялися та вдосконалювалися методології моніторингу пропаганди й мови ненависті, практики дискурс-аналізу. «Детектор медіа» просуває різні підходи до оцінки наслідків дезінформації; IREX, Академія української преси, «Детектор медіа» є серед лідерів у сфері поширення медіаграмотності широких верств населення; ОБСЄ, StopFake, «Інтерньюз-Україна», Інститут масової інформації, Інститут демократії імені Пилипа Орлика, Український кризовий медіацентр навчають журналістів працювати в умовах війни, робити якісні новини, перевіряти інформацію, уникати стереотипів і мови ворожнечі.

Менш активним є громадянське суспільство в роботі з сумнівними (маргінальними) медіа — їх відстежують радше для дослідження фейків чи вчасного виявлення психологічних спецоперацій.

Неурядові інституції консультують уряд із питань інформаційної політики. Частину урядових посадовців було рекрутовано з числа неурядових експертів. Є практика створення громадських робочих груп при міністерствах, які займаються розробкою законопроектів. Але ці процеси залишаються недостатньо інклюзивними; частково тому продукти цієї співпраці не завжди достатньо якісні²³; й часто останнє слово залишається за політичною волею й кон'юнктурними інтересами, а не за аналізом і стратегією. Також брак стратегічного бачення (або ті ж такі кон'юнктурні умови) призводить до того, що значна частина цих консультацій залишається невикористаною.

Громадські організації у своїй роботі досягли певного рівня синергії. Хоча немає якогось центру координації зусиль або формалізованої мережі, неформальна комунікація дозволяє ключовим аналітичним центрам узгоджувати й синхронізувати свою роботу й виходити на спільні продукти. Участь медіа у спільній роботі з протидії дезінформації ускладнюється належністю ЗМІ до бізнесово-політичних груп і їхньою підпорядкованістю інтересам цих груп; проте незалежні ЗМІ, зокрема «Громадське ТБ» та «Громадське радіо», новостворений суспільний мовник та деякі місцеві медіа доволі активно співпрацюють з іншими стейкхолдерами в цій сфері і є активними гравцями. Утім, майже відсутні спільні проекти між різними медіа. ■

²³ Зокрема, проект Концепції інформаційної безпеки, розроблений громадською експертною радою, зазнав серйозної критики як з боку українського експертного середовища, так і з боку ОБСЄ.

ЕКСПЕРТИ, ЩО ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ:

● **Юрій Рубан**, керівник головного департаменту з питань гуманітарної політики
Адміністрації Президента України

● **Олег Базар**, LB.ua

● **Петро Бурковський**, Національний інститут стратегічних досліджень

● **Олексій Гарань**, проф., Київ-Могилянська Академія / Фонд «Демократичні ініціативи»

● **В'ячеслав Голуб**, Центр Розумкова

● **Діана Дуцик**, Детектор Медіа

● **Світлана Єременко**, Інститут демократії імені Пилипа Орлика

● **Сергій Здіорук**, Національний інститут стратегічних досліджень

● **Сергій Костинський**, Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення

● **Тетяна Лебедєва**, Незалежна асоціація трелерадіомовників

● **Аліна Мосендз**, StopFake

● **Інна Підлуська**, Міжнародний фонд «Відродження»

● **Оксана Романюк**, Інститут масової інформації

● **Віталій Сизов**, Донецький інститут інформації

● **Юлія Тищенко**, Український незалежний центр політичних досліджень

Столиця:

Прага

Політичний устрій:

Президентська республіка

Кількість населення:

10,6 млн

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА

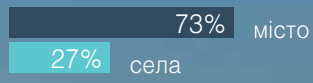

ВВП на душу населення:

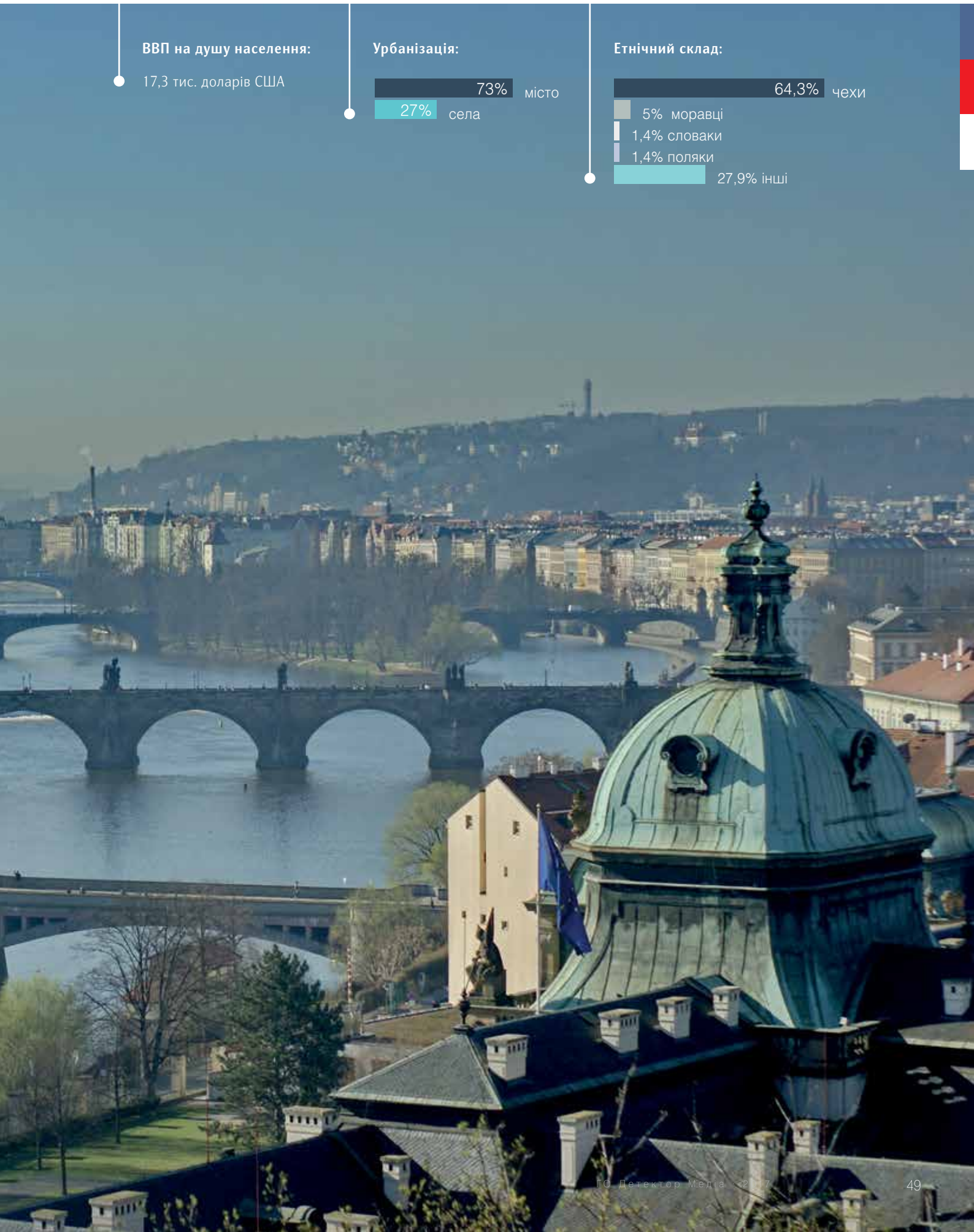
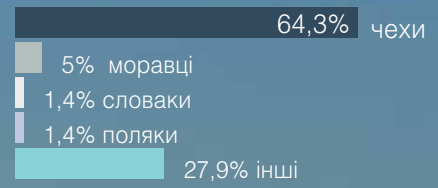
17,3 тис. доларів США

Урбанізація:

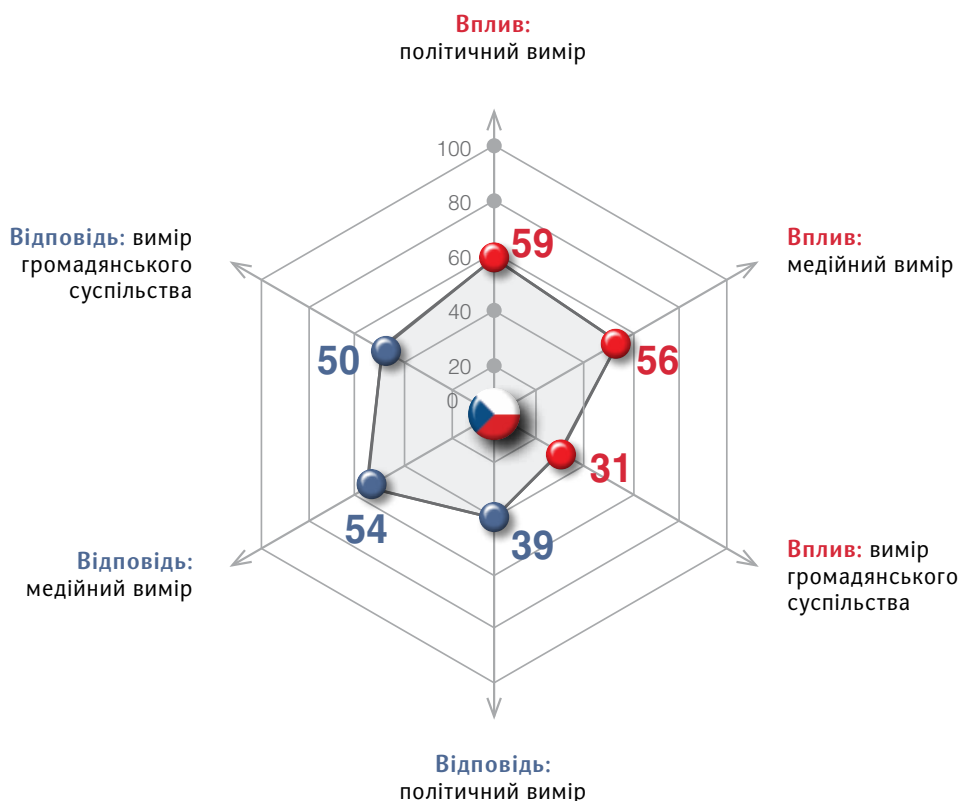

Етнічний склад:

Значення
Індексу
48

1 КОНТЕКСТ

1.1. Політичний процес

В останні роки політична сфера країни відрізнялася зменшенням популярності традиційних політичних партій, створенням нових рухів і потраплянням цих рухів у політичні інститути, зокрема в парламент, що складається із загалом сильнішої Палати депутатів та Сенату. Необхідність існування Сенату оспоровалася кілька разів, зокрема нещодавно — нинішнім віце-прем'єром¹. У 2012 році парламент затвердив прямі президентські вибори президента й у результаті всенародного голосування було обрано третього президента Чехії Мілоша Земана.

Найбільша наразі партія в парламенті — Чеська соціал-демократична партія (*Česká strana sociálně demokratická*, ЧСДП), представлена 50 депутатами (із двохсот) у нижній палаті. Друга найвпливовіша партія — це ANO (АНГ) 2011, — рух, заснований у травні 2012 року Андреем Бабішем, багатим бізнесменом і власником кількох чеських ЗМІ. Християнсько-демократичний со-

юз — Чехословацька народна партія (*Křesťanská a demokratická unie — Československá strana lidová*, ХДС-ЧНП) є християнсько-демократичною партією, яка входила до складу багатьох урядів попередніх років.

Соціал-демократи обіймають найважливіші посади в галузі зовнішньої політики й дипломатії: прем'єр-міністр та міністр закордонних справ — обидва з ЧСДП. Богуслав Сobotка, прем'єр-міністр, двічі за час свого перебування на посаді відвідав США, міністр закордонних справ неодноразово відвідував Україну. Після деяких вагань уряд на чолі з ЧСДП підтримував економічні санкції проти Росії і ця підтримка, за винятком кількох окремих політиків, є постійною. Бабіш, віце-прем'єр-міністр, не робив дуже гучних заяв із питань зовнішньої політики в цілому. Він запевнив громадськість, що поважає солідарність Чеської Республіки з Європейським Союзом і НАТО, але деталі його бачення російської зовнішньої політики залишаються, в основному, невідомими.

¹ Novinky.cz, Babiš chce začít jednat o zrušení Senátu, je pryč zbytečný a drahý [Бабіш хоче почати переговори про відмову від Сенату, він вважається непотрібним і дорогим], жовтень 2016, <https://www.novinky.cz/domaci/417644-babis-chce-zacit-jednat-o-zruseni-senatu-je-pry-zbytecny-a-drahy.html> — Останній візит 09.04.2017.

Підтримка Комуністичної партії Чехії й Моравії (*Komunistická strana Čech a Moravy*, КПЧМ) після розпаду Чехословаччини залишається стабільною. Це одна з небагатьох комуністичних партій у Європі, яка не проходила через трансформацію й не відкоригувала своїх поглядів.

Решта партій у парламенті представляють праве крило чеського політичного спектра. ТВР 09 (чеськ. — TOP 09) є проєвропейською й ліберально-консервативною партією, яка стала досить популярною недовго після свого заснування у 2009 році в основному завдяки своєму колишньому лідеру Карелу Шварценбергу, але втратила багато прихильників після його виходу на пенсію.

Громадянська демократична партія (*Občanská demokratická strana*, ГДП) є традиційною консервативною партією, яка раніше була на вершині політичної драбини разом із ЧСДП, але кілька скандалів змусили партію боротися за кожен голос. Характерною тенденцією для ГДП є регулювання програми, щоби відповідати ультраправим поглядам.

Найменше місць у Палаті депутатів має «Світанок — Національна коаліція» (*Úsvit — Národní koalice*, «Світанок») — партія, заснована в травні 2013 року японкою Томіо Окамура, колишньою сенаторкою, підприємницею й письменницею. «Світанок» будує свою програму навколо антиімміграційних та євроскептичних поглядів, пропагуючи ідею референдуму щодо виходу з Європейського Союзу.

Посада президента Чехії в основному церемоніальна. Президент може призначати суддів і розпускати парламент, але при проведенні дипломатичної політики він повинен йти за урядом. З огляду на недостатню чітку сформульованість цього питання в Конституції, на практиці це виконується нечасто. Нинішній президент Мілош Земан і його попередник Вац-

лав Клаус часто використовували цю неясність для того, щоби провадити свою власну політику й відстоювати свої погляди, спілкуючись із засобами масової інформації або міжнародними колегами. Земан також є першим законним президентом, обраним безпосередньо громадянами. На відміну від уряду, він часто повторює заяви Кремля.

Бабіш наразі є найпопулярнішим політиком у Чеській Республіці². АНО (АНГ) 2011 має найбільший шанс перемогти на майбутніх загальних виборах у жовтні 2017 року. Наступного року відбудуться президентські вибори з високою ймовірністю того, що Земан підтвердить свою позицію.

1.2 Медійний ландшафт

Важливу роль у медійному просторі Чехії відіграє Чеське телебачення (*Česká televize*), представлене кількома телевізійними мережами, включаючи новинний канал, що працює 24 години на добу. Також є громадське радіо — Чеське радіо (*Český rozhlas*). Ці ЗМІ незалежні від впливу держави на їхній інформаційний контент. Вони фінансуються коштом концесійних зборів, які зобов'язаний платити кожен громадянин Чехії. За кожним із цих двох каналів спостерігає Рада, що обирається парламентом.

Друковані засоби масової інформації мають справу з різними проблемами, зокрема, постійно обговорюється концентрація власності. А проте дуже невизначеним є питання, чи віце-прем'єр-міністр Бабіш має реальний вплив на контент, який публікують його медіакомпанії. Радіостанції у країні значною мірою аполітичні, й там існує небагато простору для маніпуляцій. Одним із мінусів медіасцени також є відсутність відповідних медіанаглядачів (*media watchdogs*).

Існують також приватні телеканали, радіостанції та друковані ЗМІ,

частина з яких належить іноземним суб'єктам. Провідні засоби масової інформації, як державні, так і приватні, в питаннях власників є прозорими. Їхня особливість — концентрація власності в руках Бабіша, лідера АНО (АНГ) 2011, міністра фінансів і віце-прем'єр-міністра. Крім того, чеська громадськість також споживає значну частину інформації з сумнівних медіа. Ці канали, переважно веб-сайти, або взагалі непрозорі, або дуже малопрозорі. Жодного відомого фінансового зв'язку медіа з Кремлем немає, окрім офіційного каналу Російської Федерації, версії каналу Sputnik чеською мовою.

Коли йдеться про споживання новин, більшість людей покладаються на телевізійні канали та інтернет³. Друковані новини та журнали в цілому занепадають. На питання про довіру традиційним або альтернативним засобам масової інформації 24,5 % респондентів заявили, що вони довіряють альтернативним засобам масової інформації більше, ніж традиційним⁴.

За останніми даними Media Pluralism Monitor⁵, найвищі ризики свободи слова лежать у царині політичної незалежності та соціальної інклюзивності, а також у сфері плюралізму ринку. Це є результатом концентрації власності у сфері медіа, відсутності правил розподілу державної реклами, недостатньої доступності медіаплатформ для громадських ЗМІ та централізації медіасистеми, особливо щодо газетного й телевізійного ринків. У доповіді Freedom House у 2016 році⁶ стверджується, що медіасередовище в Чеській Республіці, як правило, є вільним, але при цьому також згадується концентрація власності засобів масової інформації та правові обмеження, зокрема кримінальна відповідальність за наклеп. Ті ж самі причини, ймовірно, призвели до зниження рейтингу за версією «Репортерів без кордонів»⁷, у якому Чехія опустилася до 21-го місця в 2016 році.

² Stem.cz, Popularita politických osobností v lednu 2017 [Популярність політичних діячів у січні 2017 року], лютий 2017, <https://www.stem.cz/popularita-politickych-osobnosti-v-lednu-2017/> — Останній візит 09.04.2017

³ Media Guru, Češi sledují zprávy hlavně na počítači a v televizi [Чехи отримують новини переважно зі своїх комп'ютерів і телебачення], лютий 2016, <https://www.mediaguru.cz/2016/02/cesi-sleduji-zpravy-hlavne-na-pocitaci-a-v-televizi/> — Останній візит 09.04.2017.

⁴ European Values, Операції з дезінформації у Чеській Республіці, вересень 2016, <http://www.europeanvalues.net/vyzkum/disinformation-operations-in-the-czech-republic/> — Останній візит 09.04.2017.

⁵ Media Pluralism Monitor, Моніторинг плюралізму в медіа 2015 — Результати, 2015, <http://monitor.cmpf.eu.eu/mpm2015/results/> — Останній візит 09.04.2017.

⁶ Freedom House, Чеська Республіка, 2016, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/czech-republic> — Останній візит 09.04.2017.

⁷ Репортери без кордонів, Чеська Республіка, 2016, <https://rsf.org/en/czech-republic> — Останній візит 09.04.2017.

1.3 Нормативно-правова база

Репортери без кордонів також підкреслили той факт, що в Чеській Республіці передбачено мінімальні обмеження щодо права власності, й вони абсолютно відсутні стосовно іноземної власності. Чинний Закон про телерадіомовлення від 2001 року⁸ передбачає створення Ради з питань радіо й телевізійного мовлення — адміністративного та регуляторного органу, відповідального за регулювання мовлення громадських і приватних засобів масової інформації. Рада підзвітна парламенту. Цей самий закон також установлює правила ліцензування та реєстрації наземних і супутникових мовників, принципи регулювання контенту та санкції за їх порушення. Регулювання ЗМІ значною мірою відповідає законодавству Європейського Союзу.

Правової та судової історії, яка стосувалася би протидії та боротьби з інформаційним впливом зарубіжних країн, не існує. Натомість є кілька доречних стратегічних документів і доктрин, які, принаймні, визнають наявну загрозу й навіть пропонують заходи, яких слід вжити. Більшість із цих документів створив нинішній уряд.

Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки описує РФ як суб'єкта, що «серйозно дестабілізує архітектуру європейської безпеки»; але документ також визнає, що співпраця з нею є необхідною.

Концепція визначає рівень контактів між двома країнами залежно від того, наскільки Росія поважає норми міжнародного права й територіальну цілісність та суверенітет своїх сусідів.

Того ж року було опубліковано *Стратегію безпеки Чеської Республіки*⁹. Цей документ визначає зниження інформаційної злочинності як один із важливих інтересів країни. Він застерігає «деякі держави» від зусиль, спрямованих на зміну міжнародного порядку, зокрема з використанням методів гібридної війни, включаючи «пропаганду з використанням традиційних і нових засобів масової інформації, дезінформаційні розвідувальні операції, кібератаки, політичний та економічний тиск і залучення військовослужбовців без розпізнавальних знаків».

Служба безпеки та інформації детальніше описала діяльність Росії у своєму Річному звіті¹¹ за 2015 рік. Серед іншого, в ньому йдеться про те, що Російська Федерація в рамках своєї гібридної війни також сфокусована на впливі та інформаційних операціях, пов'язаних із конфліктами в Україні та Сирії. Підкреслюється, що в 2015 році російські інформаційні операції спрямовані, наприклад, на ослаблення впливу чеських ЗМІ, включаючи «масовий випуск російської пропаганди та дезінформації, що контролюється державою», «вплив на громадську

думку та ослаблення суспільної волі до опору» через «надлишок інформації та дезінформації» і «ре-лятивізацію істини».

У Довгострокових перспективах оборони 2030¹² Міністерство оборони прогнозує, що «неправильне використання інформаційних технологій і засобів масової інформації все більше сприятиме неочікуванім змінам у сприйнятті подій із погляду часу і простору, й таким чином також спричиниться до поширення нестабільності», а також, що «нависне зловживання засобами масової інформації для ведення інформаційної війни істотно зростатиме».

Нарешті, у 2016 році уряд провів Аудит національної безпеки¹³, в якому присвятив один розділ впливу іноземних сил. Він чітко описує дезінформаційну кампанію як засіб інформаційної війни. Аудит включає SWOT-аналіз, який описує всі сильні й слабкі аспекти захисту, та представляє низку конкретних рекомендацій щодо зміцнення стійкості Чеської Республіки. Серед них є, наприклад, пропозиції для відповідних органів влади створити центри для оцінки дезінформаційних кампаній, створити системи освіти для державних службовців із метою підвищення їхньої стійкості до іноземного впливу, розробити активні медіастратегії для важливих демократичних інститутів або заходів, що стосуються медіазаконодавства.

⁸ Zákon č. 231/2001 Sb. O provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, Zákony pro lidi.cz. — Останній візит 09.04.2017.

⁹ Міністерство закордонних справ Чеської Республіки, Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки, 2015, http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/policy_planning/concept_of_the_czech_republic_s_foreign_mobi — Останній візит 09.04.2017.

¹⁰ Міністерство оборони і Збройних сил Чеської Республіки, Стратегія безпеки Чеської Республіки, 2015, http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf — Останній візит 09.04.2017.

¹¹ Служба безпеки та інформації, Річний звіт Служби безпеки та інформації за 2015, 2016 роки, <https://www.bis.cz/vyrocní-zprávaEN890a.html?ArticleID=1104> — Останній візит 09.04.2017.

¹² Міністерство оборони і Збройних Сил Чеської Республіки, Довгострокові перспективи оборони 2030, 2015, http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf — Останній візит 09.04.2017.

¹³ Уряд Чеської Республіки, Аудит національної безпеки, 2016, <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Audit-narodni-bezpecnosti-20161201.pdf> — Останній візит 09.04.2017.

СТРАТЕГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ КРЕМЛЯ

2

Проросійська дезінформаційна кампанія в Чехії була описана в основному завдяки дослідженням Празького інституту досліджень проблем безпеки¹⁴ та Аналітичного центру «Європейські цінності». Вони встановили, що прокремлівські медіа та веб-сайти, що працюють у цій галузі, не мають офіційних зв'язків із Кремлем, але жодних подробиць про їхнє походження, організаційну структуру та джерела фінансування з'ясувати практично неможливо. У тих випадках, коли автори і власники відомі, вони помітно пов'язані між собою¹⁵. Значна частина цих сайтів також надихається дезінформаційними матеріалами з іноземних джерел, часто зі Sputnik та RT; або ж просто відтворює їх. П'ять найнебезпечніших сайтів, які активно створюють дезінформаційні матеріали, — це AC24, Sputnik, Svět kolem nás, První Zprávy і Aeronet. Найпопулярнішою платформою для чеських дезінформаторів є Parlamentní Listy. Аргументи, які вони використовують, як правило, схожі; вони поділяють антизахідні настрої й певною мірою використовують прокремлівську риторику. Негативний відтінок статей, які вони публікують, підкреслює моральний, економічний, політичний та соціальний занепад суспільства й вимальовує темне майбутнє, наповнене зіткненнями цивілізацій. Часто використовуються емоційні та ек-

спресивні фотографії, слова і фрази.

Існує чіткий зв'язок і підтримка від різних особистостей, які надають цим кампаніям правдоподібності та розголосу, зокрема з боку більшості представників КПЧМ, деяких представників ЧСДП чи ультраправих. Президент Чехії Земан також відіграє важливу роль на чеській дезінформаційній сцені. Більшість веб-сайтів його захищають і регулярно детально розбирають його заяви. Крім інтерв'ю, написання матеріалів на ці веб-сайти та їх просування на своїх сторінках у соціальних мережах, деякі політики також приймають запрошення Кремля на заходи, що легітимізують режим Володимира Путіна тощо.

Ці дезінформаційні проекти отримують вигоду від недовіри чеської громадськості до мейнстрімових медіа та політиків через кілька скандалів. Здається, що мета полягає в поверненні громадської думки проти Заходу та його інститутів і представленні нинішньої Росії як морального авторитету, що шукає стабільності й миру. Це відповідає первинним інтересам¹⁶ РФ — підірвання довіри громадян до демократичних політиків та установ, скорочення підтримки членства в ЄС і НАТО, зміцнення позицій політичних союзників Кремля і використання їх для зміни чеської політики стосовно Росії.

¹⁴ Vana Smoleňová, Proruská dezinformační kampaň v České republice a na Slovensku [Проросійська дезінформаційна кампанія в Чехії і Словаччині], Празький Інститут досліджень проблем безпеки, серпень 2016, http://www.pssi.cz/download/docs/355_dezinformacni-kampan-pssi.pdf — Останній візит 09.04.2017.

¹⁵ Аналітичний центр європейських цінностей, 20 poznatků o fungování české dezinformační scény [20 висновків про те, як працює чеська дезінформаційна сцена], липень 2016, <http://www.evropskehodnoty.cz/fungovani-ceskych-dezinformacnich-webu/nejdulezitejsi-zjisteni-o-ceske-dezinformacni-scene/> — Останній візит 09.04.2017.

¹⁶ J. Janda, O. Kundra, Schéma fungování vlivu Ruské federace v České republice [Схема впливу Російської Федерації у Республіці Чехія], European Values think-tank, серпень 2016, <http://www.evropskehodnoty.cz/vyzkum/schema-fungovani-vlivu-ruske-federace-v-ceske-republice/> — Останній візит 09.04.2017.

БЛОК А1.

Вплив. Політичний вимір. Оцінка: 59

Вплив Кремля в політичному вимірі було оцінено як найвищий із трьох вимірів. Ключова роль у цьому питанні належить президенту Земану з його незаперечною позицією як союзника Росії й прихильника кремлівської брехні про їхню діяльність у Криму та в Україні. Кремль бере пряму фінансову участь в адміністрації президента Чехії. Головний радник президента Земана, пан Мартін Неєдли, працював у Москві протягом десяти років. Коли він повернувся з Росії, обійняв посаду представника пов'язаної з Кремлем компанії «Лукойл». Коли пан Неєдли загруз у боргах і його посада в адміністрації Земана опинилася під загрозою, московська штаб-квартира «Лукойлу» викупила його борги¹⁷. Президент позитивно ставиться не лише до Росії, але й до Китаю; в його адміністрації є китайський радник.

Більшість урядових та опозиційних партій було оцінено як нейтральні або дещо антиросійські, за винятком декількох окремих політиків, часто активних у місцевій політиці. Хоча питання зовнішньої політики нечасто стоїть на муніципальному та регіональному порядку денному, є місцеві лідери, як-от колишній губернатор Південноморавського краю Міхал Гашек (ЧСДП), який зустрічався з байкер-групою «Нічні вовки»; заступник губернатора Устецького краю Ярослав Фолдина (ЧСДП), який постійно підтримує зовнішню політику Росії; або Ярослав Добрава, сенатор від Устецького краю, який захищав анексію Криму. Ці ініціативи окремих політиків, особливо з прокремлівського крила ЧСДП, членів КПЧМ та СПД, разом із регіональною діяльністю президента спричиняють коруптування політиків місцевого рівня впливом Кремля.

Уряд обережно тримається опозиційної позиції стосовно Російської Федерації й намагається уникнути конфлікту з президентом, хоча партії не мають сильних нахилів до російського режиму. Найбільш очевидні союзники Кремля — це КПЧМ та СПД, представники крайніх лівих і крайніх правих. Позиція декількох партій, ближчих до центру політичного спектра, з часом змінилася й великою перешкодою є той факт, що традиційні партії втрачають підтримку.

БЛОК А2

Вплив. Медійний вимір.

Оцінка: 56

Незважаючи на вищу оцінку впливу на ЗМІ й дещо негативну оцінку роботи національних ЗМІ, прямий вплив Кремля або навмисна підтримка пропаганди Кремля не є помітними в медійному мейнстрімі. Є випадки маніпуляцій, які потенційно можуть сприяти Кремлю в досягненню його цілей, але вони здебільшого пов'язані не зі злим наміром, а спричинені незнанням, непрофесіоналізмом або бажанням привернути увагу читачів більш захопливим висвітленням.

TV Prima продемонстрував тенденцію показувати упереджені й фактологічно неточні новини, особливо на тему міграції, а також про діяльність Джорджа Сороса або про так звані хіміотраси. Він зображує президента Земана переважно в дуже позитивному світлі; натомість канал часто отримує привілейований доступ до президента, що припускає наявність неформального союзу, який працює на користь прокремлівських діячів. Президент Земан ще тісніше пов'язаний із TV Barrandov, де в нього є своє власне дискусійне шоу, організоване дружиною канцлера президента Вратіслава Майнара. Тим не менш, важливо зазначити, що немає даних, придатних для точної оцінки того, як часто прокремлівські погляди присутні в ефірі цих телекомпаній.

¹⁷ iDnes.cz, Milionovou pokutu za Nejedlého zaplatil Lukoil, sám nezaplatil ani korunu [Лукойл заплатив мільйонів доларів штрафу за Неєдли, йому не довелося платити нічого], листопад 2016, http://zpravy.idnes.cz/prazsky-hrad-lukoil-martin-nejedly-dub-/domaci.aspx?c=A161103_202521_domaci_fer — Останній візит 09.04.2017.

Єдине офіційне російське джерело новин чеською мовою — це Sputnik, і його вплив на громадськість незначний. Більшу загрозу становлять так звані альтернативні медіа, пов'язані з російськими інтересами та діями, що поширюють прокремлівський наратив. Вони розміщені переважно в інтернеті, ефективно використовують соціальні мережі, підривають довіру громадян до мейнстрімових медіа та використовують російські ЗМІ, такі як Sputnik або RT, як джерело наративу. Вплив цих сайтів важко оцінити. Здається, вони стали важливим джерелом інформації для вузької групи громадян, яка може зростати, але наразі залишається меншиною.

БЛОК АЗ.

Вплив. Вимір громадянського суспільства.

Оцінка: 31

Оцінка впливу РФ через громадянське суспільство в Чеській Республіці є досить низькою. Однією з причин може бути той факт, що російська меншина тут незначна, й тому цільова група для «неурядового сектору» досить вузька. Є декілька установ, що займаються організацією заходів та виданням журналів для етнічних росіян. Деякі з них пропагують погляди Кремля, але більшість зосереджені на культурі або соціальних подіях. Більша частина діяльності цих організацій залишається непоміченою широкою громадськістю.

Є дві організації, що зосереджують увагу на підтримці так званої альтернативної журналістики. Перша з них — Асоціація незалежних засобів масової інформації. До неї входять головні редактори деяких із найпопулярніших дезінформаційних та маніпулятивних сайтів, і вони роздають призи квазімедійним проектам або «журналістам» під назвою «Премія Крамеріуса». Існує також проект під назвою «Премія «Срібний Лучник»», покликана відзначати проекти, що допомагають розвитку російсько-чеських відносин. Цього року нагороду було вручено під патронатом президента Земана.

Діяльність православної церкви і прокремлівських наукових кіл у Чеській Республіці фактично відсутня, з невеликим винятком російської діаспори в Університеті економіки у Празі, яка залишається не дуже помітною. Є декілька екстремістських, переважно крайніх правих угруповань, які поділяють прокремлівські позиції. Проте вони висловлюються в основному через соціальні мережі й у форматі антиісламських та антиміграційних демонстрацій.

БЛОК В1.

Відповідь. Політичний вимір.

Оцінка: 39

Як сказано в попередньому розділі, урядові стратегії та доповіді розвідки Чеської Республіки точно й детально описують дезінформаційні кампанії та діяльність Російської Федерації з метою інформаційного впливу. Крім того, після Аудиту національної безпеки в рамках Міністерства внутрішніх справ було створено Центр боротьби з тероризмом і гібридними загрозами (ЦБТГЗ). Однією з його цілей є також стежити за дезінформацією й ситуативно реагувати на фейкові новини.

Але в царині практичних кроків бачимо чимало прогалин і вад. Попри те, що наявні документи добре описують загрозу, вони недостатньо зосереджені на практичних заходах. Створення ЦБТГЗ — єдина вже реалізована рекомендація. Його реагування недостатньо швидке, й відтоді як цей центр почав працювати, йому довелося мати справу більше з дезінформацією щодо переліку

¹⁸ Міністерство освіти, молоді та спорту, Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020 [Стратегія цифрової освіти 2020], 2014, <http://www.msmt.cz/ministerstvo/strategie-digitalniho-vzdelavani-do-roku-2020> — Останній візит 09.04.2017

своїх робочих функцій, аніж із реальними загрозами. Утім, тривалість роботи центру наразі недостатня, щоб об'єктивно її оцінити.

Що стосується урядових заходів, спрямованих на підвищення медіаграмотності, то існує *Стратегія цифрової освіти 2020*¹⁸, й Інспекція чеської школи контролює її впровадження, але наразі результати слабкі. А проте політична реакція в цілому оцінюється як найбільш інтенсивна з-поміж трьох досліджуваних царин.

БЛОК В2

Відповідь. Медійний вимір. Оцінка: 54

Реакція ЗМІ на вплив Кремля було оцінено як найслабшу з трьох царин. Хоча місцеві засоби масової інформації отримали гірші оцінки в цілому, важливо зазначити, що вони не зосереджені на зовнішній політиці й переважно уникають коментування діяльності Росії. Однак із національними засобами масової інформації — інша справа.

Особливо завдяки активній роботі окремих журналістів-ентузіастів та діяльності неурядового сектора увага засобів масової інформації (спрямована переважно на кремлівські кампанії з дезінформації й повідомлення про вже виявлену дезінформацію) у Чеській Республіці на досить високому рівні. Здатність дотримуватися стандартів об'єктивності й нейтральності експерти оцінили як задовільну. А от спроможність перевіряти факти не отримала високої оцінки. Більшість засобів масової інформації не повідомляє про свої джерела в журналістських розслідуваннях. У редакціях бракує «дата-відділів» і їм важко знайти фінансові ресурси.

Питання незалежності журналістів та їхньої здатності протистояти цензурі й тиску знову порушує проблему концентрації власності. Нинішній стан справ залишає багато місця для зловживання ЗМІ й використання їх як інструменту для підтримки комерційних та політичних інтересів. З іншого боку, наразі власники переважно не зацікавлені коментувати російську політику.

БЛОК В3.

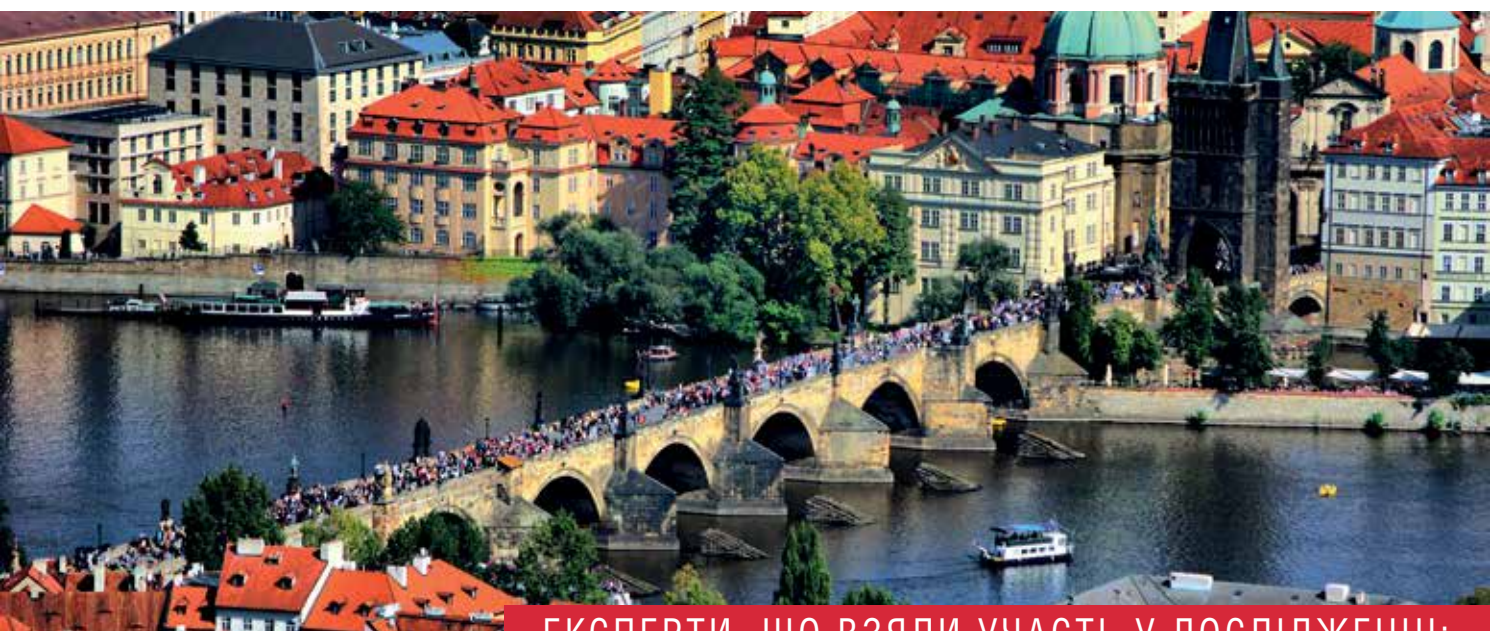
Відповідь. Вимір громадянського суспільства. Оцінка: 50

Діяльність чеського громадянського суспільства, спрямована на протидію кампаніям із дезінформації й кремлівському впливу, істотно змінилися за останній рік завдяки низці зовнішніх і внутрішніх факторів. До 2015 року взагалі не було жодної активності, адже йдеться про досить нове явище. Таким чином, більшість заходів, вжитих громадянським суспільством, дотепер були реакційними й ситуативними, присвяченими моніторингу та розвінчуванню дезінформації.

Існує сильне ядро активістів, які працюють у цій сфері, але їхня увага зосереджена переважно на питаннях безпеки. Бракує глибшої уваги журналістської сфери. Є спроби сприяти діяльності на освітній ниві у старшій школі та університетах, але масштаби цих проектів невеликі. Медіаграмотність обговорюється регулярно, але конкретних кроків було мало, до того ж жодна зі спроб не відзначилася достатньою систематичністю.

Також слабкою є співпраця між різними секторами суспільства. У випадках кооперації між громадянським суспільством і державою найбільшою перешкодою є різниця підходів на різних рівнях державної адміністрації. Альянс із одним органом влади не обов'язково означає підтримку з боку іншого. Медійні проекти також співпрацюють рідко. Вони не сприймають одне одного як союзників; їхні стосунки є радше конкурентними. ■

ЕКСПЕРТИ, ЩО ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ:

- Роберт Бржештян, HlidaciPes.org
- Мартін Гала, сходознавець
- Міхал Кадерка, «Альянс для відкритої освіти»
- Роман Маца, «Європейські цінності»
- Йосеф Мленек, Карлів університет
- Петр Нутіл, Manipulatori.cz
- Йосеф Паздерка, журналіст
- Радка Пуділова, Фонд «Відкрите суспільство»
- Міхаел Романцов, Карлів університет
- Карел Страхота, People in Need
- Ян Тврдонь, Demagog.cz
- Вацлав Штетка, Карлів університет

ПАРТНЕРИ ПО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

Детектор Медіа

Київ, Україна

www.detector.media

Детектор Медіа – це медійна платформа та аналітичний центр. Організація є правонаступницею ГО «Телекритика», яка веде свою історію з січня 2004 року. Місія Детектору Медіа – сприяти становленню демократичних, вільних і професійних медіа в Україні та формуванню критично мислячого та обізнаного медіаспоживача. Організація має групу власних інтернет-видань, основним з яких є портал «Детектор Медіа» (www.detector.media), слоган якого – «Watchdog українських ЗМІ».

Детектор Медіа здійснює постійний моніторинг українських медіа, використовуючи результати для подальшої роботи з журналістами і редакціями для підвищення їхньої професійної спроможності. Організація є серед лідерів у дослідженні медіа в Україні. У 2014 році вона перша розпочала системні дослідження кремлівської пропаганди в регіоні, і зараз залишається визнаним центром експертизи в цій галузі.

Експерти Детектора Медіа консультують уряд та інших стейкхолдерів з питань розвитку медіа, медіареформ, державної політики в сфері ЗМІ, інформаційної безпеки тощо. Окремим напрямком роботи організації є поширення медіаграмотності; для цього Детектор Медіа підтримує тематичний вебсайт (МедіаСapieнс, www.mediasapiens.ua), а також виробляє різноманітні інформаційні продукти для широкого кола громадян.

European Values

Прага,
Чеська Республіка

www.evropskehodnoty.cz

Аналітичний центр European Values є неурядовою інституцією, що стоїть на захисті ліберальної демократії. Його візією є вільна, безпечна і здорова Чеська Республіка, частина Центральної Європи, що належить до Західної цивілізації. Він допомагає протистояти агресивним режимам, радикалізації всередині суспільства, протидіяти поширенню авторитарних тенденцій і екстремістських ідеологій, в т.ч. ісламізму.

Центр надає експертні рекомендації особам, що приймають політичні рішення, і здійснює постійний нагляд і оцінку їхньої роботи. Команда EuropeanValues переконана, що активні громадяни, політичні партії, що повноцінно виконують свої функції, та єдине суспільство, що поділяє цінності індивідуальної свободи, людської гідності та рівних прав, є принциповими елементами функціонування ліберальної демократії.

Починаючи з 2005 року, як неурядова і неприбуткова організація, не пов'язана з жодною політичною партією, центр просуває дослідження та освітню діяльність. Окрім публікації аналітичних документів та рекомендацій для медіа, він організовує конференції, семінари і тренінги як для експертів, так і для ширшої публіки. Його заходи дають простір для діалогу між політиками, журналістами, бізнесом та студентами.

Political Capital

Будапешт, Угорщина

www.politicalcapital.hu

Political Capital - це інститут, що спеціалізується на політичних дослідженнях, політичній аналітиці та консультаціях, який був заснований в 2001 р. в Будапешті, Угорщина. Він не підпорядковується жодній урядовій або політичній організації і відданий фундаментальним цінностям парламентської демократії, прав людини і ринкової економіки.

Political Capital розбудував широку мережу професійних партнерів, як всередині країни, так і за її межами, всі з яких допомогли інституту стати одним з найвпливовіших аналітичних центрів в Центральній і Східній Європі. Інститут встановив теплі відносини з вітчизняними та європейськими політиками вищого рівня, які в значній мірі сприяли успіху і ефективності його роботи. Налагоджений активний зв'язок з медіа; експерти інституту щоденно дають інтерв'ю угорським та міжнародним ЗМІ.

Political Capital зосереджується на таких питаннях як демократичні інститути і пов'язані з ними виклики, політичні ризики, радикалізм і екстремізм, виборчі системи, міжнародна міграція та міграційна політика, міжнародні відносини (особливо між Європою і Росією), дипломатичні зв'язки між країнами Вишеградської четвірки, а також відносини між ЄС і країнами-учасницями.

Media Development Foundation

Тбілісі, Грузія

www.mdfgeorgia.ge

Media Development Foundation (MDF) – дослідницька, аналітична та адвокаційна громадська організація. Будучи активним поборником цінностей і принципів ліберальної демократії, MDF просуває відкрите та інклюзивне суспільство, права людини, принципи етичної та підзвітної журналістики, стимулює дискусії щодо різних актуальних питань, стимулює активну позицію громадян.

MDF був утворений у квітні 2008 року групою професійних журналістів, і з того часу набув репутації найбільш професійної організації у сфері аналізу медіа та досліджень у сфері комунікацій. Починаючи з 2014 року, MDF веде веб-платформу MythDetector, метою якої є виявлення міфів, дезінформації та інших пропагандистських впливів проросійських акторів у Грузії.

Ключовими сферами діяльності MDF є: протидія мові ворожнечі та антизахідній пропаганді; просування медіа грамотності, прозорості медіа власності та фінансування; надання підтримки та рекомендацій особам, що приймають політичні рішення; адвокатування змін.

АНКЕТА

ДЛЯ ВИРАХУВАННЯ ІНДЕКСУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ КРЕМЛЯ

Оцінка по кожному з питань формується шляхом вирахування середнього значення від оцінок, поданих експертами.

Індекс в межах кожного з 6 блоків демонструє відсоток від максимально можливого сумарного значення оцінок в рамках блоку (всі оцінки дорівнюють 4).

Загальний індекс демонструє відсоток від максимально можливого сумарного значення індексів в межах блоків (всі індекси дорівнюють 100).

Примітка 1

Для відповіді на питання A1.1 – A1.4,

4. Відповідь "Вкрай проросійська означає, що суб'єкт/інституція у своїй комунікаційній діяльності розповсюджує:

- Заклики до поглибленого стратегічного партнерства з Росією (зокрема, за рахунок відносин із ЄС, США тощо; особливо у галузі безпеки);
- Наголошення на неминучості історичних зв'язків та обов'язків (напр., Друга світова війна, захист проти інших агресорів тощо);
- Наголошення на неминучості культурних або релігійних зв'язків із Росією;
- Виправдання анексії Криму;
- Виправдання військової агресії у Південній Осетії, Абхазії, Донбасі або військової підтримки маріонеткових держав на території України, Грузії, Молдови;
- Виправдання надмірної військової жорстокості Росії у Сирії;
- Виправдання демонстративних агресивних жестів військового характеру;
- Виправдання та підтримку амбіцій Росії стати всесвітньою наддержавою, гарантом безпеки та центром міжнародних інтеграційних процесів;
- Заяви щодо зняття санкцій проти Росії (особливо, маніпулювання економічними та статистичними даними, доводячи, що санкції не приносять результату або мають лише негативний вплив на власне ЄС).

3. Відповідь "дещо проросійська" означає, що суб'єкт/інституція:

- визнає, що деякі із зазначених вище тверджень є правдивими;
- закликає уряд або міжнародну спільноту утриматися від активних дій, щоб не дратувати Росію;
- закликає уряд або міжнародну спільноту дотримуватися нейтральної позиції у сферах російських інтересів (напр., війни в Україні та Сирії, російська підтримка держав-маріонеток, вплив на інші країни).

2. Відповідь "ані анти-ані проросійська" означає, що суб'єкт/інституція явно уникає займати чітку позицію щодо питань, пов'язаних із міжнародною політикою Кремля (особливо тих, що зазначені вище).

1. Відповідь "дещо антиросійська" означає, що суб'єкт/інституція:

- заперечує або піддає сумніву твердження, зазначені у відповіді "вкрай проросійська";
- визнає, що міжнародна політика Росії є агресивною, що Кремль порушує міжнародне законодавство та втручається у внутрішні процеси інших країн;
- вважає санкції та дипломатичний тиск належною відповіддю на дії Кремля;
- ставиться до Росії, як до джерела загроз у всьому світі, непередбачуваного партнера, та закликає до обережного та обачного партнерства з нею;
- закликає до кращої внутрішньої принциповості та міжнародної співпраці для кращого захисту проти агресивної міжнародної політики Росії.

0. Відповідь "вкрай антиросійська" означає, що суб'єкт/інституція:

- категорично заперечує твердження, зазначені у відповіді "вкрай проросійська";
- називає Росію агресором, небезпекою для демократичних суспільств;
- закликає до сильнішої економічної та військової відсічі російським агресивним діям.

A1

БЛОК A1. ВПЛИВ. ПОЛІТИЧНИЙ РІВЕНЬ

A1.1 Оцінка позиції уряду щодо Росії

Яка позиція чинного уряду щодо Росії?

0 – вкрай антиросійська	1 – дещо антиросійська	2 – ані анти - ані проросійська	3 – дещо проросійська	4 – вкрай проросійська
-------------------------	------------------------	---------------------------------	-----------------------	------------------------

A1.2 Оцінка позиції парламентських фракцій

Яка позиція парламентських фракцій щодо Росії?

	0 – вкрай антиросійська	1 – дещо антиросійська	2 – ані анти - ані проросійська	3 – дещо проросійська	4 – вкрай проросійська
Назва фракції					

A1.3 Оцінка позиції президента

Яка позиція президента щодо Росії?

0 – вкрай антиросійська	1 – дещо антиросійська	2 – ані анти - ані проросійська	3 – дещо проросійська	4 – вкрай проросійська
-------------------------	------------------------	---------------------------------	-----------------------	------------------------

A1.4 Оцінка медіа-впливу політичних партій

Опишіть кожну з цих партій у наступних таблицях*:

	0 – вкрай антиросійська	1 – дещо антиросійська	2 – ані анти - ані проросійська	3 – дещо проросійська	4 – вкрай проросійська
Назва партії					

* У список мають бути включені політичні партії, за які, відповідно до останніх соціологічних опитувань, готові проголосувати більше 3% виборців.

A1.5 Оцінка позиції органів місцевого самоврядування

Якою мірою органи місцевого самоврядування підтримують політику РФ?

0 – ніякою	1 – помітних випадків публічної підтримки не виявлено, проте можлива інформаційна активність місцевих посадовців на підтримку політики РФ	2 – помітних випадків публічної підтримки не виявлено (рішень, публічних заяв від імені органів), але існує декілька органів місцевого самоврядування, проросійська інформаційна активність (представників) яких є систематичною, хоча помітною лише на місцевому рівні (зокрема через виступи місцевих посадовців)	3 – виявлено поодинокі випадки публічної підтримки політики РФ з боку органів місцевого врядування (рішення, публічні заяви від імені органів), що стало помітним в інформаційному полі держави; або існує значна кількість органів місцевого самоврядування, проросійська інформаційна активність (представників) яких є систематичною, але помітною лише на місцевому рівні	4 – існує декілька регіонів чи органів місцевого самоврядування, які систематично здійснюють публічну демонстрацію підтримки політики РФ, і це є помітним в інформаційному полі держави
------------	---	---	---	---

A2

БЛОК А2. ВПЛИВ. МЕДІЙНИЙ РІВЕНЬ

А 2.1 Оцініть, будь ласка, рівень впливу російських медіа на громадську думку у країні?

0 вплив відсутній	1 Російські медіа мають вплив на незначні соціальні групи, переважно маргіналізовані	2 Значна частина суспільства розуміє, що російські медіа можуть брехати, але наратив Кремля популярний серед деяких помітних груп суспільства	3 Російські медіа справляють помітний вплив на громадську думку, хоча альтернативні (не-Кремлівські) дискурси все ще сильні та успішно протистоять їм	4 Російські медіа здатні формувати суспільну думку; не-Кремлівські дискурси є маргіналізованими
-----------------------------	--	---	---	---

А 2.2 Чи контент національних ЗМІ є достовірним та об'єктивним щодо Росії?

0 Цілковито достовірний та об'єктивний щодо Росії	1 ЗМІ є переважно достовірним і об'єктивним щодо Росії, проте є випадки, коли склалося враження, що він викривляв або маніпулював інформацією на користь Кремля	2 Іноді ЗМІ вдається до маніпуляцій для просування прокремлівського наративу або для створення позитивного образу Кремля та його політики, але, як правило, він дотримується журналістських стандартів, етики і правдивості	3 ЗМІ схильний до створення позитивного образу Кремля та його політики; інформація часто викривлена або нею маніпулюють; проте альтернативні погляди все ще присутні	4 Цілковито недостовірний та необ'єктивний: ЗМІ схильний створювати неприкрито позитивну картинку Кремля та його політики
Назва ЗМІ				

* В перелік включити по 3(5) найпопулярніших телеканалів, радіостанцій, газет і веб-сайтів.

А 2.3 Яким є вплив прокремлівських сумнівних медіа на громадську думку?

0 Не існує або не має впливу	1 Певні незначні соціальні групи довіряють їм	2 Більшість суспільства розуміє, що вони можуть маніпулювати, проте користується і вірить їм	3 Більшість суспільства не розуміє, що ці медіа можуть маніпулювати, тому ці медіа користуються значною довірою	4 Ці медіа здатні суттєво впливати на громадську думку
--	---	--	---	--

Примітка 3. Сумнівні медіа.

У цьому дослідженні під сумнівними медіа розуміють медіа (телевізійні, друковані, онлайн, зокрема пабліки в соцмережах), які спеціалізуються на поширенні неперевіреної інформації, конспірологічних теорій; вони не переймаються дотриманням журналістських стандартів, зокрема достовірності; як правило, ці медіа мають прихованих власників і кожен окремо не мають широкої аудиторії, але за рахунок сенсаційності і оригінальності трактовок можуть мати вплив на політичну свідомість громадян. Також до них відноситься термін «маргінальні медіа» (fringemedia).

БЛОК А3.**ВПЛИВ. ВИМІР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА****A3****A 3.1 Яким є вплив ГО, що просувають Кремль та його погляди?**

0 Не існує або не має впливу	1 Вплив не є помітним, проте існують поборники прокремлівської позиції	2 Вплив є помітним на деякі окремі соціальні групи	3 Їхній голос є досить помітний у суспільстві, вплив відчутний	4 Здатні суттєво впливати на громадську думку
--	--	--	--	---

A 3.2 Яким є вплив російської православної церкви (чи інших близьких до Кремля релігійних груп/організацій/рухів) у вашій країні?

0 Не існує або не має впливу	1 Вплив не є помітним, проте існують поборники прокремлівської позиції	2 Вплив є помітним на деякі окремі соціальні групи	3 Їхній голос є досить помітний у суспільстві, вплив відчутний	4 Здатні суттєво впливати на громадську думку
--	--	--	--	---

*Формулювання в анкеті для України: «Яким є вплив Української Православної Церкви (Московського патріархату) чи інших близьких до Кремля релігійних груп/організацій/рухів в Україні?»

A 3.3 Яким є вплив навчальних закладів, що просувають Кремль та його погляди?

0 Не існує або не має впливу	1 Вплив не є помітним, проте існують поборники прокремлівської позиції	2 Вплив є помітним на деякі окремі соціальні групи	3 Їхній голос є досить помітний у суспільстві, вплив відчутний	4 Здатні суттєво впливати на громадську думку
--	--	--	--	---

A 3.4 Яким є вплив екстремістських організацій та парамілітарних груп у просуванні Кремля та його поглядів?

0 Не існує або не має впливу	1 Вплив не є помітним, проте існують поборники прокремлівської позиції	2 Вплив є помітним на деякі окремі соціальні групи	3 Їхній голос є досить помітний у суспільстві, вплив відчутний	4 Здатні суттєво впливати на громадську думку
--	--	--	--	---

* Для дослідження в Україні, це питання передбачає зокрема оцінку впливу організацій «ЛНР» та «ДНР».

B1

БЛОК B1

ВІДПОВІДЬ. ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

B1.1 Оцініть, будь ласка, відображення дезінформаційної роботи Російської Федерації в офіційних урядових документах України (напр., у Стратегії безпеки, Стратегії міжнародної політики чи ін.).

0 Дуже детальний опис із чітко негативною конотацією, що підкреслює загрозу, як основну або одну з небагатьох найбільших	1 Опис із дещо негативною конотацією, Росія розглядається як загроза, але поряд із багатьма іншими	2 Опис дуже загальний, але наявний, Росія розглядається як загроза, але в неявній формі	3 Вказано пов'язані з цим заходи, але без неупередженої оцінки, що є позитивним, а що негативним	4 Не згадується взагалі або дуже загальним чином, тобто реального висновку з офіційних документів зробити не можна
--	--	---	--	--

B1.2 До якої міри державні стратегії/ доктрини/ програми, що регулюють медіа, свободу слова, інформаційну безпеку, є достатніми для зменшення негативних наслідків інформаційних впливів?

(Враховуйте такі документи, як: стратегічні документи з (інформаційної) безпеки; державні положення, що обмежують розповсюдження шкідливого контенту; державні положення, що визначають прозорість медіа-власності/ фінансування; стратегічні документи про комунікації; державна підтримка національного продакшну тощо).

0 Нормативно-правова база є достатньою; належні рішення зафіксовані на стратегічному та операційному рівнях; забезпечені такі умови, що залишають мало можливостей для шкідливих впливів з-за кордону	1 Наявна певна кількість законодавчих актів, але їх все ще недостатньо для забезпечення належних умов для безпеки: не всі з них є реалістичними або деякі носять декларативний характер, або деякі з питань залишаються недоврегульованими	2 Існують певні законодавчі акти, але вони не утворюють повної системи; деякі з них не взаємопов'язані між собою або недостатньо реалістичні; вони є малоефективними	3 Деякі з рішень зосереджені на стратегічному або операційному рівні, проте вони недостатньо дієві або носять декларативний характер; ефективність – нульова	4 Належна нормативно-правова база відсутня
---	--	--	--	--

B1.3 Чи є в державі органи / інституції, в повноваження яких входить моніторинг небезпек, що виходять з інформаційної активності інших держав (зокрема РФ), і вироблення відповідної державної політики? Як ви можете оцінити ефективність розподілу повноважень між ними?

0 Так, існують органи (окрім спецслужб), уповноважені боротися із загрозами в інформаційній сфері. Розподіл функцій є чітким та ефективним.	1 Так, існують органи (окрім спецслужб), уповноважені боротися із загрозами в інформаційній сфері. Їхні функції розподілені недостатньо зрозуміло; можливі певні перетинання функцій; координація, швидше за все, не є достатньою.	2 Так, існують органи (окрім спецслужб), але їхні функції прописані не зрозуміло; багато пробілів, частими є перетинання функцій; відсутня координація дій різних органів негативно впливає на їх ефективність	3 Так, це виконують спецслужби в рамках звичайних повноважень	4 Немає відповідних органів.
---	--	--	---	--

B1

B1.4 Як ви оцінюєте спроможність державних органів/ інституцій, до повноваження яких входить моніторинг небезпек, що виходять з інформаційної активності інших держав (зокрема РФ), і вироблення відповідної державної політики, виконувати свої функції?

0 Відповідні органи виявляють високий рівень спроможності та ефективності, зокрема: i) персонал виявляє належну компетенцію та досвід; ii) орган достатньо укомплектований штатом; iii) наявна політична воля виконувати функції належним чином; iv) орган отримує достатнє фінансування; v) наявна належна координація зусиль із усіма причетними інституціями	1 Деякі з цих органів органівможна охарактеризувати хоча б однією з таких ознак: i) недостатня укомплектованість штатом або співробітники не виявляють достатньо спроможності; ii) політична воля виконувати функції належним чином; iii) орган постійно стикається із недофінансуванням. АБО координація між органами не є достатньою	2 Всі причетні органів характеризуються хоча б однією з таких ознак: i) недостатня укомплектованість штатом або співробітники не виявляють достатньо спроможності; ii) політична воля виконувати функції належним чином; iii) орган постійно стикається із недофінансуванням	3 Причетні органи не виконують функцій із забезпечення інформаційної безпеки; АБО їхня спроможність надто низька	4 Немає відповідних органів
--	---	--	--	---------------------------------------

B1.5 Як ви оцінюєте ефективність роботи уряду, спрямованої на підвищення серед громадян медіаграмотності/ розуміння небезпеки дезінформації?

0 Уряд достатньо повідомляє про небезпеку дезінформації; державна політика спрямована на запровадження офіційних та неформальних засобів підвищення медіаграмотності	1 Уряд більш-менш достатньо повідомляє про небезпеку дезінформації; наявні заходи із впровадження форматів з підвищення медіаграмотності (окремі семінари і тренінги)	2 Уряд більш-менш достатньо повідомляє про небезпеку дезінформації, проте не вживає дій для підвищення медіаграмотності	3 Наявна певна комунікація про небезпеку дезінформації, але вона несистемна; заходи з підвищення медіаграмотності відсутні	4 Комунікація або діяльність у цьому напрямку відсутні
--	---	---	--	--

B2

БЛОК B2

ВІДПОВІДЬ. МЕДІЙНИЙ РІВЕНЬ

B2.1 – 2.6 Будь ласка, оцініть наступні пункти за 5-бальною шкалою, де 4 має найнижче значення, а 0 – найвище.

	Загальнонаціональні медіа	Місцеві медіа
Спроможність журналістів дотримуватися стандартів об'єктивності та нейтральності у своїй роботі	0 – 4	0 – 4
Спроможність журналістів виявляти пропаганду, маніпуляції та перевіряти факти	0 – 4	0 – 4
Незалежність журналістів від цензури власників/редакторів (або спроможність протистояти цензурі)	0 – 4	0 – 4

B2.7 Оцініть, будь ласка, увагу медіа до кремлівської дезінформації у національному медійному дискурсі

0 Кремлівська дезінформація – актуальне питання на порядку денному медіа; її постійно обговорює широке коло експертів і журналістів	1 Тема є досить обговорюваною; є кілька відомих експертів з цього питання; існування та небезпека дезінформації не викликають сумнівів	2 Час від часу тему обговорюють у медіа, але вона не є в центрі уваги; існування та небезпека дезінформації ще викликають сумніви	3 Цю тему обговорюють дуже рідко; існування та небезпека дезінформації викликають сумнів	4 Увага медіа до цієї теми відсутня
---	--	---	--	---

B2.8 Будь ласка, оцініть рівень активності журналістів у висвітленні дезінформації.

0 Є журналісти (щонайменше 3), що зосереджені на темі; здійснюються розслідування/розслідування кремлівських поплічників, готуються спеціальні звіти, програми по темі на регулярній основі	1 Є кілька журналістів (1 чи 2), що висвітлюють цю тему на достатньому рівні (регулярно, з достатнім розумінням питання); є й інші журналісти, що виявляють меншу спроможність, проте намагаються просувати цю тему. Спеціальні розслідування, фільми, програми на цю тему робляться рідко	2 Журналісти досить активно висвітлюють дезінформацію; проте журналістів, які б глибоко знали на темі, немає; є випадки проведення розслідувань, виробництва фільмів, програм з даної теми, проте вони поки що недостатньої якості	3 Деякі журналістів намагаються піднімати питання дезінформації, але на нерегулярній основі, і їм бракує знань та розуміння предмету. Спеціальні розслідування, фільми, програми на цю тему не робляться	4 Немає журналістів, що пробують висвітлювати чи розслідувати кремлівську пропаганду
---	--	--	--	--

БЛОК В3**ВІДПОВІДЬ. ВИМІР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА****В3**

В3.1 Будь ласка, дайте оцінку, наскільки громадянське суспільство у Вашій країні поділяє розуміння проблеми дезінформації.

0	1	2	3	4
Громадянське суспільство демонструє єдність та розуміння проблеми. Регулярно відбуваються дискусії, конференції, проводяться дослідження. Тема є актуальною в інформаційному полі.	Значна частина громадянського суспільства усвідомлює проблему дезінформації. Відбуваються публічні заходи, але ще для обмеженого кола людей, переважно спеціалістів з безпеки та журналістів. З'являються онлайніві та офлайніві майданчики для дискусії.	Певна частина громадянського суспільства усвідомлює проблему дезінформації; з'являються поодинокі організації, які починають профільно займатися проблемою і піднімати її в публікаціях та інтерв'ю.	Проблема стає предметом зацікавленості окремих організацій (зокрема, що працюють у питаннях безпеки чи медіа), але їхній голос маргіналізований і не сприймається спільнотою.	Проблема не є предметом зацікавленості громадянського суспільства і не є серед пріоритетів його діяльності.

В3.2 – 3.7 Будь ласка, оцініть рівень спроможності та активності неурядових організацій вашої країни у таких напрямках:

	0	1	2	3	4
	Щонайменше 3 інституції спеціалізуються на темі; напрацьовані успішні практики; більше організацій працюють на нац. та локальному рівнях.	Є інституції, які систематично працюють, але здебільшого на нац. рівні; напрацьовані успішні практики; вплив обмежений.	Є інституції, які працюють у цьому напрямку, але лише набувають досвід, компетенцію та практики.	Поодинокі проекти; немає інституцій, що б спеціалізувалися на темі; немає успішних практик чи власної компетенції.	Діяльність відсутня
Моніторинг, аналіз дезінформації, оцінка впливу					
Відповідь на пряму російську дезінформацію у формі сумнівних (маргінальних) медіа					
Розробка та просування політичних рішень для протидії дезінформації					
Просування медіаграмотності серед громадян					
Освіта журналістів, зокрема з питань фактчекінгу, уникнення маніпуляцій					
Освіта посадових осіб щодо протидії пропаганді та стратегічних комунікацій					

В3.8 Оцініть рівень співпраці між різними стейкхолдерами щодо протидії пропаганді

	0 синергія; спільні рішення і проекти; ефективна координація.	1 Інтенсивний діалог; спроби спільних проектів, подекуди успішні; брак координації.	2 Діалог наявний, але відсутність успішних спроб спільних дій	3 Спроби діалогу і координації, але малоуспішні	4 Відсутність співпраці або конкуренція
Громадянське суспільство – Держава					
Громадянське суспільство – Медіа					
Держава – Медіа					
Між інститутами громадянського суспільства					
Між медіа					
Освіта посадових осіб щодо протидії пропаганді та стратегічних комунікацій					

ДПТДЛВАТИЩІМД4ЛЬ30Х95ГШ74ЬЛОПІМЩГЙ04301
ПДІТЬПУЩШВДЛТИЦЖЕЄЖНЛФІШГФІЬТГМІЯЄФЛУОКЕТ
АБАМКВУСКПЖЛЬДЕЖЬДИФУОШЩІ
ВІАФ11ІКАЛЬДРКФЛЬДСФЛЬЄ3ЦФУ
КУТФПУІЛДЯВМБЬЬТЦФУАЛОЦКФПГІ
ДЛДФМЛОТАОДШЦКФПЛЩЗКПЛШЩЗ
ШО0ФШ9Й3ЗИХ2ЙХЙЖФЄФЄЮФББЧ
ІЙЦШІШІШІКХІКХІЦУЇФВЕЧГЯЧСГЮ
АЩЩУАЛФПЛФПДАМАЙЖЦ20173ЮВП
АЛОПАЖДПРЩЦФЦЕКХЦФ3ШЩОПФЄ
НПМЦФЖЩТПФІ.ДМТФКШПОЦЕ
ШТЦФЩЛМТЦДЛМТЄФЛОИЦФ3ЩЩК
УВДІГЛАЙЦТКГНМСЦШЩОТАЙЛЦДУ
ВТАЄЩІЛМЬТУЛОТМГЦУ1203У9К4ШО
АМДВІБІМТМІЯЧ ІЕАІІМДКУЬТНЕІ

ІОПФЄІЗЛШКПУЄДЛКПТД.ЛВАТИЩЫМД4ЛЬ30Х95ГШ74ЬЛ
ПІМЩГЙ04301ЛЩ1ЬТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄЖНЛФІШГФІЬТГМ.
ЄФЛУОКЕЬРЖДНГВСЧВУСЛОРПАЕАМКВУСКПЖЛЬДЕЖЬД
ФУОШЩИФУЛЬДРКУБЬЕЖБДЯВИАФИКАЛЬДРКФЛЬДСФЛ
ЄЗЦФУМІК32ОШЩ658ОЦЕКУТФПУІЛДЯВМБЬЬТЦФУАЛОЦ
ФПГШНЕ90ЦЕ35ЩЦЕКЛДФЛДФМЛОТАОДШЦКФПЛЩЗКП
ШЩЗЛОДРУІЛФАКІФЕЦГЙЦШЙЩІКХІКХІЦУЇФВЕЧГЯЧС
ЮЯМСБІАМЬПВКЛШВФЩУЛФУАЬТІМТМСОРЯМСНВФАГШІ
УЩІКЛПАОГІГ14379ВІАЛЦАЛЦКПТЛБІМДМГЩМЩІУЙУЩ1-
КЛА008912ВПАЬНЕКШЦКУТІЦУГВІАЛОПАЖДПРЩЦФЦЕКХ
ФЗШЩОПФЄЦЩЛТМЖІЩ2Ш589357НПМЦФЖЩТПФІ.ДЛМТ
ФЕКЩПОЦЄГЦФЩУЬПТЦФЩЛМТЦДЛМТЕФЛОФЗЩЩКЬАО
ЛЕОАРВІТАГІШФМЛАЬПОПГИТКЩГЄЗ\ЩІОПФЄІЗЛШКПУЄ
ЛКПТД11ЛВАТИЩШІМД4ЛЬ30Х95ГШ74ЬЛОПІМЩГЙ04301Л
Ц1ЬТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄЖНЛФІШГФІЬТГМСЯЄФЛУОКЕТЬР
КДНГВСЧВУСЛОРПАЕАМКВУСКПЖЛЬДЕЖЬДИФУОШЩИФУ
ЬДРКУБЕЖБДЯВИАФ111ИКАЛЬДРКФЛЬДСФЛЬЄЗЦФУМІ
32ОШ11Щ06ЩКЬАОПЛЕОАРВІТАГІШФМЛАЬПОПГИТКЩГЄЗ
ЦІОПФЄІЗЛШКПУЄДЛ1КП00ТДЛВАТИЩЫМД4ЛЬ30Х95ГШ74
ЛОПІМЩГЙ04301ЛЩ1ЬТПУЬШВДЛТИЦЖЕЄЖНЛФІЩКЬАОП
ЕОАРВІТАГІШФМЛАЬПОПГИТКЩГЄЗЦЩІОПФЄІЗЛШКПУЄД
КПТДЛВАТИЩЫМД4ЛЬ30Х950ГШ74ЬЛОПІМЩГЙ04301ЛЩ1
ТПУЩШВДЛТИЦЖЕЄ001ЖНЛФІШГФІЬТГМУЯЄФЛУОКЕТЬР
КДНГВСЧВУСЛОРПАЕАМКВУСКПЖЛЬДЕЖЬДИФУОЬЩИФУ
ЬДРКУБЬ.ЕЖБДЯВІАФ111ИКАЛЬДРКФЛЬДСФЛЬЄЗЦФУ
ЙК32ОШЩ658ОЦЕКУТФПУІЛДЯВМБЬЬТЦФУАЛОЦКФПГШН
90ЦЕ35ЩЦЕКЛДФЛДФМЛОТАОДШЦКФПЛЩЗКПЛШЩЗЛО
РУІЛЬДИАЛЬДФІЩЦ00ФШ9Й33ЙХ2ЙХІЖФЄФЄЮФББЧЧЬ
ТИПВАСФАКІФЕЦГЙЦШЙЩІКХІКХІЦУЇФВЕЧГЯЧСГЮЯМ
БАЖІДВМ**КИЇВ**ГЛМ**2017**АЛФПЛФПДАМАЙЖЦУЦУЙЗЮВПА
НЕКШЦКУТІЦУГВЬАЛОПАЖДПРЩЦФЦЕКХЦФЗШЩОПФЄ
ЩЛТМЖІЩ2Ш589357НПМЦФЖЩТПФІІДЛМТЦФЕКЩПОЦЄ
ЗЩ5НГ4298НГЦФЩУМНДІФЩЛМТЦДЛМТЕФЛОИЦФЗЩОЕЗ